

בצרון

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

נוסד על-ידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

המערכת:

משה טשרנוביץ — עורך אחראי, חיים ליף — עורך, גבריאל פרייל — עורך מיוחד

מועצת המערכת:

צבי אורלינסקי, נחום גלאצר, שמעון הלקין, צבי וולפסון, ש"ז צייטלין

שנה ל"ד (כרך ס"ה) תשרי-חשוון, תשל"ג חוברת א' (301)

התוכן

- 1 מיהו יהודי? שניאור זלמן צייטלין
 - משנתו החינוכית והלאומית של פרופ' צבי שארפשטיין
 - 8 גרשון א. חורגין
 - 12 „נקם-ברית“ לפרץ סמולנסקין — מכנה ומשמעות מנוחה גלבוץ
 - 21 עברית ואידיש באמריקה זבולון רביד
 - 26 בדרך לכוכובסק נחום חייניץ
 - 28 האדר"ת, רבה של ירושלים, ציוני מדיני א. ר. מלאכי
 - 30 המאבק למען עלית יהודים מכריה"מ והמשבר במפ"ם יצחק איזנברג
 - 33 מחודש לחודש י. מישאל
- הערכות ודברי בקורת:
- (א) בקורת לאורו של חזון (על „מיתרים והערכות“ לא. קריב)
 - 37 מרדכי עובדיהו
 - 40 (ב) עטרת צבי (על „ספר שרפשטיין“) ז. ברושי
 - 45 (ג) בין ספרים חדשים אבשלום
 - 46 ידיעות
- מפתח ותוכן הענינים של כרך ס"ג (תשל"ב)

„בצרון“
1141 ברודוויי
ניו-יורק

BITZARON

THE HEBREW MONTHLY OF AMERICA

Founded by CHAIM TCHENOWITZ (RAV TZAIR)
MAURICE E. CHERNOWITZ, Executive Editor; HAYIM LEAF, Editor
GABRIEL PREIL, Special Editor
Editorial Board: Nahum Glatzer, Simon Halkin, Harry Orlinsky,
Harry Wolfson, Solomon Zeitlin
Thirty-Fourth Year of Publication

Vol. LXIV TISHRI-CHESHVON, 5733 (October, 1972) No. 1 (301)

CONTENTS:

Who Is A Jew?	<i>Solomon Zeitlin</i>	1
Prof. Zevi Scharfstein —		
Educator and Man of Letters . . .	<i>Gershon A. Churgin</i>	8
"Covenant of Revenge" by Peretz Smolenskin —		
Structure and Composition	<i>M. Gilboa</i>	12
Hebrew and Yiddish in America	<i>Z. Ravid</i>	21
Reminiscences of World War I	<i>N. Chinitz</i>	26
A Pre-Herzl Ideologist of		
Political Zionism (Part III)	<i>A. R. Malachi</i>	28
Problems of Russian Aliyah and the Crisis in Mapam	<i>I. Eisenberg</i>	30
The Month In Review	<i>I. Mishael</i>	33

EVALUATIONS AND BOOK REVIEWS:

(a) The Essays of A. Kariv	<i>M. Ovadyahu</i>	37
(b) The Scharfstein Festschrift	<i>Z. Broshi</i>	40
(c) Among New Books	<i>Avshalom</i>	45

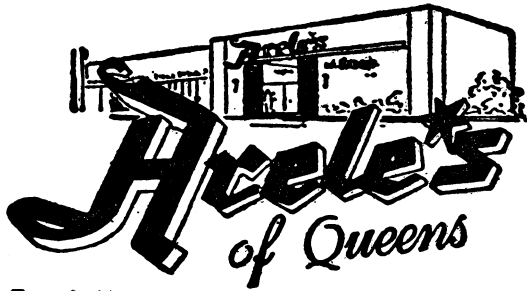
COMMENTS ON THEATER AND OPERA:

(a) From Israel With Love; (b) N.Y. State Opera:		
1. Susannah, 2. Mefistofele, 3. Maria Stuarda . . .	<i>A.B.</i>	47

INDEX TO VOLUME LXIII

BITZARON
1141 Broadway
NEW YORK
MU 6-7680

Strictly Kosher Night Club • Restaurant • Caterer

LONG ISLAND EXP'WY at 162nd ST.
• HI 5-4444 •

All at special group rates:

For Free Brochure of
 further information
 write or phone
HI 5 - 4444

L. I. EXPRESSWAY
 (Horace Harding Blvd.
 and 162nd Street)
 Flushing, N. Y. 11365

STRICTLY KOSHER UNDER RABBINICAL SUPERVISION

ORGANIZATION PARTY PLAN

DINNER, TIPS — ALL FOR
\$6.00 or \$7.00

per person according to menu selection
 including Complete Show & Dancing
PERFECT FOR FUND RAISING

EXTRA!

EDDIE LEWIS, M.C.

for your Catered Affair Enjoy
 These Great Shows Featuring
 Top Talent at No Extra Cost

Nov. 13-26: Sasha Tormes • Sal Richards
 Nov. 27 - Dec. 10: Tom Raskin • Lou Carey
 Dec. 11-24: The Yemenite Trio • Fred Owen

Reserve Now for Arele's **SPECIAL THANKSGIVING DINNER & SHOW**
 for the Entire Family • Shows 3:30 & 9 P.M.

MAKE YOUR CHANUKAH & NEW YEAR RESERVATIONS NOW!
 Celebrate Your Birthdays, Anniversaries, Bar Mitzvahs & Weddings With Us!
 Also Your Sweet Sixteens and Showers!

**זכנו אתה
 עומד לבקר
 בישראל?
 נפלא באמת!**

מרגוע מרווחים, בידור מועדוני לילה מעולה, אולמי ריקוד, הסרטים החדשים ביותר, והרצאות, סמינרים ושעורים בעברית! נביא אותך לישראל בזמן לחגיגות הדתיות והתרבותיות החשובות ביותר. ובכן... למה תתמהמה?

תאריכי הפלגה

בניו-יורק — 6 בנוב, 11 ביוני, 9 ביולי, 4 בספט., 5 בנוב. 1973.

בפעם הראשונה, השנייה, השלישית? אנחנו הפלגנו לישראל כל הזמן הזה, למעלה מעשרים שנה! בעת הזאת, ובכל עת, סע בקו האניות היווני והתענג על כל רגע מהמסע. מה התקינו בשבילך? שים לב: חופשת-ים רווית תפנוקים ומרגוע, חדרים נאים ומרווחים, מטבח קונטיננטלי או אמריקני, או ארוחות בשרות וטעימות תחת השגחה חמורה (וכמו-כן רב ובית-כנסת מפארים את האניה), סיפונים שטופי שמש, בריכות-שחייה פתוחות ובפנים האניה, אולמי

המלכה אננה מריה • אולימפיה

מיזוג-אוויר מלא וייצוב

בשביל עלון צבעוני, הזמנות מקום, לפנות אל סוכן הנסיעות, או אל

רשומה ביוון

32 Pearl Street, New York, N.Y. 10004. Tel. (212) 943-9140

Stop off in Europe on your way to or from Israel.

Lufthansa's fast and frequent economy and first-class service between the U.S. and Tel Aviv let you stop off in Cologne, Frankfurt or Munich at no extra fare. A good way to break a long journey. If you wish kosher food en route, simply tell us when you make your reservations. For reservations to Tel Aviv or any other destination on our worldwide network, see your travel agent or call Lufthansa.

Lufthansa
German Airlines

680 FIFTH AVENUE, 52 BROADWAY,
NEW YORK, N.Y. 10019. TEL. (212) 357-8400

בַּעֲרוֹן

נופר ע'ידי חיים משרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

חוברת א' (301)

תשרי-חשון, תשל"ג

שנה ל"ד (כרך ס"ד)

מיהו יהודי?

עיון הלכתי-היסטורי

מאת שניאור זלמן צייטלין

אוניברסיטה דרופסי

בעידן שבו זכו עמים, שמעולם לא טעמו טעם חיי מדינה בעצמאות מדינית והם עתה חברים באומות המאחדות ושווים במעלה לעמים גדולים בעולם; בעידן שבו אין האדם מסתפק בשליטתו בעולמו הוא והנזו מבקש לכבוש את החלל החיצון — בתקופה כזאת קמים מערערים על הנחות מקובלות והן ניתנות לדיון מחדש.

אף היהודים, שניטלה מהם עצמאותם המדינית לפני קרוב לאלפים שנה, זכו לקוממיות מדינית בארצם, ארץ אבותיהם, ערש ממלכתם מימי קדם. במשך מאות בשנים ראו היהודים ארץ זו כארצם — מבחינה דתית, היסטורית וחוקית. בכל דור ודור, בחליפות העתים, ציפו היהודים לגואל, למשיח, אשר ישיבם ויטעם על אדמתם, חבל נחלתם.

כאשר הוקמה מדינת ישראל, ישב שם רק חלק קטן מן העם היהודי. טבעי הדבר לכן שעם ייסודה של מדינת ישראל, כשרוב העם היהודי התגורר בתפוצות, תתעורר השאלה: "מיהו יהודי?" מכיוון שלפי "חוק השבות" ניתנת לכל יהודי הזכות לעלות לישראל ולקבל את אזרחותה ללא כל הגבלה.

השאלה "מיהו יהודי?" התעוררה לראשונה אחרי המהפיכה הצרפתית, כאשר זכו היהודים באמנציפציה. היהודים בעצמם לא עוררו את השאלה הזאת; היא עלתה על הפרק בעצרת הלאומית של צרפת, אחרי המהפיכה, כאשר נסב הוויכוח על השאלה אם להעניק ליהודים זכויות שוות יחד עם תושבי צרפת האחרים.

מנהיגים ליברליים כאבי גריגואר, וביחוד קלירמונט טוניר ורובספיר, דגלו ברעיון שהיהודים הם רק עדה דתית, בדומה לקאתולים ולפרוטסטנטים, ושלמונח "יהודי" משמעות דתית, ועל כן ראויים הם שיעניקו להם אותן הזכויות שנהגות מהן יתר הכיתות הדתיות.

מאידך, סברו לאומנים וריאקציונרים כאבי מורי ורייבל, שהיהודים הם אומה ושלמונח "יהודי" משמעות לאומית, על כן אין הם ראויים ל"זכויות שוות" עם העם הצרפתי, אך החוקה הצרפתית חייבת להגן עליהם כעל זרים.¹

שאלה זו — אם היהודים מהווים עדה דתית או לאומית — עמדה על הפרק בכנס התחוקתי של בטביה (כיום הולנד) כאשר זכתה בעצמאותה.² כאשר התבצרה הכנסיה הנוצרית והיתה לכח השליט ברומי כיוונה את פעולותיה לפי תורת אבות הכנסיה, והם, אבות הכנסיה, ראו ביהודים עדה אתנית-לאומית — אומה, הכנסיה אסרה על הנוצרים ואף על עובדי אלילים לקבל את הדת היהודית, אלה שמוצאם יהודי הותרו להישאר יהודים. הכנסיה אסרה על נשואין בין נוצרים ליהודים וענשה בכל חומר הדין כל מי שעבר על האיסור הזה.³

במשך כל תקופת ימי הבינים ראו הנוצרים — בין שהיו עוינים לעם ישראל או אוהדים לו, עדה אתנית.⁴

הכנסיה הנוצרית לא השמידה את היהודים, כשם שעשתה זאת לעובדי האלילים, אלה אשר סירבו לקבל את הדת הנוצרית, כי היהודים נאמני המקרא הם ובהם מצאו הנוצרים עדות למשיחיותו של ישו. הכנסיה השאירה על כן את היהודים בחיים כדי להעיד על האמת שבנצרות, אך מכיוון שדחו את ישו רב היה סיבלם. אף-על-פי-כן לא ויתרו היהודים על אמונתם. הם האמינו שהיהדות היא דת אוניברסלית ומעולם לא נתנו אל לבם לשאול, או לחקור ולדרוש, מה הם ומי הם, כי תפסו את הענין תפיסה פשוטה בתכלית — מי שנולד להורים יהודיים הריהו יהודי וכל מי שמתיהד מצטרף לכלל ישראל.

היהודים מעלים עתה את השאלה: מיהו יהודי ויהדות מהי? יש אומרים שהיהדות היא דת ולשם "יהודי" משמעות דתית, אחרים סוברים כי היהודים הם אומה, יש הרואים ביהדות ציביליזציה, לאחרונה הוטבע המונח "פיפלהוד" ביחס ליהודים.

היהודים אינם עם שרק תמול נולד; הם אחד העמים העתיקים ביותר בעולם. היהדות היא אחת הדתות העתיקות בעולם והעתיקה ביותר בעולם המערבי. הנצרות והאיסלם — שתיהן נולדו על ברכי היהדות. לעם היהודי היסטוריה בת אלפי שנים, ולכן, כדי להגדיר הגדרה ברורה ונכונה את השאלה "מיהו יהודי?", יש לבחון את קורותיהם מראשית ימיהם ועד זמננו הבחנה בלתי-משוחדת.

(1) "Le mot juif n'est pas le nom d'une secte, mais d'une nation." Comp. Leon

Kahn, *Les Juifs*, Paris, 1898; S. Zeitlin, *JQR*, 1944, pp. 98-102

(2) שם, עמודים 103-108.

(3) עיין שם, עמודים 85-98.

(4) שם.

אין להגיע להגדרת השאלה "מיהו יהודי?" כלאחר-כך. הגדרה מעין זו יש לבססה על עדות היסטורית. לכתחילה היתה למלה "יהודית" משמעות גיניאולוגית וכמו-כן גיאוגרפית. העם נקרא יהודי כי היה מזרע יהודה. ומבן יעקב מוצאו. אחרי חלוקת המלכות בימי רחבעם נקראה האחת בדרום בשם יהודה ותושביה נקראו בני יהודה; מלכה נקרא מלך יהודה ושפתה — יהודית. העם אשר ישב בצפון נקרא בני ישראל, הארץ נקראה ארץ ישראל והמלך — מלך ישראל. שתי ממלכות אלה, הדרומית והצפונית, היוו שני עמים שונים והיו עובדי "אלוהים" שונים. העם בדרום האמין באלהי ישראל השוכן בבית-המקדש בירושלים, הוא המוציאם מארץ-מצרים. לעם בצפון בנה ירובעם, מלכם הראשון, "שני עגלי זהב" והסיר לבו מלעלות ירושלימה.⁵

הנביאים, בין שהיו בדרום ובין בצפון, התנגדו לפירודם של שבטי ישראל וציפו למועד אשר בו תתאחדנה שתי הממלכות לממלכה אחת, היא ממלכת ישראל. בממלכת הדרום האמינו באל לאומי שכרת ברית עם אבותם: אברהם, יצחק ויעקב ושהוציא את אבותם מארץ מצרים והעלה אותם, כאמור, לארץ כנען כפי שהבטיח.⁶ בממלכת הצפון ציווה ירובעם על העם לעבוד את "שני עגלי הזהב" וקרא: "הנה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים",⁷ בהדגישו שמצוים הם לעבוד את האל שהוציאם מארץ מצרים.

מי שלא היה מזרע אברהם, יצחק ויעקב, אשר ה' הוציאם מעבדות מצרים לא יכול היה להסתפח אליהם. המאמינים באל לאומי לא יכלו להסכים לקבלת גרים.

הנביאים התנגדו לפירוד בין עשרת השבטים ושבט יהודה וגם לרעיון האל הלאומי. בספר ישעיהו כתוב לאמור: "כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי אי זה בית אשר תבנו לי ואי זה מקום מנוחתי".⁸

בשנת 722 לפה"ס, לערך, כבשו האשורים את ממלכת הצפון ורוב תושביה הוגלו למדינות זרות, ובכך הקיץ הקץ על ממלכה זו. רבים מבני ישראל הצטרפו למלכות יהודה. בשנת 586 לפה"ס נחרבה גם מלכות יהודה.

בשנת 538 הוציא כורש קול קורא ליהודים לשוב לארצם יהודה. רק מיעוט קטן נטש את בבל כדי לשוב לארצו. באותו זמן התחוללה מהפיכה בקרב אנשי יהודה שהיתה לה השפעה מכרעת על מהלך תולדות עם ישראל וקורות העולם הנאור. אנשי יהודה, שהאמינו באלהים רבים, או באלהים עליון ושליט על אלהים אחרים, היו למונותיאיסטים המכירים באל אחד, אלהי ישראל. בכל מקום אשר שם התגוררו, נעשו היהודים לכנסייה אחת המאמינה בה', אלוהי ישראל וחוקת התורה היתה חוקתם.

קהילה יהודית חדשה קמה ביהודה, קהילה תיאוקרטית, היות ובידי הכהן

(5) מלכים א' פרק יב, כז, כח

(6) עיין, ירמיה פרק י"א, ג"ה.

(7) מלכים א' פרק י"ב, כו: ויעש שני עגלי זהב... הנה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים.

(8) ישעיה פרק ס"ו, א. יחזקאל פרק ל"ו, ט"ו.

הגדול היה השלטון הדתי וגם המדיני. הכהן הגדול נחשב אז כבא־כח אלהים. תושבי יהודה נקראו לעולם יהודים. בספרי התנ"ך שלאחר תקופת הגלות, בספרי עזרא וירמיה, מופיע אמנם השם ישראל, אולם הכינוי יהודים רווח יותר. לאחר מכן נעלם כליל השם ישראל ואת מקומו לקח הכינוי יהודי. במגילת אסתר אין השם ישראל נזכר, אלא יהודים בלבד.⁹

מרדכי מכונה יהודי במגילת אסתר, אף כי לפי סיפור יחוסו היה מצאצאי בנימין. יוסף בן מתתיהו, בעשרת ספריו הראשונים של "קדמוניות", בהם הוא מספר את קורות העם עד תקופת בית שני, משתמש בכינוי "עבריים". החל מתקופה זו ואילך הוא מכנה יהודים. בכינוי יהודים נקראים תושבי יהודה בספרות ההלניסטית וכמו־כן בספרות התנאים.

לפי יוסף בן־מתתיהו נקראו היהודים בשם זה כי מצאצאי יהודה הם.¹⁰ במקום אחר הוא מנמק את השם, כי היו תושבי מדינת יהודה.¹¹ לפי זה היה לכינוי "יהודים" משמעות של "שבט", קבוצת אנשים מיוחדת הגרה במדינה הנקראת יהודה.

תושבי יהודה מאוחדים היו עם אחיהם באימפריה הפרסית החל מתקופת בית שני ועד ימיו של אלכסנדר מוקדון. כולם חיו תחת דגל אחד. גם לאחר כיבוש האימפריה על־ידי אלכסנדר מוקדון נשארו הם מאוחדים. אחדותם נמשכה גם לאחר מותו של אלכסנדר מוקדון כשנחלקה ממלכתו. בתקופה מאוחרת יותר נכבשה יהודה על־ידי פתולומאוס והיהודים התאחדו עם אחיהם שבמצרים, אך לא עוד עם אחיהם יושבי בבל. כאשר באה יהודה תחת משטר בית סיליוקוס התאחדו שנית עם אחיהם שבבבל. ברבות הימים כשקמה יהודה והיתה למדינה עצמאית, היא מדינת יהודה, חדל האיחוד עם אחיהם שבבבל ובמצרים.

החל מתקופת בית שני היתה הסמכות הדתית והחילונית בידי הכהן הגדול כאשר ניתנה לו לראשונה מאת מלכי פרס ולאחר מכן מאת בית תלמי ובית סיליוקוס. משך תקופה זו היה הכהן הגדול "נציג" האלהים ובידו היתה הסמכות הבלעדית על העם בענינים אורחיים.

עם הקמת מדינת יהודה ניטלה מידי הכהן הגדול סמכותו הדתית והחילונית. התיאוקרטיה סולקה ואת מקומה תפסה הנומוקרטיה, דהיינו: שלטון הדת, אשר בה אין ה' זקוק ל"נציג". שליטתו של הכהן הגדול הוגבלה לבית המקדש והמשטר האזרחי היה בידו האנטרך ולאחר מכן בידי המלכים. מוסד חדש הוקם לעניני דת, הלא הוא בית־הדין אשר חלש על החיים הדתיים לא רק ביהודה כי אם גם בבבל ובמצרים. כאשר נפוצו היהודים בגלויות אחרות בעולם היו חוקי בית־הדין מכוונים את אורח חייהם הדתיים.

ברור, לכן, שתושבי יהודה נקראו יהודים. יהודים רבים נטשו את יהודה לאחר חורבן בית ראשון והיגרו למצרים, התיישבו בה וראו את עצמם גם כאן בני יהודה.

(9) המובן של "מתיהדים" יבואר בהמשך המאמר.

.Ant. XI, 7 (10)

.Contra Apionem I, 22 (11)

כאשר כבש פתולומאוס הראשון את יהודה נפלו יהודים רבים בשבי והוגלו למצרים. גלות מצרים, על כן, מורכבת היתה בעיקרה מבני יהודה שהיו מוכרים כיהודים מארץ יהודה¹². נראה הדבר, שבני גלות אסיה הקטנה תחת שלטונו של סיליוקוס נקראו עבריים או ישראלים.

עם יסודו של הבית השני חל שינוי ראדיקאלי במושג ה"אל". בני יהודה היו מאמינים בה', אל אחד (מונותאיסטים). בתחילת בית שני הם האמינו באלוהים, שה' הוא האל של בני יהודה. ה' היה לפי דעתם אל אתני, אבל תחת השפעתם המוגברת של הפרושים, שהאמינו שה' הוא אל אוניברסלי, אל האנושות כולה, נחקקה בלב היהודים האמונה שה' הוא אל אוניברסלי, אדון כל הארץ. כשפרץ הריב בין הפרושים והצדוקים שימשה התפיסה האלהית סלע המחלוקת. הצדוקים האמינו באל לאומי, באל אתני של בני יהודה. לעומתם האמינו הפרושים שה' הוא אלהי העולם כולו, בורא שמים וארץ. בני יהודה קיבלו עול מלכות שמים באהבה והאמינו שכל אדם ללא הבדלי לאום או גזע, ראוי לבוא בברית ה' של בני יהודה, שכן הוא אל כל הגויים.

כל עוד דגל העם ברעיון של אל "גזעי", אל אתני, לא היה יכול ענין הגיור לצאת לפועל. הביטוי "גר" המופיע פעמים רבות בתנ"ך עניינו "זר", שבא לגור בארץ, או בעיר¹³. גרים נעשו רצויים רק לאחר שנתקבל הרעיון שאל היהודים, ה', הוא אל אוניברסלי. הביטוי "גר" המופיע בתנ"ך קשור, כאמור, למושג "אדם שבא לגור", ומעתה התייחס לאדם שנעשה גר, כלומר, שהצטרף לדת ישראל ונעשה חלק מכלל ישראל. (המונח *proselytos* שבספטואגינטה הוא תרגומה של המלה "גר" ומשמעו אדם שבא לגור בעיר).

יוסף בן מתתיהו לא השתמש במונח *proselytos* לגבי המצטרפים לדת היהודית. בסיפורו על סיליוס, בנו של בודאס, מלך ערב, אשר רצה לשאת לאשה את שולמית, אחותו של הורדוס, המלך הסכים בתנאי שסיליוס יקבל על עצמו את מנהגי היהודים וחוקותיהם¹⁴. הלנה, מלכת אדובנה ובנה איזטס, נסתפחו אל הדת היהודית, לפי פלביוס, והם המירו את אורח חייהם וקיבלו על עצמם מנהגי היהודים וחוקיהם¹⁵. הכינוי לגוי שהסתפח לדת ישראל היה מומר, דהיינו — מי שהחליף את דתו בדת היהודים. השווה ירמיהו ב', י"ד: ההימיר גוי אלהים. במונח הזה השתמש יוסיפון, מחבר מכבים ג'.

האם דרוש היה מעשה "רשמי" מאדם שבא להתגייר ולקבל על עצמו את הדת היהודית? מן הספרות הקדומה של תקופת בית שני אנו למדים כי לא היה דרוש אלא עזיבת פולחן האלילים וקבלת אלהי ישראל כאל העולם כולו. גיבורת מגילת רות בקבלה את הדת היהודית, אמרה בפשטות לחמתה: "עמך עמי ואלהיך אלהי!" בתלמוד מובא סיפור על גברי אשר בא אל הלל וביקש להתגייר בתנאי שילמדוהו התורה כולה על רגל אחת. הלל קיבלו בסבר פנים יפות ואמר: "דעלך סני לתברך לא תעביד — זו היא כל התורה כולה ואיך פירושה היא

(12) עיי' : S. Zeitlin, *The Jews: Race, Nation or Religion*, 1936

(13) כי גרים הייחם בארץ מצרים.

(14) Ant. 16.17 (225)

(15) *Ibid.*, 20.2 (38)

זיל גמור" ¹⁶. הלל בקבלו את הנכרי לכלל ישראל יצא מתוך ההנחה שהנכרי שרצונו היה להתגייר עזב לחלוטין את עבודת האלילים וקיבל את אלהי ישראל כאל העולם. לפיכך עליו לקיים את מצוות ה' ככל יהודי. מכיוון שברית מילה היא מצוות ה' — ויש לקיימה ביום השמיני להולדת הוולד — על הגר, לפיכך, לבצעו מיד, שכן אם אין הוא עושה כן, הריהו מחלל חוקי ה' ללא הרף. ברם, ברית מילה אינה בחזקת תנאי של *sine qua non* שבלעדיה אין אדם יכול להתגייר. רק בתקופה מאוחרת יותר הוטלה כחובה על הגרים. הלל אמר לנכרי כי מה ששנוא עליו לא יעשה לחברו. לפי הלל מיוסדת דת ישראל על שני עיקרים: הכרה באלהי ישראל כאלהי העולם ואהבת הבריות. יוסף בן מתתיהו בספרו על גיורו של איזטס אשר קיבל על עצמו את מנהגי היהודים ואורח חייהם, הוסיף שאיזטס תהא אם אפשר לו להיות יהודי נאמן אף כי אינו נימול, כי ברית מילה טומנת בחובה סכנה בעבורו בגלל תגובתם השלילית של אזרחי האבידנים. אנאניאס שהיה מורו הרגיעו באמרו שהוא יכול לעבוד את ה' גם ללא קיום מצוות ברית מילה כי עבודת ה' נעלה היא אף ממצווה זו ¹⁷. יוסף מן מתתיהו מוסיף לספר ואומר, כי כאשר קרא איזטס בתורת משה, אדם בשם אלעזר, שהיה בקיא בחוקי ארצו, נזף בו ואמר לו שהוא עובר על החוקים האלה כשהוא קורא בתורת משה, כי לא נימול, אך אין פירושו של דבר שברית-מילה היא בחזקת תנאי הכרחי לגרים. אלעזר רק הורה את איזטס שכל העובר על תורת משה אסור לו שיקרא בה ¹⁸. בספר יהודית מובא כי לאחר שהולופרניס נרצח, אחיור העמוני, שהאמין בה' נימול ¹⁹, והצטרף לבית ישראל ²⁰. אחיור, שהאמין בה' והצטרף לבית ישראל, שמר חוקי ה' וקיים אחת ממצוותיה הראשונות, מצוות ברית מילה.

לאחר חורבן בית שני נתחייבו הגרים לקיים מצוות ברית מילה. טעם הדרישה לקיומה של מצוות ברית מילה אצל גרים ברורה למדי. ראשית, מגלה המתגייר הנימול על-ידי מעשה זה שהוא מקבל על עצמו את הדת היהודית; ומצוה זו ערכה עלה, כי היהודים סבלו רדיפות על קיומה. אנטיוכוס אפיפנס אסר מצוות ברית מילה והיהודים נהרגו על שמירתה. שנית, פאול טען כי הברית בין ה' לבין אברהם אינה מבוססת על מצוות ברית מילה ²¹. כדי להפריך את תורתו של פאול הדגישו חז"ל שה' כרת ברית עם אברהם דווקא על-ידי מצוות ברית מילה ומאז ידועה מצוות ברית מילה כ"בריתו של אברהם" ²². על כן הטעימו היהודים חשיבותה של מצווה זו ודרשו קיומה מגרים.

מה הוא, אם כן, הטעם העיקרי לטבילת המתגיירים? באסיפה שנתכנסה

16 שבת לא, ב. "מעשה בנכרי (גוי) אחר שבא לפני שמאי אמר ליה גירני... בא לפני הלל גיירה אמר ליה דעלך סגי לחברך לא תעבידו זו היא כל התורה כולה ואיך פירושה היא זיל גמור".

Ant. 20.2 (41) (17)

שם, 44 (18)

14.10 (19)

Romans 4.1-13 (20)

(21) והמפר בריתו של אברהם אבינו... אין לו חלק לעולם הבא.

בשנת 65 נתקבלו גזירות מסויימות ובכללן הגזירה שנכריים טמאים טומאת זב²². יהודי שנטמא טומאת זב חייב היה להיטבל לאחר טהרתו ולהביא קרבן. נכרי שהוכרז כי טמא הוא טומאת זב ורוצה להצטרף לקהל ישראל היה עליו להיטבל כי על-ידי הצטרפותו לקהל ישראל הרי הוא נטהר.

בנוסף לטבילה על הגר היה להביא קרבן כיהודי שנטהר מטומאת זב. וכשם שישראל הביא קרבן שתי יונים, כך גם הגר²³. מסתבר, איפוא, שעל הגר היה להיטבל לא משום שקיבל על עצמו עול מלכות שמים, כי אם מפני שניטהר מטומאתו, טומאת זב. בתלמוד נחלקו הדעות בנוגע לדברים שחייב בהם הבא להתגייר. על פי רבי אליעזר, אם הגר נימול ואינו ניטבל הריהו גר²⁴. לפי רבי יהושע, שהוא מבית מדרשו של הלל, אם גוי חפץ להיות יהודי עליו לקיים כל מצוות ה', ובכלל זה מצוות מילה. אף כי ברית מילה איננה תנאי הכרחי לגיור. לפי רבי יהושע טבילה היא עיקר בגיור, כי בהיותו נכרי הרי היה בחזקת טמא, ובאם ברצונו להתגייר עליו לקיים מצוות טבילה. החכמים אמרו שהבא להתגייר חייב בשתייהן, במילה ובטבילה.

הלכה זו המובאה בגמרא בשם חכמים היא לאמיתו של דבר דעתו של רבי יוסי²⁵, שחי לאחר תקופת הדריאן. הסיבה לכך ששמו אינו נזכר היא, כי דעתו של ר' יוסי היא דעת יחיד ונגדו את דברי רבי יהושע, שהלכה כמותו, לפיכך הביא דברי ר' יוסף בשם חכמים, וכלל הוא בתלמוד שיחיד ורבים הלכה כרבים.

החכמים שיבחו את הגרים והיללו את הזונחים אליליהם כדי לקבל על עצמם עול מלכות שמים ונדועה להם חיבה יותר מלאלה שנולדו בני ברית²⁶. הם נמשלו לאברהם אבינו, שגודל על עבודת אלילים ולאחר מכן נטש אותם. אמנם בתלמוד יש גם דעה בגנות הגר²⁷, אך זו היתה דעת יחיד ולא ייחסו לה ערך. דעת הרוב לגבי גיור היתה חיובית, כך מסתבר מן ההלכה שלפיה מותר הכהן בנשואין עם בת גר²⁸, מכיוון שבעיני החכמים נחשב הגר כיהודי גמור. לפי רבי שמעון מותר הכהן בנשואי בת שהתגיירה לפני שמלאו לה שלוש שנים ויום אחד²⁹. דעות אלה הן בניגוד לציווי התורה, שעל הכהן לשאת לאשה אך ורק בת ישראל³⁰. התלמוד מספר, כידוע, על כמה חכמים מצויינים שהיו צאצאי גרים.

22) תוס. זב ב' א: הגוים... טמאין כזבין לכל דבריהם. עיין: Zeitlin, *HUCA*, Vol. 1

23) תוס. שקלים, ג.

24) יבמות מו: גר שמל ולא טבל ר' אליעזר אומר הרי זה גר... טבל ולא מל ר' יהושע אומר הרי זה גר. עיין גם ירוש. קדושין, פ' ג, הלכה י"ד.

25) וחכמים אומרים... אין גר עד שימול ויטבול... מאן חכמים ר' יוסי.

26) עיין *JQR* 1944 עמ' 194-98. חביב הגר לפני הקב"ה מן אותן אוכלוסין שעמדו

על הר סיני.

27) יבמות מו: דאמר ר' חלבו קשים גרים לישראל כספחת.

28) עיין ירוש. קדושין ז, ו: עד שיחלדו בקדושת ישראל.

29) גיורת שנתגיירה פחותה מבת שלוש שנים ויום אחד כשירה לכהונה.

30) עיין: יחזקאל מז, כב: מורע בית ישראל. עיין: ירוש. בכורים א, ד' גר עצמו

מביא וקורא.

משנתו החינוכית והלאומית של פרופ' צבי שארפשטיין

(ציונים לזכרו)

מאת ד"ר גרשון א. חורגין

נסתם הגולל על אדם גדול, בן עלייה, איש יקר, חבר טוב וחכם מובהק. בו נקשרו סגולות רוח של סופר עם כשרון של חוקר ובעל מחשבות. לבו היה תמיד ער ורגיש לכל המתרגש ומתרחש. שכלו היה בהיר, צלול ומאיר. מצויין היה ביושר לבו ויושר הגותו.

שארפשטיין ישב כל ימיו על התורה ועל העבודה. הוא עשה ספרים רבים המצויינים בתכנם, בצורתם, בטיב בניגם וחין ערכם. חובב ילדים היה ומטעם זה היתה תורת החינוך לכל ענפיה השונים למרכז חייו ושעשועיו. הספרים שכתב אינם בעצם ספרים בלבד, הם מהווים מפעלים, נכסי צאן-ברזל שערכם יעמוד ותועלתם לא תהא נפסדת. המורים היו בחוג ידידיו. אליהם דיבר כדבר איש אל רעהו. למורים היה תמיד משיא עצה שהם צריכים להצטיין במעשים, במידות ובדעות. המורה — היה רגיל לומר — דן דיני נפשות כשהוא יושב על כסא ההוראה. המורה, לפי דעתו, צריך שיהיה בעל בינה היודע להסתכל בנפש הילד ומבין ללבו. הוראה, היא מלמד, צריכה לשיטה, לסדר ודרך סלולה. הוראה בלי סדר ובלי הכנה סופה ביטול זמן ופירותיה רוש ולענה. נכבדה מאד בתהליך ההוראה היא אישיותו של המורה. שני פנים לאישיות זו: היא משתקפת ב"דרך ארץ רבה" ושופעת מידות טובות הדרכי לימוד משופרים. היא בולטת גם ב"דרך ארץ זוטא", בנימוס והליכות נעימות במחלקה. מורה כזה זורע נועם על כל הנכנס במחיצתו.

נכבד וחשוב מאד הוא הרושם הראשון של היום הראשון להוראה במחלקה חדשה. רושם ראשוני זה הוא השורש ליחסי התלמידים אל המורה ואל משנתו. מתוך נסיון עם ילדים שונים יעמוד המורה על חשיבותם של שכר ועונש במערכת החינוך. גורם חשוב בלמידה היא המשמעת. נקודת הכובד במשמעת, מלמדנו שארפשטיין, היא אישיותו של המורה. מורה שאין לו שלום-נפש ושאינו מאמין, במידה הראויה, בכח עצמו הוא בעיני תלמידיו מסכן ומשנתו תהא "חכמת המסכן" וסופה שתתבזה בעיני תלמידיו. מורה שאין סדר בנפשו לא ישכין סדר במחלקה ומחנך שאינו יכול לכבוש את כעסו ואת רגזו — כיצד יכבוש את הילדים ויביאם אל הסדר?

בנפשו של שארפשטיין חילחל תמיד צער האומה. הוא ידע את נפתוליה הרבים לקיום. בלבו נקרה הדאגה לתרבותנו שהיא סם לחיינו בארצות הגולה. ספרו "חנך וקיום" דן באריכות בענין נכבד זה. קיומנו, סובר שארפשטיין, תלוי

במידה רבה מאד בלשון העברית שלא תמוש מחיינו ושתהיה בפינו וברוחנו. הלשון העברית היא יסוד חשוב בלאומיות היהודית, שגורמיה, לפי דעתו, הם בערך: "שטח גיאוגרפי, אקלים ופסיכולוגיה שוות-מוג". גורם אחר, לדעתו, היא המדינה המלכדת ומסדרת את תושביה ואורחיה ליחידה מדינית וכלכלית. הלשון יד ושם לה בעיצוב האומה ברוח קנינה ורום ערכיה. הלשון מבטאת ומביעה את המתרחש בנפש האומה. היא מטביעה את חותמה על תרבותה של האומה. היא היא הדבק הטוב לקיבוץ המורכב מיחידים רבים ושונים. הזכרונות של העבר, "יסורים, נצחונות ומפלות" יוצרים את הרקע המלכד את חלקי האומה לגוש אחד מוצק. הדת, לפי שארפשטיין, היא חלק בלתי נפרד מהתרבות הלאומית או מהקנינים שרוח האומה יצרה והינה בעצם יסוד נכבד מאד בלאומיות היהודית. הוא מדגיש ומטעים שגדול ורב הוא ערכם של המנהיגים הלאומיים, שהרי הם מסמלים את שאיפותיה של האומה. יסוד היסודות בלאומיות היא הכרה לאומית. כוחה של אומה תלוי ואחוז במידת עומקה של ההכרה הלאומית. הלאומיות, לפי דעתו, היא בטבעה פרוגרסיבית והיא רעיון נעלה געלה, אך לא נעלם מהסתכלותו החודרת של שארפשטיין, שרעיון נעלה עלול להשתבש, "לצאת לתרבות רעה" ולהמיט שואה על האומה ואנשיה.

מתוך חיוביה של הלשון העברית בא שארפשטיין לרעיון שלילת הגלות שהיא, לפי דבריו, בעוכרי קיומנו. תנאי הגלות ומאבקיה כפו עלינו שתי לשונות, אך על פי הרוב הננו בעלי לשון אחת, לשון העם והמדינה של ארץ מושבנו. לימוד עניגי היהדות בלשון לועזית לא יסייע להעמקת הכרתנו הלאומית ולא יחזק את קיומנו בין האומות. מכאן בא שארפשטיין למסקנה שחובתנו היא שהלשון העברית תהיה שפת התוראה בבתי-הספר שלנו. "היא תהיה לא בתור לשון בלבד אלא כתוכן המעשיר את המחשבה".

חינוך אלמנטארי, גורס שארפשטיין, צריך להקנות לתלמידים לא רק את ידיעת הקריאה והכתיבה אלא, במיוחד, את היכולת לשוחח בעברית, שכן אין כשיחה המקרבת את הלבבות. היא יכולה גם להביא לידי ארגון יהודי לאומי עולמי. אם קיומנו יקר בעינינו או חובה כפולה ומכופלת מוטלת עלינו להוציא רעיון הארגון הלאומי לפועל. הלשון היא צורת האומה, הנשמה שלה. הפסד לשון גורם לחורבן העם. מטעם זה יש ללמד את הלשון העברית לילדינו בצורה ובשיטה טבעית. לשוננו, הכרה היא לנו ולקיומנו בין האומות. תחית הלשון מותנית על-ידי כוח הרצון שבנו. אם אנו רוצים או נוכל לחולל נפלאות. תחית הלשון היא פרי הרצון התוסס בנו והדחף אותנו לקראת קיום זה דורות ועידנים. שארפשטיין חרד לגורל עמנו מפני "שחל משבר ברצון הלאומי שלנו". הכוונה עלה על יהדות אירופה. נדחיה ונודדיה שהגיעו לאמריקה הפיחו רוח חיים בעצמות היבשות של יהדות ארצות-הברית.

תחית הלשון תלויה ואחזה באפשרות לחנך ולקיים קורא עברי אשר ייצר את השוק לספר העברי. בנוהג שבעולם, בית-הספר הוא בית-היוצר של הקורא. בתנאי חיינו הנוכחיים, בתי-המדוש למורים והישיבות הקטנות דרכם אינה סוגה בשושנים. הם אינם יוצרים את הקורא העברי. חסרה לנו כאן

הסביבה המתאימה המביאה לידי קריאה בספר עברי. יש לערוך, סובר שארפשטיין, פירסום רב, בשער בת רבים, לספרות העברית. מחובתנו לפרסם, מדי פעם בפעם הערכות על ספרים עבריים חדשים. מן הצורך להוציא לאור ספרים נבחרים הדנים בבעיות של עמנו בישראל ובחוקי-לארץ. יש לעשות שם לספר העברי ואולי נראה סימן ברכה. שארפשטיין שואל: האם השפיעה תקומתה של מדינת ישראל לטובת החינוך העברי באמריקה? הוא מצא שבמקומות שונים השפיעה תקומת המדינה לטובה, אבל בתחומים אחרים לא חל כל שינוי שהוא לטובת החינוך העברי.

הספק אוכל את מחנכינו ומוריגו. אילו היינו מסתלקים מן הספק כי אז היו הישגינו בחינוך מרובים יותר ומבורכים ביותר. עלינו לחיות באמונה, כי קיימת אפשרות להקים יודעי עברית וקוראי עברית. שארפשטיין מתאונן שעדיין לא עלה בידינו לקבוע בבירור מה הן מטרותינו בחינוך ועוד לא קמו מחנכים אנשי מעשה היודעים את אשר לפניהם.

בחינוך העברי באמריקה רואה שארפשטיין בזבח כוחות, פיזור רב, ומיעוט ריכות. יש מן המחנכים הסוברים שנקודת הכובד של החינוך העברי נעוצה בהשתתפות הילד בחיי בית-הכנסת ובכל הפולחן הכרוך ותלוי בו. הללו מאמינים, כמעט באמונה שלימה, שעל-ידי תפילות בציבור ידבק הילד בעם ישראל ובאלוהיו. מחנכים אחרים סבורים שתשועת החינוך תבוא מלימוד ההיסטוריה היהודית, שהוא, לפי דעתם, קובע יחסי אהבה של הילד לעמו. לימוד ההיסטוריה יעורר בלב הילד הערצה לעמו ולגיבוריה שנשארו את דגלה של האומה באש ובמים. ישנם מחנכים אחרים השמים את כל בטחונם בלימוד הגיאוגרפיה של ארץ-ישראל. לימוד זה, הם סוברים, ירים את קרנו של החינוך העברי בכל אתר ואתר. מחנכים רבים סוברים, שפורקן יגיע לחינוך שלנו על-ידי לימוד האמנות בבתי-הספר העבריים. הם מציעים שהילד יעסוק בכיור או בציוור. הוא יכיר את קצרת הפסח או יעשה מנורת הנוכה וכיוצא בזה. אמנות זו, אומרים המחנכים האלה, תפתח בלב הילד אהבה ודביקות לכל קדשי ישראל. כל הדעות האלה הן דברי שווא. הן מעידות כמאה עדים על המבוכה השוררת בחינוכנו ועל חוסר רעיון מדריך. הן מעידות גם על הפיזור המזיק לחינוך. פיזור זה, הוא לאמיתו של דבר פרי מצבי הזמן ותנאי המקום והחברה שנוצרו בעטיין של החליפות והתמורות שחלו בחיינו.

בהגות שארפשטיין ימצא הקורא הנאמן דברי הגיון נכוחים ושקולים, חד קולם של רחשי לב אהב וכואב של מחנך יחיד בדורו. שארפשטיין, שהוא בן-בית בתולדות תרבותנו, שואף בהגותו לסלול מסילות חדשות לקראת הימים הבאים. הוא מנסה להורות, באמצעי חינוך ואימוץ, כיצד לקיים את עמנו בימים קשים אלו, ימים של מסה ומריבה. הוא מבקש להכשיר את לבבות ילדינו לקראת בניין ויצירה בתחום עמנו.

שארפשטיין חונן בעין בוחנת ומסתכלת בענייני החברה ואורחותיה. סגולה זו של "עין רואה" בולטת בספרו "היה אביב בארץ". ספר מלבב זה שכולו זרוע אור, עוסק בתולדות חיינו, אם תסתכל היטב בספר תראה שהוא יותר מספר

תולדות של אדם שעמל וטרח כל ימיו בחינוך העברי. ספר זה הוא באמת ספר תולדות של תקופה הרת מעשים ומחשבות בחיינו. לפני הקורא ניתנות התסיסות והתנועות שרווחו בימי נעוריו של שארפשטיין. לעיני המעיין עוברים, כבני מרון, הנוער של הדור, זקניו, מוריו ומדריכיו. כאן מופיע דור נבוכ שלא זכה למורה. דור זה, ששארפשטיין מתארו באמונה רבה, אובד דרך ואובד עצות הוא. הוא עומד על פרשת דרכים ושואל את השאלה המרה, "לאן?" צעירים אובדים ונידחים אלו התהלכו כצללים בעיריותיה ובעריה של ארץ מולדתו של שארפשטיין. בני נוער אלה תלושים היו. הופעתם על במת חיינו סימנה משבר גדול ברוח עמנו. משבר מתהווה כשהישן שוקע והחדש עדיין לא בא. בספר אוטוביוגרפי זה מזג שארפשטיין שירה עם מציאות, אמת עם אמנות.

מקום רב הוקדש בספר זה לחזון הציוני שהופיע אז בשמיה הקדורים של היהדות. הציונות, אומר שארפשטיין, היא סינתזה של עולם היהדות עם עולם שמחוץ לתחומיה. היא מבקשת לשמור את קניני הרוח של הגיטו מבלי לוותר על ערכיה של האנושות ואידיאליה. היא חותרת לסלול דרך לעמנו מן הגיטו אל העולם שמחוץ לחומותיו. דרך הציונות אל העולם, שמעבר לגיטו, היא "דרך יהודית". ראש מעייניה של הציונות לעשות שלום בין שני העולמות, עולם ישראל והעולם אשר מסביב לו. בני דורו של שארפשטיין הוכו בלבטים נפשיים קשים ומרים. הוא מתאר אותם ברחמים ובאהבה וגושא את כאבם בלבו. בספר זה מתאר שארפשטיין טיפוסים שונים של יהודים: שועים, דלים, אמידים, עסקנים, משכילים הנתונים בכף-הקלע של הזמן. פרק חשוב בספר זה מוקדש לחינוך של הימים ההם. כאן פורש שארפשטיין לפנינו את מאבק קיומו של החדר המתוקן על עסקניו, מוריו, תלמידיו ותלמידותיו. בפרק זה הציב שארפשטיין יד ושם למורים בני עלייה שהיו מסורים לחינוך בלבם ובנפשם. הם עמלו ושקדו על תקנתו של החדר המתוקן. מורים אלו היו חדורים אידיאל של תחיית ישראל וביקשו להקים דור של חלוצים ומעפילים. הם ביקשו לחדש את נעוריו של ישראל סבא. מורים אלו שאפו בכל נפשם לשינוי ערכים בחיינו ולעיצוב דמות ליהודי החדש.

קרוב היה שארפשטיין לדופק החיים של יהדות אמריקה, מעורה היה בחברתה ומעורב היה עם הבריות. את הסתכלותו בחייה של כנסת ישראל באמריקה הוא מציע בספרו "ארבעים שנה באמריקה". כמורה, ראש מעייניו הוא החינוך. קשה הוא מאבק החינוך בתנאי מקום שאינם נוחים לבית-הספר העברי. ספר זה עשיר הוא ברשימות היסטוריות על קורותיה של יהדות אמריקה במשך ארבעים השנים האחרונות. הפרשה הדגה בנסיון להנהיג סדר ומשטר ביהדות אמריקה ראויה לתשומת-לב. היא מציינת את המאבק מצד נדיבי העם לייסד קהילה יהודית בניו-יורק שתעסוק בחינוך ותשגיח עליו. נסיון זה עלה בתוהו. את יהדות אמריקה רואה שארפשטיין בגלגל של התפתחות ובתהליך של גידול. הוא רואה את האורות והצללים בחיינו. הצללים אינם מהלכים עליו אימה. הוא רואה עתיד טוב שיגיע לכנסת ישראל באמריקה.

„נקם-ברית“ לפרץ סמולנסקין — מבנה ומשמעות

מאת מנוחה גלבוע

ניתן לראות ב„נקם-ברית“ שני חלקים מהותיים עיקריים: החלק הראשון (פרק א'), הוא בעל אופי אידיאי. החלק השני (פרק ג'), הוא בעל אופי עלילתי-„פעולתי“: פרק ב' במבנהו מכיל יסודות של הפרק שלפניו, כלומר יסודות אידיאיים, וכן יסודות בעלי אופי של „פעולה“, כפרק שלאחריו ואינו בעל מהות מיוחדת משלו.

א. אכספוזיציה אידיאית-פאתטית

פרק א' ניתן גם הוא לחלוקה לשני חלקים בלתי שווים: 1. עמודים 5—8 הם בעלי אופי של פרישה (אכספוזיציה) מסאית, ונושאה הוא היפעלות מבני הנעורים. 2. עמודים 8—24 הם בעלי אופי של פרישה אידיאית לסיפור שיבוא אחריה, נושאה הוא ויכוח בין בעל(י) השקפת עולם „משכילית“, לבעלי השקפת עולם „לאומית“. ניתן איפוא לאמר, שפרק א' כולו הוא בעל אופי של אכספוזיציה אידיאית.¹

אופייני לסגנון האכספוזיציה האידיאית של סמולנסקין (כמו לפרקי ה„פעולה“), שהיא כתובה בפאתוס. דבר היוצר אחדות סגנונית מסויימת ביצירה על חלקיה השונים זה מזה באופיים.

ראוי לציין שסמולנסקין נוקק לקטעים (או הפרקים) האידיאיים-מסאיים, לא מתוך חולשה סיפורית, אלא במתכוון. הם מהווים, לדעתו, חלק נכבד של הסיפור. (המכתב לברנדשטטר מוכיח זאת, ואם כי עיקרה של העלילה הסיפורית היא בפרק ג', סמולנסקין לא ראה בחלק העלילתי-„פעולתי“ ספור שלם).

יש לראות שתי סיבות לנטיה מסאית-פאתטית זאת אצל סמולנסקין: א. סופרי ההשכלה, וסמולנסקין בכללם, באו לכלל היפעלות ריגושת מכוח

* מראי המקומות ב„נקם-ברית“, כל ספרי פרץ בן-משה סמאלענסקי בהוצאת בית מחקר הספרים של מרכזי קאצענעלענבאגען בוילנא ווארשא תרס"ה.

1. במונח „פעולה“ אציין צרוף מאורעות מתחלף. ראה: גרשון שקר, „המחזה העברי ההסטורי בתקופת התחייה“, מוסד ביאליק, ירושלים 1970, עמ' 118—119, לרבות הערות ביבילוגרפיות לעמודים אלה.

2. על-פי מכתבו של סמולנסקין אל מ.ד. ברנדשטטר, שפרסם בריינין (כל כתבי בריינין, ניו-יורק, תרפ"ג א' 289—295) מספר סמולנסקין, שברנדשטטר הבטיח לו סיפור „ההשחר“ ולא קיים הבטחתו. כדי למלא את המקום הריק ב„השחר“ כתב והדפיס סמולנסקין את „נקם-ברית“. אולם החשוב לענייננו בדברי סמולנסקין: „ערב תשעה באב, היה יום שבת, ויצאתי לבדי לשות ואחשוב לכתוב סיפור מענינא זיומא, וכאשר שבת ילעת ערב הביתה כליתי את המלאכה בלבי וממחרת, ביום ותשעה באב, כתבתי את הפרק השלישי מהסיפור (והדגשות שלי. מ.ג.) וכיום שלאחריו את שני הפרקים הראשונים“ (בריינין א' 290).

אידיאות מופשטות לא פחות מאשר מכוח מראות טבע מוחשיים. דבר זה הביא לכתיבה פאתטית גם בנושאים אידיאיים. לשון אחר, הפאתוס בסיפורי סמולנסקין אופייני לפרקים המסאיים-אידיאיים כמו לפרקים העלילתיים. ב. סיבה נוספת לפאתוס יש לראות בזיקתו האקטואלית של סמולנסקין לבעיות האדם, החברה והלאומיות היהודית, הבאה לידי ביטוי בכתביו הבלטריסטיים כבמאמריו הפובליציסטיים, כפי שסבור ש. הלקין.³

ב. מבנה נאום הפתיחה בפרק א'

בחלקו הראשון של פרק א' דן סמולנסקין בתפקידם ובמעמדם של בני-הנעורים בכל חברה אירופית. בני הנעורים, אליבא דסמולנסקין, הם בעיקר סטודנטים, והם הנושאים את ה„רוח החדש“. זאת ועוד, בני הנעורים הם „חמדת כל העמים והארצות ותקות כל לאום ועם“ (עמ' 5). אלא ש„דרך הרוח מי ידע“ ובהבלעת אגב מציין סמולנסקין שרוח זאת היא „לטוב או לרע“: „המון התלמידים המתעתדים לרפאות או להמית חולים, לבנות ארמונות ולהעמיד גשרים על הארץ ובמים-אר-ברוח; להוציא דין אמת לאמתו או לעוות-דין, איש כאשר יביא המקרה בידו אחר אשר יצא מבית המדרש“. (ההדגשות שלי, מ.ג.) סמולנסקין הטיל ספק בחיוב ש„בתנועת ההשכלה הכללית“ באומות העולם! הטלת ספק זאת שימשה לו בסיס להטלת ספק טוטאלית יותר, ב„תנועת ההשכלה העברית“.

סדאי לציין שהשקפתו של סמולנסקין על ה„מקרה“, או ביתר דיוק על ההיסטוריה, היא כאן תפיסה הניצבת בסתירה לתיוזה של סמולנסקין בהמשכם של הדברים: בניגוד לרעת יל„ג, סוקולוב, פרישמן ועוד, סבר סמולנסקין שהפרעות ביהודים אינם מקרה כלל וכלל (עמ' 12, 19).

הפרישה הריטורית, הכתובה כמונולוג (עמ' 5—8), היא בעלת אופי פילוסופי, אם כי נאיבי, זאת משום שאין סמולנסקין ניוקק להוכחת התיוזה הפילוסופית שלו, לא באופן לוגי ולא בדרך של גילום סיפורתי על-ידי „פעולה“. סמולנסקין רואה בבני הנעורים את תקוותם של הזקנים: „ישאו עיניהם אל בני הנעורים ועל סף קץ החיים תשוב התקווה ותחליף כח (ההדגשות שלי, מ. ג.) בהתבוננם אל יורשי נחלתם אשר יוסיפו ללכת בדרכיהם“. דברים אלה מצביעים על השפעת ר' נחמן קרוכמל על ביסוס השקפתו הלאומית של סמולנסקין מחד גיסא, ומאידך גיסא הקדים סמולנסקין במחשבה זאת את אחד-העם.⁴

משבחם של בני הנעורים בכלל, עובר סמולנסקין לבני הנעורים בעם היהודי, אלה אינם ככל בני הנעורים (עמ' 7): א) רוח נכאים מפעמת בהם בניגוד לגויים שעליזות מפעמתם. ב) אינם עושים גדולות כאחרים. ג) בני הנעורים בעם היהודי הולכים איש איש לדרכו.

3. ראה „מבוא לסיפורת העברית“ ש. הלקין, הוצאת מפעל השכפול ירושלים, 1960. עמ' 281—282; 219—220; 202—203. וראה בסיפוריו של סמולנסקין שכוונו ב„ספורים ופיליסוניים“ הגדפסים במכתב עתי „המביט“ בשם „עלי חמד“, הוצאת מרכזי קאצענעלענבאגען בחילגא תרס"א, הספורים „מואס השכלה“ (עמ' 27—33) וכן „על בן ובת“ (עמ' 69—77), אשר נכתבו כחמש שנים קודם לכן.

4. ראה „האני הלאומי“ אחה"ע: „עבר ועתיד“, על פרשת דרכים, כרך א' עמ' קנ—קסא, ברלין תר"ץ.

סמולנסקין קובל על חוסר ראייה חברתית אצל בני הנעורים בקרב עם ישראל, בניגוד לבני הנעורים בקרב הגויים. לדרך אינדיבידואליסטית אין סיכוי "כי מה תקוות בחדר". כדאי לציין שהקטע המדובר על "מה תקוות בחדר" מעניין מבחינת עיצובו הפיזי בתוך הפרוזה המסאית: "ואם האבות תעו במדבר ויקברו בערבות חול באין דרך ומסלה ויהיו טרף לשני רשעים, הגה בניהם אשר למדו ידיהם לשחות בים הדעת, אף המה יסוערו ממקומם ואיש לעברו ינשאו על גבי המים הזדונים ויחגו ויגועו כשכורים וכל חכמתם תתבלע כי לא להם דרך, וטרם ימלטו מגלי העברה בלתי אם יפלו על פי תנין או תחת הגלים יכרעו ויעלו בים הגדול ויאבדו מתוך קהלם..." כדאי מאד להשוות קטע זה לשירו של ביאליק "על סף בית-המדרש" כדי לעמוד על הקירבה בין סמולנסקין וביאליק בראייתם ובהערכתם את תנועת ההשכלה העברית. הדימוי "דור המדבר" לדור בתקופת ההשכלה מופיע לראשונה אצל סמולנסקין.⁵

קטע הפתיחה מסתיים (עמ' 8) בהתכנסותם של מספר סטודנטים יהודיים שגם בהם מפעמת רוח בני הנעורים. סמולנסקין חש, כנראה, בסתירה בין דבריו אלה לבין דבריו בתחילה⁶ לפיכך נאלץ לנמק התכנסות זאת במלים הבאות שיש בהן נימה אפולוגטית: "וגם המה (בני הנעורים לבני ישראל, מג.) ידברו וישיחו היום כמו לוא היו חמדת עמם ומשוש תקוות הדור כלו" (עמ' 8).

סיכום ביניים: א. מבנה הפרישה בחלקה הראשון (על בני הנעורים בגויים ובישראל) הוא נאומי-מזנולוגי. ב. ניכרת כאן יניקת רעיונו הלאומי של סמולנסקין מרנ"ק. ג. יתכן שמחשבותיו של סמולנסקין שימשו רעיונות-אב בהגות אחד-העם וביאליק.

ג. מבנה ומשמעות בפרק א' (עמ' 8—24)

רובו של פרק זה מעוצב כסיטואציה של שיחה בין חברות סטודנטים בבית-קפה. מבנה זה של שיחה בבית-קפה אהוב על סמולנסקין.⁷ השיחה בבית-קפה היא בבחינת עימות בין קבוצה לבין החדשות והמחשבות של הזמן. משום כך ניזקק סמולנסקין לשתיה ולשיחה בצותא בבית-קפה. סיבה נוספת לעיצוב סיטואציה זאת היא ישיבתו של סמולנסקין בווינה הבהומית של סוף המאה התשע-עשרה. בזאת ניסה סמולנסקין לבטא את האירופאיזציה של חברות הסטודנטים היהודית בפטרבורג. מבחינה טכנית מאפשר מבנה זה עיצובה של שיחה. אולם המחבר אינו עומד למעשה באתגר שלפניו ונוצרות שתי דעות מנוגדות, האחת — של בן-הגרי והנהגים אחריו, והאחרת של בן-יעקב והנהגים

5. שירי ביאליק, "דביר", ת"א, תרצ"ה עמ' כ"א—כ"ד.
6. מעניין להשוות קטע זה לשיר "מתי מדבר אחרונים", שירים, "דביר", תרצ"ה, עמ' מ"ד—מ"ו וכן ל"משה", אחה"ע כרך ג, ברלין תר"ץ עמ' רכ"א, סופו של המאמר.
7. ראה להלן עמ' 5.
8. ראה "עלי חמד", הוצאת מרדכי קאצנעלענבאגען, ווילנא תרס"א, הספורים הבאים: "משפטי בני אדם", "מואס השכלה", "על בן ובת". הרקע הוא חיינה הגדולה "בירת אירופה"; בעוד שב"נגס-ברית" ההתרחשות היא ברוסיה (פטרבורג). כן ראה הפרק "תודשי רע" (ט"ז) ב"קבורת חמור", ספרית "דורות", ירושלים, 1968, עמ' 157—167.

אחריו. בבדיקת מבנה השיחה מתגלה שזאת „שיחה לכאורה“ בלבד. שני המתווכחים הראשיים מרבים לדבר. דבריהם כמעט נאום. האחרים מגיבים לעיתים תגובה קצרה, לעיתים תגובה מעט יותר ארוכה, אך לעולם ללא ביסוס דבריהם. הם משמשים הד לדברי המתווכחים הראשיים. המבססים והמנסים להוכיח דברים, הם רק בן-הגרי ובן-יעקב. יותר מאשר שיחה לפנינו, קיים ביום של שיחה, ולמעשה שני גאומים שאינם מביאים לשום התקרבות בין המתווכחים ודעותיהם. הנאום האחד הוא בעד ההשכלה ובעד „הסרת החיץ“ בין ישראל לעמים, בכל מחיר של בן-הגרי והשני — נאום לאומי-ציוני של בן-יעקב. אכן לא שיחה, אלא שני נאומים קטועים!

המלאכותיות של השיחה בולטת ביותר, משום שסמולנסקין ניזקק „למספר כל יודע“ הממשיך את בעל הפתיחה הריטורית. התערבותו של המספר בשיחה מעידה גם היא על אי הטבעיות שבשיחה. בסמוך לדברי המתווכחים (בעיקר המרכזיים) מביא סמולנסקין תיאור סטריאוטיפי של דמות המחבר כמו: „קרא אחד התלמידים בלהבות אש ועיניו השחורות הבריקו“. או מדרב אחר, „הוא איש כבן עשרים ושתים, יפה תואר עד להפליא, לחייו המלאות והעגולות כמו חוטב מאבן שיש טהור ועל לבנת פניו תוסיפנה הוד שערותיו השחורות היורדות על רקתו עד הכתפים ומפנים עד חצי המצח, ועיניו השחורות אשר תפיצנה שלום ומנוחה וטוב לב, כשחיוך מרחף על שפתיו האדומות...“ הצגה זאת אופיינית לדרך הסיפור של תקופת ההשכלה. איפיון הדמות ע"י המספר הכל יודע, בצמד להופעתה בסיפור. איפיון זה קוטע את השיחה ועושה אותה למלאכותית עוד יותר. הוכחה עיצובית נוספת לאי טבעיותה של השיחה, היא תאוריו של המספר הכל יודע את הפותחים בדיבור: „וכחץ מקשת התנשא פתאום אחד מהנאספים...“ תיאורי הקימה והשיבה אופייניים לנואמים, בודאי לא לשיחה טבעית קולחת.

תיאורים סטריאוטיפים אלה יוצרים בכל זאת מבנה חדש (במובן מסוים) בסיפור „נקם-ברית“. ברגיל היה צריך סמולנסקין לצייר בצבע „שחור“ את בן-הגרי המתבולל, ובצבע „לבן“ — את בן-יעקב הלאומי. אולם שני הצדדים, תאוריהם החיצוניים דומים זה לזה. יש לתלות שנוי זה בשתי סיבות: א. בפרק ג' בסיפורנו, חוזר בו בן-הגרי מדעותיו ה„משכיליות“ ונהפך להיות גבור ראשי חיובי, על פי השקפתו של המחבר. כלומר, דמות בן-הגרי של סוף הסיפור איפשרה לסמולנסקין לראות את בן-הגרי של תחילת הסיפור כדמות חיובית, וזאת בהתאם לקונווציה הסיפורית של תקופת ההשכלה.⁹ מזווית ראייה סיפורית ניתן לראות בציור החיצוני החיובי של בן-הגרי, חזות לשינוי שיחול בבן-הגרי בסוף הסיפור. ב. סיבה שניה לתיאור החיובי של הדמויות המנתגדות לרעיון הלאומי, יש לתלות ביסודות הריאליסטיים של הסיפור כפי שמספרם מרדכי בן-הלל הכהן.¹⁰ הוא

9. אולי יש בזאת הוכחה נוספת טקסטואלית לדבריו של סמולנסקין במכתבו למ. ד. ברנדשטר, שאכן התחיל הסיפור להיקרם מן הסוף. כלומר מן הפרק שבו דמותו של בן-הגרי חיובית.

10. מרדכי בן-הלל הכהן, „מערב עד ערב“, ווילנא, תרמ"ה, חלק א', עמ' 167—171.

מספר על בקורו של סמולנסקין בפטרבורג בתרמ"א (מרץ — תחילת אפריל 1881). ביקור זה משמש לפי דעת הכהן כיסוד ריאליסטי לסיפור „נקם-ברית“. מפיו שמענו על קבלת הפנים החמה שנערכה לסמולנסקין בפטרבורג על ידי סטודנטים יהודיים ודווקא מבין החבורה הדוברת רוסית, ביניהם רבים, שהיו קרובים לדעותיו של בן-הגרי. דבר המצויין במפורש גם בסיפור (עמ' 9). עוד מצייין הכהן, שוותיקי ה„רוסקי יעוריי“ לא קיבלו את סמולנסקין בסבר פנים כלל וכלל. עובדה מציאותית¹¹ חשובה נוספת, היא אסיפת בני הנוער היהודי בבית הכנסת של פטרבורג לשמיעת הרצאתו של אליהו הרכבי על יהודה הלוי. באותה עת תרגם ש.ז. לוריא את „יהודה הלוי“ של היינה לעברית והיצירה נקראה בבית הכנסת. הסצינה האחרונה של „נקם-ברית“ מתרחשת גם היא בבית הכנסת ונקראים שם, בתשעה באב, החרחים מתוך יהודה הלוי: „ציון הלא תשאליו“. חרוזים אלה שזורים בנאומו של בן-הגרי בסוף „נקם-ברית“ כשהוא קורא ל„ברית“ מחדשת עם ציון. יש להניח שדמותו של בן-יעקב עוצבה בהשראת דמותו של המשורר הצעיר ש.ז. לוריא. תעודה זאת יש לה חשיבות נוספת; היא מעידה שסמולנסקין הגיע לגיבוש השקפתו הלאומית-ציונית לפני הפרעות¹² — (הסופות בנגב“ שהחלו ב-15—17 לאפריל הרוסי 1881). ודומה שזאת המשמעות העיקרית שרצה סמולנסקין להעניק לפרק א' — לשיחת הסטודנטים היהודיים, ציונות לפני כל תנועה ציונית! היסודות המציאותיים-אקטואליים אולי הם אשר שימשו כעכבה בדרך לעיצוב ספרותי של השיחה.

הנאומים שהושמעו ע"י בן-הגרי ואנשיו היו בשבחה של ה„השכלה“. כל מצע תנועת ההשכלה נמסר בדברי בן-הגרי (עמ' 9). עניין זה מגולם אחר כך בפרק ב' בצורה סיפורית, באיפיון התנהגותו של בן-הגרי בבית המשפחה הרוסית ובאיפיון דרכי הנהגת בית אמו של בן-הגרי. יתר על כן, כשאנו בודקים את מצע ההשכלה בפי בן-הגרי, איננו יכולים שלא לראות לפנינו את השקפתו של משה מנדלסון¹³ לפי תפיסת סמולנסקין. דרך דיבורו-נאומו של בן-הגרי היא אירונית, בעוד תשובותיו של בן-יעקב רציניות ללא אירוניה. אסיפת הסטודנטים נסתיימה: א. בהחלטה לשוחח עם הסופר הפלמוני (סמולנסקין) בעניין לאומיות-השכלה. ב. כל אחד מן הצדדים נשאר בדעותיו. ג. האופן „הצורני“ קונוונציונלי

11. יוסף קלוזנר, הסטוריה של הספרות העברית החדשה, ירושלים, 1955 עמ' 220—222.
 12. כן מספר סמולנסקין במכתב ליהל"ל (בריינין 1, 294) על טיירת לחי של סטודנט יהודי לנוצרי כי אמר לו „יהודי גבוה“, עניין זה נזכר ב„נקם-ברית“ פעמים. בשיחה הראשונה, החברים נאספו לחגוג לכבוד בן-הגרי, שסטר לגוי על שכינהו „יהודי גבוה“, ובשנית חזר הסיפור על טיירת בן-הגרי לאחד האצילים שהתגרה בו בבית מגוריו.
 כמו כן סיפר סמולנסקין ליהל"ל, שקבל עט זהב מן הסטודנטים ועליו הפסוק: „ופדויי ה' ישוּבוּן ובאו ציון ברינה“. סמולנסקין חזר על דברים אלה גם במאמרו „נחפשה דרכנו“ (י. קלוזנר, הסטוריה של הספרות העברית החדשה, כרך ה', 126—127, 220). כל זה יש בו משום רצון להגיד כאילו הולדתה של התנועה הציונית קודמת לפרעות.
 13. כפי שהדברים באו לידי ביטוי בחלק ד' של „התנועה בדרכי החיים“ וכן ב„עת לטעת“ „השחר“, תרל"ה, תרל"ז, תרל"ח. עם זאת אין סמולנסקין מתכחש לעובדה, שגם הוא עצמו היה פעם „משכיל“. הדבר אף מובא כהוכחה בדברי בן-יעקב לכוּחוּ הרוחני של „הסופר הפלמוני“: „ולוא הוא שפקח עין לכם או לאבותיכם כי אז ישבתם עד היום בישיבה או שרחתם בבליי חטבות“ (עמ' 14).

(סוף פרק א') סותר את הצד המשמעותי. לקראת סוף הוויכוח קם בן־הגרי לענות „ובפעם הזאת דבר רתת“ (עמ' 20). השינוי בדרך תגובתו־התנהגותו של בן־הגרי, היה צריך להביא גם לשינוי בדעותיו, כך דורשת הקונוונציה, אלא שלא כך קרה, להיפך: בן־הגרי בדבריו האחרונים חזר ללא שינוי על רעיונות קודמים ודבריו נתקבלו בקריאות „יחי בן־הגרי“ (עמ' 22) ע"י התומכים בדעותיו. „כמה הכה (את בן־יעקב, מ.ג.) בחרפה“ (שם). אין זאת שסמולנסקין סיים פרק זה בכונה תחילה בעמדתו ההתחלתית, משום שאילו חל שינוי בדעתו של בן־הגרי לא היה צורך בגילום הסיפורי של הקונפליקט המשכילי־לאומי.

לסיכום: שני חלקי פרק א' הם פרישה של הקונפליקט בין רעיונות ההשכלה והרעיונות הלאומיים. הקונפליקט הוא חברתי.

בפרק א' רבות הקונוונציות הסיפרותיות, בעיקר בדרך הצגת הדמויות ובתיאורן. בתחילת פרק א' יש תיאום בין הצגת הדמות ותוכן דבריה, עניין זה משתבש בסוף הפרק והקונוונציה נהרסת.

מבחינת המשמעות יש לפרק זה חשיבות הסטורית בתחום המחשבה הלאומית. מוצג בו גיבוש הרעיון הלאומי־ציוני מבחינה אידיאית בקרב האינטליגנציה (סטודנטים) וכן מודגש הצורך ב„הגנה עצמית“ עוד לפני שהתחוללו הפרעות, „ולפני עליית ביל"ו לארץ.“¹⁴ אכן אין עדיין תנועה לאומית, אלא רעיון לאומי של בודדים (בן־יעקב וחבריו), לעומת רעיונות המשכילים הרואים במחשבה הלאומית נסיגה ולא התקדמות (בן־הגרי וחבריו).

פרק ב' — מבנה ומשמעות

בפרק ב' נעלמים המשוחזחים (כמעט לחלוטין) ועל כן פותח סמולנסקין בהצגת הגבור, הטכניקה של „מספר כל יודע“ נותנת לסמולנסקין אפשרות לספר על המתרחש בנפשו של הפרוטגוניסט. טכניקה זאת אופיינית לסיפורת העברית בתקופת ההשכלה. הצגת הגבור מתחילה בנקודה שלא נירמו עליה בסופו של פרק א'; ואפילו נמצאת בניגוד מסוים לדעות הפרוטגוניסט בסוף הפרק הקודם. הקונפליקט שהיה שם חברתי ומחוצה לבן־הגרי, מועבר בפרק ב' פנימה לנפשו של בן־הגרי. הסיבה שהביאה להפגמת הקונפליקט נמסרת רק לאחר מכן, דבר המפחית את מהימנות הסיפור.

הסיטואציה ההתחלתית של פרק ב' מעוצבת באופן „רומנטי“־סנטמנטלי. כל שינוי פנימי במחשבה או בהרגשה נותן אותותיו במראה החיצוני של הגבור. אל המתרחש בתוכו מגיעים באמצעות התבוננות חיצונית, גם בן־הגרי עצמו נעשה מודע על המתרחש בתוכו פנימה באמצעות המראה. גם מעמדו של הגבור, בבית בעלת הבית הרוסית, הוא מעמד שמכיל בקרבו ניגוד: בן־הגרי הוא גם

14. בנאמו של בן־יעקב הוא אומר: „לא כן... כי אם נלמד את העכברים לעמוד על נפשם או אז נביא חכמה בלב החתולים...“ (עמ' 10). אחר מחבורת בן־יעקב אומר: „הן זאת לא יחד איש ממנו כי חדש בא פתאום בקרבנו מבלי אשר נדע מאין בא הרוח הזה.“ (עמ' 10—11).

15. אכן קלוזנר תמה על שסמולנסקין לא הזכיר ב„נקס־ברית“ את ביל"ו. ראה הסטוריה של הספרות העברית החדשה חלק ה' עמ' 221, הערה 7.

אדון גם עבד (עמ' 26—27), לפי דעתו אדון הוא, ואילו לפי דעתו של סמולנסקין עבד הוא (וכן אף לדעת הקורא). הדבר מושג על ידי שתי ראיות שונות של האני המספר. ניתן כמעט להגיד שסמולנסקין מגיע כאן לעיצוב „דיבור משולב”. ראייה אחת היא ראייתו של „האני המספר” עצמו וראייה שניה מושגת על-ידי הצגת הסיטואציה כהמחשה לדברי בן-יעקב¹⁶ בפרק א' בנוסח האידיאי. גם כאן נוצרות שתי אמות-מידה להערכת אותה עובדה. ההבדל בין הראיות יוצר אירוניה שיש לה תפקיד חשוב בעיצוב הסיטואציה הזאת.

המחשה נוספת לפרק האידיאי הם שני המכתבים שקיבל בן-הגרי, מכתב אביו ומכתב אמו. יש אנלוגיה מלאה בין התיזה הלאומית של בן-יעקב ובין מכתבו של האב,¹⁷ כשם שיש אנלוגיה מלאה בין התיזה „משכילית” של בן-הגרי ובין מכתבה של האם. הקונפליקט שהיה תחילה חברתי נרחב, ולאחר מכן הופגם בפרוטגוניסט, שוב נהפך חיצוני לגבי הגיבור ונעשה לקונפליקט בין ההורים. גם כאן כמו בפרק א' אותה טכניקת עיצוב. אותן עובדות רק הסברן שונה. כך נזכר העדי של אחות בן-הגרי — רוחמה¹⁸ במכתביהם של שני ההורים, אלא שכל אחד מהם מפרש גזילה זאת כרוחו. האנלוגיה המלאה בין שתי הדעות בויכוח (באכפוזיציה בפרק א') לבין שני מכתבי ההורים, יוצרת תחושת כפילות. למעשה נוצרה אכספוזיציה כפולה כשפרק א' כולו אכספוזיציה אידיאית ופרק ב' — המכתבים — פרישה של הרקע ההיסטורי לעומד להתרחש — לפעולה בפרק ג'. הפרישה השניה, ובעיקר משום צורת השימוש במכתבים, יוצרת מהימנות (רבה יותר מן הפרישה הראשונה) ולא רק ביחס לרקע ההתרחשותי, אלא אף לרקע האידיאי הקודם.

בין קריאתו של בן-הגרי את מכתב האב לבין קריאתו את מכתבה של האם, מציג סמולנסקין את הגבור נרעש ומתרוצץ בין הדעות השונות, וכך מה שהיה לראשונה, לפני קריאת האגרת, בלתי מוצדק מבחינת העיצוב, נעשה כעת מוצדק במקצת. לאחר קריאת מכתב האב (ר' לעיל עמ' 12), ציור ההתרוצצות של בן-הגרי „הנה והנה” קונונציונלי מאוד, רווי פאתוס. הלבטים מצויירים כהתרוצצות של בן-הגרי „הנה והנה” בחדר, אחר כך שוקע בן-הגרי במחשבות. גם ציור זה סטריאוטיפי ואופייני לתקופה: „שתי ידיו העמיד על השלחן ואת פניו שם בכפותיהם וישב זמן כביר כגבר נדהם” (עמ' 33). בין קריאת שני המכתבים עולים בזכרונו של בן-הגרי תולדות חייו (flash-back). לאמיתו

16. „הננו לעזוב מקום עמדתנו ולפול אל מחנה האויב להיות לעבדים (ההוגשה של ס.) לו עד עולם” (עמ' 18). מעניין להשוות זו לזו תפיסת ס. לתפיסתו של אהה"ע, כפי שבאה לידי ביטוי ב„עבדות בתוך חירות”. אהה"ע כרך א, עמ' קכ"א—קל"ב, ברלין תר"ץ. היחס הכפול של המחבר כמספר וכמשקיף כאחד, יוצר כאן מימדי אירוניה דקה.

17. בן-יעקב מדבר על למוד הגנה לעכברים (עמ' 10), האב מדבר על ההגנה העצמית בזמן הפרעות (עמ' 31). בן-יעקב מדבר על הרס ההשכלה מתוכה (עמ' 5) וכן גם האב במכתבו מדבר על אותו הרס עצמו: „כי אין אדם בארץ”, הריסת האידיאל המרכזי של ההשכלה באותה עת, „היה אדם בצאתך” (ל"ג, „הקיצה עמ"י”).

18. כדאי לזכור כי השם „רוחמה” משותף גם לאחותו של בן-הגרי ב„נקמברית” („השחר” תרמ"ג) וגם לגבורת „אחותי רוחמה” של י.ל. גורדון, שפורסם באותה עת ב„המליץ”, 1883.

של דבר היו אלה תולדות הפרות ברית בינו לבין היהדות (עמ' 33—37). נשואי אמו לאביו הביאו להפרת ברית ו"הפרץ הזה רחב מיום ליום כי בבית הלכו קדימה" (עמ' 35): (1) האב גלח את זקנו. (2) השבת נהפכה למושב לציים־גויים ומשחקי בקלפים. (3) חדלו מלקיים את מנהגי ישראל. (4) האם סרבה להכניס את בנה בבריתו של אברהם אבינו. (5) הילוד נשלח לבית ספר של גויים. (6) בן־הגרי נזכר בהפרת הברית שכרת עם אלוהי ישראל ביום הבר־מצווה¹⁹ שלו, בתפילין מתנת סבו, שנשכחו על ידיו.

מכתבו של האב הכביד על בן־הגרי ומכתב האם נחמו, גם משום הראייה האופטימית שבו, וגם משום קירבת הדעות בין האם (במכתבה) לבין בן־הגרי (וויכוחו עם בן־יעקב, פרק א'). ההזדהות בין בן־הגרי לבין אמו היא עמוקה ביותר, וזוהי הזדהות אידיאית וריגושית כאחד. סמולנסקין רואה הזדהות זאת של הבן עם האם (שהנהו כקומפלכס אדיפוס מודרני) כסימן לחוסר בגרות. בן־הגרי נעשה מבוגר, לדעת סמולנסקין, רק כאשר הוא (בן־הגרי) עבר לצידו של האב ונוצרת ההזדהות החדשה בן — אב וסב. עמדתו החדשה של בן־הגרי היא בוגרת ונבונה. יש לראות בזאת נסיון לנמק נמוקים פסיכולוגיים את ה"הפעולה", יסוד חדש שכמעט שלא היה בנימצא בסיפור העברית לפני סמולנסקין.

לסיכום: פרק ב' מהווה מעין פרישה נוספת לסיפור. הקונפליקט האידיאי שהוצג בפרק א' הומחש בפרק ב' בצורה של שני מכתבים היוצרים מהימנות יתר בסיפור, הפרישה השנייה הנה למעשה פרישה היסטורית.

הקונפליקט האידיאי־חברתי נהפך לקונפליקט פנימי בפרוטגוניסט, בחלק הסיפורי. סופו של פרק ב' דומה לסופו של פרק א'. הקונפליקט נשאר ללא התרה. הסיטואציה האחרונה, פגישה נוספת בין בן־הגרי לסטודנטים הלאומיים, מסתיימת בקרע: הם מסתלקים והוא קורא אחריהם "יהודים!" לשלילה ולגנאי (עמ' 41). שני הפרקים הראשונים מקבילים בזמן — בשניהם: ערב חג הפסח וחג הפסחא הגויי. שני הפרקים מקבילים זה לזה במארג האידיאי; מבחינת המקום העלילה מתרחשת בעיקרה בעיר הבירה, אלא שבעזרת מכתבי ההורים היא חורגת אל מעבר לעיר ומגיעה אל העיירות שבהן התחוללו הפרעות.

פרק ג' — מבנה ומשמעות

העלילה המתרחשת בפרק זה ממושכת יותר מבחינת הזמן ומרוכזת יותר מבחינת המבצע הסיפורי. פרק זה הוא עיקר הסיפור.²⁰ מבחינת המקום עוברת העלילה מעיר המלוכה אל הפריפריה, אל העיירה היהודית־גויית. בן־הגרי תולך אל אהובתו מבני האצילים, ורק כאשר הוא מגלה את עדי אתותו על חוזה של ידידתו הגויה ועומד בפני סרובה להסיר את העדי הגזול, מתנפצים כל האידיאלים

19. כדאי להזכיר מומנט הפרת הברית שנכרתה ב"בר מצווה" גם ב"ברוך ממנצא" (שאל טשרניחובסקי, שירים, עמ' 523 "דביר", ת"א, 1966). בשני המקומות צפים הדברים כהיזכרות ברעזי משבר דתי.

20. אם כי סמולנסקין העיד במכתבו לברנדשטטר שזה רק פרק אחד (ואחרון) בסיפור, וכבר עמדו על כך, ר' לעיל עמ' 2—3.

האנושיים-מוסריים, שבהם האמין בן-הגרי. מכאן חל שינוי בדרך תפיסתו את הבעיה הלאומית, הדברים מתגלגלים במהירות עצומה. גילוי העדי הגדול שלמעשה היה ידוע לו לבן-הגרי ממכתבו של האב, משמש נקודת מיפנה בסיפור. פרק זה בנוי בצורה של נובילה, אכן "נובילה אידיאית". הסיפור כולו הוא סיפור של דמות שאופייה והשקפת עולמה משתנים.

בסיטואציה זאת נוצר מעגל אנלוגיות מעניין. בן-שבמה (אשר גול את העדי) סטר על פני בן-הגרי וחרפהו בשם "יהודי!" לגנאי. חבריו איחלו לו שיהפך ויהיה "יהודי" במשמעות חיובית. בן-הגרי כינה את חבריו "יהודים!" לגנאי, מרגע סטירתו של בן-שבמה חוזרת המשמעות "יהודי" בעיני בן-הגרי למשמעותה החיובית כפי שהיתה בפי חבריו ובניגוד למשמעות שהיתה לה בפי בן-הגרי עצמו קודם לכן.

עלינו לשים לב למטאפורה מרכזית בסיפור, המטאפורה של "גן-העדן" המורכבת והמתפתחת בסיפור. "גן-העדן" משכנו של "עץ הדעת" ו"עץ החיים" (הנחש ניסתר מעיני בן-הגרי) מתאים להשקפתו של בן-הגרי על ההשכלה בחלקי הסיפור הראשונים. "מפרי עץ הדעת תאכל והיית כאלהים, והיית למופת לכל בני אחיך הנתעים אשר רוח תעה אחז בהם... אך לא קול הנחש הוא כי אם קול המאה התשע עשרה...". בסוף הסיפור נעשית השקפה זאת נחלת האם בלבד וראיה בלתי ריאלית זו שלה (על פי הגיון הסיפור) הופכת את האם לגבורה טראגית. בהמשך העלילה לאחר התפנית (גילוי העדי) נעלם גן-העדן. בן-הגרי, לאחר שנזרק מבית האצילים, שוכב תחת העץ כבול עץ — אפילו לא עץ חי וצומח; עץ הדעת נעלם, כמו גם המאה התשע-עשרה הנאורה, ומתברר שקולה הוא קולו של הנחש.

היסטואציה האחרונה, תשעה באב בבית הכנסת, מקבילה בחלקה לסיטואציה ביוגרפית אחרת שהזכירה בן-הגרי (עמ' 21—22), אלא שבית הכנסת מתקופת הילדות הוא זכרון של מעמד בזוי²¹ בעוד המעמד האחרון — מקודש ומכובד. השינוי בגישתו של בן-הגרי לערכים הלאומיים הביא עמו שינוי יסודי לערכי היהדות. לסיטואציה האחרונה בבית הכנסת יש יסודות ריאליסטיים. כדאי להזכיר כאן ששני החגים שזכרו הם חגים בעלי משמעות לאומית ולא משמעות דתית בלבד — חג הפסח ותשעה באב.

לסיכום:

מבחינת המבנה שני חלקים. בחלק הראשון: שתי אכספוזיציות: א. אכספוזיציה אידיאית-מסאית בצורה של וויכוח. ב. אכספוזיציה שהיא מארגו של הרקע ההיסטורי לסיפור. שתי הפרישות הן רק מבוא לסיפור (אם כי יש התחלות למארג העלילתי).

21. הערכה כזאת למעמדים מקודשים הנזכרים ומעוצבים לגנאי יש לרוב ב"תועה".

עברית ואידיש באמריקה

(לסגירתו של ה"מאָרגן זשורנאַל")

מאת זבולון רביד

הגיעו לא לידי קריאת עתון באידיש וגם זו לא היתה שאיפתם. מאז עמדו על דעתם, השקיפו על אידיש כעל מוצר שנוצר מעבר לים ו"גדד" ל" אמריקה, כדוגמת הוריהם, אבל הם הילדים, בני אמריקה הם, שנולדו בארץ זו — זמה להם ולא אידיש? וכדרך הטבע, לא ארכו הימים, וכש" קולם של ההורים גדם — גדם גם קולה של האידיש בבית. ואם האידיש לא מתה מייד — הרי היה זה בטוח, ש י ו ר ש י ם אין לה. ההורים לא הצי" ליחו להנחיל לילדיהם לא את האחד" ריות של ההמשכיות (במובן של "מסורת", שדור אחד מוסר לדור הש" ני) ולא את החוש של זיהות נפרדת, שהלשון היא אחת מסימניה המוב" הקים ואפילו האהבה ללשון, הנספגת עם היניקה של חלב"האם, הלכה ונח" לשה במקום החדש.

עלינו להדגיש, שאין לראות ב" שלוש השכבות, שאותן ציינו לעיל, את כל הציבור היהודי באמריקה. יהדות אמריקה מראה לה של קרעים קרעים, ושברים שברים. מפולגת היא בדתה וחצויה בלשוניותיה. והשקפות לה רבות ושונות, שאין למנותן כלל. כל זה, כמובן, בעוכרה. הלחץ הצי" בורי, שהיה מכוח כוחה של היהדות בארצות שונות ובתקופות שונות — נפסק באמריקה. זחי גם הסיבה, שיהדות זו נפרצה לכל הרוחות. היא לא הצליחה ליצור דמות משלה, שחור תמה המיוחד טבוע בה. מקורות הלי" מוד היהודיים, שפירנסו את הנפש היהודית במשך דורות, נסתתמו בה. ושתי הלשוניות היהודיות, אידיש ועברית, עומדות בפני סכנת כליון. הראשונה — נכרתה מפי הדור הצ" עיר, והשנייה עם כל "הסטטיסטיקות" המתפרסמות על מספר לומדיה ב" מוסדות החינוך הגבוהים באמריקה — שורשים אין לה. עתיד העברית

סגירתו של ה"מאָרגן זשורנאַל", אחד משני העתונים הגדולים בלשון אידיש, שראה אור בניו-יורק, בא כזעזוע לאתו חלק בציבור היהודי, שעדיין אידיש היא בשבילו לשון" חיים מפכה והוא שומר לה חסד"נעו" רים, מאז ימי ילדותו, כשהיא ניטעה בפיו כלשון"אם ראשונה, אבל לא כהפתעה, שבאה בהיסח הדעת.

חלק אחר בציבור היהודי באמריקה לא ידע כלל על קיומו של העתון ולא התאבל על הפסקתו. מבחינה לשונית נטמע הוא מזמן בתוך הרוב ואין הוא נזקק לכלי לשוני אחר, כפי שאין הוא מרגיש בהעדרו. חלק זה צעד אפילו צעד נוסף לשלילה: אין לו כמעט כל עניין בחיי ישראל מיוחדים. אידיש הוא כלפיהם ואינו נוטה להבליט את ייחודו היהודי, אם כי אין הוא מתכחש לו. מין שנאה עצמית כבושה גוררת התרחקותו מן החברה היהודית, באשר אין הוא מרגיש את עצמו בטוב בה. ועוד חלק — והוא היה הנאמן ביותר ל"מאָרגן זשורנאַל" וסגירתו היא מכה קשה בשבילו — אלה הם בני הקשישים (הנקראים, כרגיל, ב" לעז "סניור סיטיזנס"), שרובם כמעט פרשו מאורח החיים הפעיל, ואשר הגיעו לאמריקה לפני יובל שנים ומע" לה עם בוא זרם ההגירה הגדול ממז" רח אירופה. אלה — כל ימיהם עבדו קשה, כדי לגדל את משפחותיהם ולא עתותיהם ולא התנאים הכלכליים איפשרו להם ללמוד בארץ מגורם ה" חדשה — הם עשו הכל כדי שילדיהם ילמדו ויגיעו לידי הישגים יותר גדו" לים מאשר הם עצמם השיגו בחיים. בדרך כלל אנשים אלה הם בעלי הש" כלה מועטת ולשון אידיש שימשה להם צינור מתווך לעולם הפנימי, היהודי והחיצוני, הגויי כאחד.

זמה על ילדיהם? אם כי רובם שמעו אידיש בבית — מעולם לא

היו בארצות הברית 280 אלף יהודים, בשנת 1900 — מיליון אחד. בשנת 1915 — 3.5 מיליונים, ובשנת 1925 — שנת הפסקתה של ההגירה וקביעת "מכסה" לבאים לתוך שעריה — הגיע מספר היהודים באמריקה ל-4.5 מיליונים. ציבור ענקי זה לא היה מעורר אחד. הסתמנו בו זרמים ופלגות ואיגודים, דתיים, מדיניים וסוציאליים וביניהם — מטיפים קנאים ללשון אידיש. ארגוני הפועלים הכריזו על אידיש כלשונם והחלו מתנגדים לעברית. העברית היא לשון קודש, לשון הדת — והיהודים באמריקה רוצים להתערטל גם מן הדת. מין רוח של מהפיכה עברה מחנה זה. הורגשה שאיפה של התכחשות למקום שממנו באו, ל"עולם הישן", והינתן קות מן הערכים, שהוא הקנה ואשר עליהם חונכו במשך דורות. ודאי שלא ההמונים היהודים נטו לדעה זו, כי אם רק חלק ממנה, קיצוני ונטול חזון, שההווה סינוור את עיניו ומיון-שווא טימטם את חושי.

מה היה מצב הלשון העברית בימים ההם באמריקה? הסופרים העבריים הראשונים והבודדים, שהגיעו לארץ זו, מקוננים את קינתם על לשון עבר. זאב שור, שהגיע לאמריקה בשנת 1888, החל להוציא את השבועון "הפסגה", כותב עם חידושה לאחר הפסקה בהוצאתה: "אם לא יתעוררו אלה יחידי סגולה המעטים לעשות דבר בפועל, להפיץ ידיעות השפה בין אחינו, כי יבין הדור החדש למצער את הכתוב בכתבי קדשנו, אז נפול תפול הלאום היהדות ולא יוסיפו לקום".⁽¹⁾

מנחם מגדל דוליציקי, שבא לאמריקה בשנת 1892, מרבה ללעוג בשיריו "לשפת בבל השדודה", היא לשון אידיש בפיו: "חלפה עת הזהב / עברו ימי מזמורי / ולהינצל מחרפת רעב / ניפצתי את כיבורי ... / מה כיבור בת יהודה ליהודים מזויפים? / בשפת בבל השדודה / ספר להם מעשי כש-פים, / מעשה בשור מטיל ביצים / כפרה בעלת אבר! / ושמעו אליך

באמריקה תלוי בחינוך העברי — והחינוך העברי בארץ זו בשום פנים אינו משביע רצון לא בתוכן הלימודים ולא בהבנה שמראים כלפיו מנהיגי החינוך, והרבנים בתוכם, מכל הסיעות והזרמים.

לאחרונה נתפרסמה שורה של ספרים על לשון אידיש — כולם בלשון האנגלית. ביניהם ספרים שתפסו את עמוד המורה במערכת הפירסומים הספרותיים — ושניים מהם הצטיינו במיוחד ונכתבו על-ידי שני מחברים בעלי שם, אבל המעיין בספרים אלה אינו יכול להשתחרר מההרגשה, ש"נאומי הספד מזדקרים מבין עמודי-הספר. אבל עינינו לעתיד — מה היא עליו? אין אנו רוצים למות מות נשיקה, כי אם רוצים אנו להיאבק למען החיים, למען הייחוד היהודי היצירה העברית מאז ועד היום.

— ב —

בסוף המאה הקודמת החל זרם עצום של יהודי מזרח אירופה לזרום לחופיה השלווים של אמריקה, כש-אמונה בלבם ולשון אידיש בפייהם. לא קנאים לאידיש היו, הם ידעו כי על יד העברית קיימת האידיש, שתי הלשונות מילא תפקיד חשוב בחייהם. כשהגיע זמנו של ילד יהודי ללכת ל"חדר" — והוא בן שלוש או ארבע — החל לומד את האלף-בית העברי. הרבי מדבר אידיש ומסביר באידיש, וכך למד הילד היהודי את שתי הלשונות כאחת. "הגבירה" וה"השפחה" חיו בשלום וינקו זו מזו כמאז ומתמיד, במשך דורות.

זמנים חדשים הגיעו והשפחה החלה מורדת בגבירה. היא רוצה להיות הראשה. היא גדלה בגרה ויפתה — וזכות הבכורה מגיעה לה. העברית — אבד עליה כלח ועוד מעט תעבור ותיבטל מן העולם והאידיש תירש את מקומה. המסקנה היא הגיונית ופשוטה: מיליוני היהודים שהגיעו לאמריקה ריקה יודעים רק אידיש ומדברים רק אידיש, היא לשון-החיים שלהם. עתונים בהמוניהם החלו לראות אור באידיש. האיט-סייד בניו-יורק הופך מרכז יהודי, שכמהו לא היה בתולדותינו. בשום גולה לא הגיע מספר היהודים לממדים כאלה. בשנת 1880

(1) יעקב בקוב, חלוצי הספרות העברית באמריקה, מחקרים ותעודות, הוצאת "יבנה", ת"א, תשכ"ז — 1966, עמ' 137.

ביום, מספר שהגיע בפעם הראשונה לאמריקה ב־1 בינואר 1908, ונשא שורה של הרצאות בערים שונות על חשיבותה של לשון אידיש בקיומו הלאומי של עם ישראל. בירנבוים עצמו לא ידע אידיש (הוא למד לשון זו רק בשנותיו המאוחרות) והיה מרצה את דבריו בגרמנית. אתני שומעיו ודאי לא היה רגילות לצליל הור שבדבריו, כי רובם ככולם היו יוצאי מזרח אירופה. יוצאי גרמניה לא באו לשמוע את הרצאותיו, כי בניניהם אידיש היא גרמנית משובשת ומסורסת — ושומר פיו — ירחק ממה. הכרוז שנתפרסם לרגל התכנסותה של הוועידה בטשרנוביץ (נתחבר על ידי הנ"ל בצירוף יעקב גורדין) אינו מזכיר את הלשון העברית או היחס שבינה לבין אחותה הצעירה. בעיניהם הלשון העברית כבר נפחה את נשמתה ונקברה קבורת־חמור. כשנשלח הכרוז אל י. ל. פרץ לורשה לחתימה — לא רצה לחתום עליו. הוא לעג על "המליצות" האמריקניות, כגון באמריקה כמו משוררים יהודים, שיושבים וכותבים שירה ב־אידיש. על כך ענה פרץ, אלא מה הם עושים — תופרים מגפים? — הוא גם הוסיף סעיף לכרוז על ערכה וחשיבות־הה של הלשון הלאומית. הכוונה לעב־רית, ויחסה לאידיש.

הרבה דברי בלע כלפי הלשון העב־רית ורעיונות חסרי־שחר נשמעו מעל הבמה של ועידה זו. כך, למשל, דרש שלום אש לא לתרגם את התנ"ך ל־אידיש, כי אם ל"עברדו" בצורה פור־טית. פרץ, כמובן, התנגד לשלום אש. הוא אומר, שאש בילבל את היוצרות והוא רק מוצא הצדקה בדבריו, שאש אינו מן המצטיינים בנאומים. לעומת זה אומר פרץ, שאין תרבות צומחת מאליה אלא יש לקשור אותה אל הע־בר ועם העבר. "הסופרים שיצאו מבית המדרש הולכים וכלים. קם דור סופ־רים חדש, שהם עמי־ארצות ועליהם למצוא שורשיהם בעבר". יוצא, אפוא, לפי דעתו של פרץ, שיש לתרגם את המקורות ולפתוח אותם לרווחה לה־מונים היהודיים.

ההחלטה שנתקבלה בוועידת טשרנוביץ היתה, שאידיש היא הלשון הלאומית (בה' הידיעה) של עם ישראל.

העצים / ויכבדוך בני עם עברי! — המשורר אומר, שאין מקומו יותר ב־ספרות העברית — חלפה עת הזהב, כלומר תקופה מאושרת זו עברה לבלי שוב עוד, ומזמורו — גפסק בה. כדי להינצל מחרפת רעב ניפץ הוא את כינורו (כלומר כינורו של דוד המלך או כינורו של יהודה הלוי, ששרו את שיריהם בלשון העברית). מה הטעם לשיר ליהודים בעברית, שפנו עורף לה ("יהודים מזויפים" — המתכחשים לעצמם). יהודים אלה מבינים רק את "שפת בבל השדודה" ובה אפשר ל־ס־פר להם כל "מעשי כשפים", כגון: שור שמתיל ביצים או פרה שצמחה לה כנפים, כלומר בורים הם וטעמם הוא כסיפורי מעשיות נבובים וריקים.

— ג —

בינתיים לשון אידיש הולכת וכו־כשת כיבושים אחרי כיבושים באמריקה. נאמניה בטוחים, כי מאמריקה תצא תורת אידיש וניו־יורק תשמש מרכז. אמריקה היא גם העריסה של הרעיון על הוועידה הראשונה ללשון אידיש בטשרנוביץ (בוקובינה, או אוסטריה), ג—2 באול תרס"ח — 30 באבגוסט — 3 בספטמבר 1908. דוד פינסקי מספר, שבביתו נתכנסה הפגישה הראשונה לתיכנונה של הוועידה בטשרנוביץ באחד מימי יום הראשון כאביב של שנת 1908. בה השתתפו נוסף עליו ד"ר חיים זיטלובסקי (1865—1943), ד"ר נתן בירנבוים (1864—1937) והמו"ל אוואלנקו. כידוע היה ד"ר זיטלובסקי איש ה־הלכה של הרעיון, שאידיש צריכה למלא את מקומה של הלשון העברית. הוא ראה את הסיבה בירידה הגדולה של המוני היהודים באמריקה, כי ב־אידיש לא נוצרה ספרות בעלת ערך. הוא מציע, אפוא, ליצור באידיש ספרות שלמה, כדי שהמשכילים היהודים יוכלו לשאוב את כל תרבותם ממקורותיה. אדם שני שהשתתף באו־תה האסיפה המכוננת, ד"ר נתן בירנ־

(2) מנחם מנדל דוליצקי, שירי מנחם, ניר־יורק, שנת תרס"ל לפ"ק, עמ' 115.

(3) די ערשטע יידישע שפראך־קאנפערענץ, באריכטן, דאקומענטן און אפקלאנגען פון דער טשערנאוויצער קאנפערענץ 1908, ווילנע 1931, עמ' 2.

הלשון הזאת מהיות חיה ומדוברת, וכל עמל מגיניה, לחבבה על העם על ידי ספרות יפה, לא יועיל לעצור בעד הפרוצס הזה, שתנאי החיים מחייבים אותו, כמו שלא הועילה הספרות העברית, שהיתה בודאי חביבה על עמנו תמיד, להגן על לשון עברית שלא תיכרת מפיו, כשתנאי החיים הכריחו והוה להחליפה בלשונות אחרות. ה"תולדה היחידה שתוכל לצאת מכל העבודה הזאת, המכוונת לרומם את הספרות ה"זרבונית, היא איפוא רק זה שלאחר שנים שלושה דורות יהיו לנו שתי לשונות ספרותיות מתות, תחת האחת אשר לנו עתה, ובנינו אחרינו יהיו חייבים איפוא ללמוד את שתיהן מתוך הספר, לשם הלאומיות" (שם, עמ' קפ, כל ההדגשות הן של אח"ע).

אבל יש הבדל — לפי אחד העם — בין אידיש לעברית. כשהז'רגון ייפסק מלחיות בדיבור פה — תישכח גם ספרותו, ולא ימצא אז בקרבנו שום אדם שידרוש לעשות לימודו חובה בשם הרגש הלאומי" (שם, עמ' קפ). לא כן הלשון העברית. במשך כל ה"דורות דרשו טובי העם את "לימוד שפת עבר" — וכך יהיה גם בימינו. אחרי הוועידה בטשרנוביץ כתב אחד העם את מאמרו הידוע "ריב לשונות" (שם, תק—תו) ובו עמד על ערך ה"לשון הלאומית, הכוללת את אוצרו ה"רוחני של העם, וההבדל שבין העברית ולשונות אחרות, שגילו לעם יש ראל במשך גלותו הארוכה. אחד העם אינו רואה כל סכנה ללשון העברית מצדה של האידיש.

גם ביאליק לא נשאר עומד מן הצד, כשהתקפה על הלשון העברית הלכה והחריפה. חיים ז'יטלובסקי כתב בשם האידישיזם הלאומי: "האידיש נלחמת מלחמה קשה בעד קיומה, אבל העברית מתה זה כבר. — — — העברית בתור לשון היא בית-עולם, ובבית-עולם אין לקוות עוד לחיים". על כך ענה ביאליק: נחמה אחת לי: שתהא לה, ללשון האידיש, השארת-נפש על-ידי תרגומה ללשון העברית. אבל מה שלא יתורגם הימנה לעברית, אבוד יאבד וזכר לא יהיה לו. שום

ויש טוענים, שההחלטה קבעה, שאי-דיש היא לשון לאומית של עם ישראל. מובן מאליו, שלא ההחלטה היא ה"קובעת. אין לשון נוצרת על ידי הח"לטות ואין תרבות נקנית על ידי הצ"בעה. היא גילתה בגידה עצמית, הת"כחשות גלוזה, קלות דעת מדהימה והעיקר העדר של פרספקטיבה היסטורית. התוצאה של הוועידה היתה הרת סכנות. היא גרמה להתלקחות מלחמת הלשונות בישראל.

טבעי הדבר, שהיצרים העבריים של התקופה לא יכלו לעבור בשתיקה על הוועידה בטשרנוביץ, לפני מועד הת"כנסותה ואחריו. הגנו עומדים ותוהים על ההבדל שבתפיסה, שיקול הדעת והראייה למרחקים שבין סופרי אי"דיש ועברית באותו הזמן. נדמה לנו שסופרי אידיש (ובייחוד ז'יטלובסקי) לא עמדו על המצב החדש, שנוצר ב"אמריקה. שכורים היו ממראה עיניהם. לעומתם הוגי הרוח העבריים, שישבו הרחק במזרח אירופה, הבחינו בו היטב ואף ראו בחזונום את אשר יתרחש עם הימים.

נתחיל מאחד העם, שעוד שש שנים לפני התכנס הוועידה בטשרנוביץ, די"בר הרבה בנאומו, שאחר כך העלהו על הכתב בשם "תחיית הרוח" על כל הבעיה של לשון לאומית. אין באפ"שרותנו לגולל אפילו שמץ שבשמץ מרעיונותיו המבריקים ומגיתוחו המעי"מיק של אחד העם — אנו רק נביא את החלק, שבו הוא מדבר על עתידה של אידיש באמריקה: "באמריקה, ש"שם בייחוד "פורח" עתה הז'רגון וספ"רותו, אינו באמת אלא לשון ה"אבות", שגדלו באירופה ובוו לאמריקה ולשו"גם עמיהם, אבל בניהם, הנולדים ומ"חונכים בבתי הספר באמריקה, לשונם היא אנגלית ואת הז'רגון לא ידעו עוד. ולולא האימגרציה, המביאה לשם בכל שנה המונים המונים חדשים מן המדברים ז'רגונית, לא היה זכר עוד ללשון זו בארץ החדשה. אך האימגרציה לאמריקה הלא בהכרח תלך ותמעט במשך הזמן, ועמה יחד ימעטו שם משנה לשנה גם בעלי הז'רגון, עד כי יכחד מן הארץ". ועוד: "אין ספק איפוא, כי לא יארכו הימים וחדלה

6) אברהם לוינסון, התנועה העברית בגולה, ורשה, תרצ"ה, עמ' 150.

5) כל כתבי אחד העם, הוצאת "דביר", ת"א, תשכ"א, עמ' קעט.

לטת שלטון בלא מצרים. מקום אחד היה, שהעברית היתה השוררת היחידה בו: בית המדרש. רק הארמית הצליחה לחדור בו. אבל בזמן החדש ועתה באמריקה — מאיימת האנגלית על העברית גם במקום מקדש מעט זה. הרב האמריקני השכלתו היהודית מרעטת. את ידיעתו שואב הוא מן התרבות — ובאורח טבעי תופסת לשון זו יותר ויותר את מקומה של העברית. גם „הדרשות“ של הרב שאובות מכי לים שונים ולעתים רחוקות מזדקק הוא למקורות העבריים ואם הוא מזדקק להם הרי מביאם הוא בתרגום אנגלי. אפשר לשמוע „דרשה“ מפי רב — מבלי שמלה עברית נשורת בתוך כה. כל זה גורם, שרוחו המיוחדת של בית הכנסת הולכת ועוזבת אותו.

ונסיים בצוואה שציווה אפרים דיין נארד את בנותיו באמריקה עוד לפני חמישים שנה. כאשר אשתו מתה עליו והיא הובאה למנוחות בבית הקברות „הר חברון“ בברונקס, ניו-יורק, כתב ב„זכרון עולם“, שהדפיס בספרו „זכרוןות בת עמי“ (חלק שני, ניו-אורלינס, תר"ף) „ההנני מצווה את בנותי להזכיר את שמה בכל שנה ביום מותה, לפי מספר בני ישראל, ולא לחשש בון הנוצרים, למען ידעו כל בני משפחתנו זמן ומקום מנוחת אם המשפחה“.

צוואה זו — לחיים ולא למוות — ליהדות אמריקה מכוונת.

רצון וכוונה טובה לא יועילו כאן. זהו גור דין מן השמים“.)

כאמור אנו עומדים ותוהים על ראייתם המרחיקה לכת של אחד העם וביאליק. בדיוק כפי שניבאו קם הדבר והיה. באמריקה — יודעים אנו — שאין עתיד לאידיש. סגירתו של העיתון היהודי הגדול, שיצא לאור במשך 57 שנים רצופות, רק אישר את דברי אחד העם, שאמרם בראשית המאה הזאת: „לא יארכו הימים וחזלה ה' לשון הזאת מהיות חיה ומדוברת“. וביאליק — כפי שאמר קם והיה. עשרות ספרים מאידיש מתורגמים לעברית ורק בעברית יש להם השארת הנפש. אחרת — היו כבר שכוחים מלב. סך הכל עגום, אבל אלה הם פני המציאות.

* *

*

דובר הרבה על אידיש באמריקה. ומה הוא גורלה של הלשון העברית בה? ודאי שאין אנו שמחים לאידה של האידיש. בכל מקום שחיי האידיש נפסקים — אות מבשר רע הוא לעברית. לדעתנו מצב העברית באמריקה אינו בהרבה יותר טוב מאשר מצבה של האידיש. שתי הלשונות היהודיות הולכות ומגורשות מן הבית היהודי — ואת מקומן תופסת האנגלית, השור-

(7 שם, עמ' 154.

משנתו של פרופ' צבי שארפשטיין / המשך מעמוד 11

שארפשטיין היה בעל מחשבה בעניינים מעשיים ובעל מעשה בתחום העיון. החינוך נזקק לעיון ולמעשה. לשם כך עשה שארפשטיין ספרים שהם לעזר רב למורה בעבודתו האחראית. ממין זה הם הספרים: „אשיחה עם המורים“, „אורח חיים למורה“, „קטנות עם גדולות“. בספרים אלו צפונה ברכה למורה והצלחה בחינוך. מספרים אלו יש ללמד לקח טוב. הרוצה לתחכים ילך אל החינוך. אין לך עבודה כעבודת החינוך המצריכה כשרונות ומידות נפשיות מצוינות. כוחו של המורה רב הוא, אם הוא בעל כשרון בהוראה, לעצב את דמות תלמידו לטובה ולברכה.

הוא הלך מאתנו. עלה עליו הכורת. זכרו יאיר בלבבות תלמידיו שהעמיד ובלב חבריו ומוקיריו הרבים, כל הימים.

בדרך לבוברויסק

(מתוך יומני)

מאת נחום הייניץ

בשנת 1915 נשלחתי מלשכת הגיוס בסלוצק לבדיקות לבית-החולים הצבאי שבמבצר בוברויסק.

ימי הירום קשים וטרופים שימשו בעירבוביה. הרכבות היו גרושות ועמוסות חיילים וחמרי מלחמה. הנסיעה ברכבת היתה בבחינת „בעגלא ולא בזמן קריב“. החזית נתקרבה והלחישות לא פסקו על מרגלים יהודים.

מה לך יהודון כאן ולא בחזית? תעודתך בר-גש! — במילים אלו פסק פסקו שוטר צבאי. — לבית החולים בבוברויסק? וכי נפצעת? קצר רואי לבדיקות! בדרך כלל הנכם רואים ואינכם נראים...

במקום נסיעה רגילה של שעות ספורות הגעתי לבוברויסק ביום ששי לפנות ערב עם הדלקת הנרות.

בבית הדוד

ידועה היתה בבוברויסק חנותו של ר' מנחם מגדל קאפלאן ב„גבסקי-פרוספקט“ (לגסטריי גומיה ונקניק). תלמיד חכם, חסיד חב"די, זקן שחור עוטר פניו האציליים, עיניו הפיקו תום ורוך. בהכנסו לחדר טייל וקרא בדביקות את ה„שלוש עלים מלאכי השרת“. בסיימו לקרוא פנה אלי ברוגז: „שלוש עלים, מלאך השרת! חילול שבת...“ נסיתי להצטדק: ימי הירום ועלי להתיצב למחרת בבית-החולים במבצר. לא יכול דודי להירגע וחמתו כילה בי: חניך ישיבת לידא הנך, נפגעת בסטרא אחרא, רבך ר' יצחק יעקב ריינס זכתי דיליה, אומרים להביא את הגאולה, לדחוק את הקץ ומכאן צעד לחילול שבת ואפיקורסות. משיבת „עץ חיים“ בסלוצק של הגאון ר' איסר זלמן מלצר נתגלגלה ללידא, תכשיט שכמותך, חשקה נפשך בהשכלה מלשון סקול יסקל... אחת אבקשך, שתבטיחני כי לא תתגאל בפת"ב המלך בבית-החולים, וכלכלתך עלי שם, ומדי בוקר אביא לך כל צרכיך ונקניק כשר ומשובח.

למראית עין נרגע, אולם מנחות הלב ושלות הנפש רחקה ממנו. איש חב"ד, שנסע פעמיים בשנה לחדשים שלמים ורצופים לאדמו"ר מליובביץ, לא יכול היה בשום אופן להשלים עם זה, שבן גיסו הנהו מתנגד גמור מבטן ומלידה ומטיף עוד לציונות.

בבוקר הוליכני לבית-הכנסת והבטיחני, כי בזכות עליה לתורה ובעבור שדור אושע בסייעתא דשמיא. בחורוני הביתה טען: קצר-רואי הנך, ומהו הפלא שטחו עיניך מראות נכוחה ואינך רואה את האור הגנוז בחסידות. לו למדת את „תניא“ היית נוסע אל הרבי, מה טוב היה חלקך. הגידה לי מהו הספחת „צעירי-ציון“ — ציוניסטי-ציליסט? יודע הנני רק „ותחזינה עינינו בשוכך לציון“ ולא צעירי-ציון. שבת — שינה בשבת תענוג אמנם, אולם עלי ללוחך במרחק של תחום שבת לבית-החולים במבצר.

לבית החולים

נשתתק הדוד ובצעדים מדודים ואיטיים לזוני, והעיר: פסיעה גסה נוטלת מאור עיניו של בן-אדם, ועל אחת כמה וכמה כשגס לבו בעיניו דת; הבטיחה לי, כי לא תתנאל במאכלי טריפה. מרחוק נראו כבר בנייני המבצר, במרחק ידוע התעכב הדוד ובדברים רכים פנה אלי: כאן תחום שבת וההליכה אסורה עלי, אולם אתה הנך חייל ודינא דמלכותא דינא. מתר אביא לך בבוקר את התפילין וגם צידה. העיקר חזור בך למוטב ודרגת בעלת-השובה היא בבחינת עירין קדישין.

התבלבלתי למראה עיני: עליות וירידות, בנינים שונים וחיילים מתרוצצים. חייל מזוין קידמני בקריאה „עמוד!“ אחרי שעיין בניירות מסרני לחייל אחר, שהוליכני למשרד ומשם לספר. ולו ראני דודי, היה אומר, כי הסירו מעלי כל צלם אלוקים.

סדרי בית-החולים ומנהגיו

אחרי רחיצה ושטיפה בצוננים ורחתים מחליפים בגדי הטירון והרי הוא חייל גמור

ומובל דרך חדרים ואולמים עד שמכניסים אותו למקום משכנו. באלם גדול ורחב ידים ובו כשלושים מיטות הוכנסתי. הרי מיטתך לפניך, הורה לי מלוי. ובטרם הספקתי להוציא הגה התנפלו עלי למעלה מעשרות ידים, עטפוני בשמיכה, טלטלוני טלטלה גבר ואמרו לקיים בי פסק דינו של כל טירון ואחת דתו עשרים וחמש מלקות. אולם אפשר היה לכפר כל פשע בכופר נפש של לוג י"ש ונקניק גם בלי הכשר. כך ניצלתי ויצאתי בשלום מעסק ביש זה, וזכיתי באותו ערב רק לחבטות בגב, כי פטור בלא כלום איאפשר.

נתיידדתי עם חברי למיטה, שרובם היו חיילים פצועים, מהם מנותחים, מחלימים ובעלי מום. בדברים על אימת החזית ומוראה הדגישו תוך כדי כך, כי היהודים אינם נאמנים למדינה ומתחמקים מעבודת הצבא. אולם בין הפצועים נמצאו גם חיילים יהודים, שהכחישו בטוב טעם ובעובדות נאמנות את דברי הבלע ושמו לאל את כל ההאשמות כלפי היהודים.

במחיצת רופאי בית-החולים

שקט השתרר בתשע בבוקר עם הופעת הרופאים, שטיפלו בחיבה בחולים. שונה היתה לגמרי הגישה לטירונים, באיזה חשד התיחסו לאלה וביחוד ליהודים.

— ובכן אינך רואה מרחוק, אין בכך כלום, טיפות עינים אחדות ותאורנה עיניך. כשטען הלה, כי גם אחרי טיפות אלו איננו רואה, עמדו הרופאים בשלהם, כי זוהי טענת שוא.

רופא קשיש ניגש אלי, בדק עיני במכשיר חשמלי והורה גם לשני הרופאים הצעירים לבדוק עיני. כן, אישרו שניהם, אכן הוא קצר רואי באמת. מאותו יום נשתנה למוטב יחס הרופאים אלי, גם שוחחו אתי על מקצועי. ביחוד התעניין בי הרופא הראשי, ובאחד הימים אמר: דבר לי אליך, ועוד נשוחח טרם עזבך את בית-החולים.

הדוד ר' מנחם מגדל קאפלאן הסתדר עם אחד החיילים ובמתת יד הרשה לו בכל יום להגיע עד שער בית-החולים, והיה מביא לי אוכל כשר בצירוף פתק קצר: „לשובע ולא לרזון, בנשילת ידים ובברכת המזון, בברכת רזי דרזין“.

החיים בבית-החולים במשך 18 יום לא נשתנו, מלבד זה שבמשך ימים ידועים הובאו פצועים לרוב והלב כאב למראם ולמשמע דבריהם, כי היהודים אשמים במצב. גסינו להסביר ולהוכיח להם, כי אלו הן עלילות שוא, אולם דברינו לא מצאו אוזן קשבת. הרופאים ועובדי בית-החולים לא ניסו אפילו להתערב בדבר והגיעו הדברים לידי כך, שאחדים מחברינו היהודים הוכו עד זוב דם.

פעם, אחרי ביקור הרופאים, נקראתי לחדר רופא העינים הקשיש. איש מלבדו לא נמצא בחדר ורמז לי לשבת. ובכן תגיד לי — פנה אלי — לפי עיניך נוכחתי לדעת, כי הנך מרבה לקרוא, ומהו מקצועך? אם איני טועה: מורה. בודאי הנך מלמד לימודים עברים בלבד. עצתי היא, שתעזוב את ה"חדר" ותשתלם במוסד פדגוגי.

לא הרהבתי עזו לענות לו. לפני עמד רופא קשיש במדי פולקובניק רוסי, ענד מדליות ואותות-הצטיינות ולא ידעתי את נפשי מה להגיד. הלה, כנראה, הבין לרוחי ואמר: — הנך מפתח לדבר בסביבה ואוירה אנטישמית. דע לך, כי מדי כל ביקור ראיתי אותך קורא ספר עברי, נקפני לבי ואיזה רטט חרישי תקפני. אבי ז"ל היה קנטוניסט ותמיד סיפר לי על חייו וזכרונות נוגים נקלטו במוחי. תמיד הצטער, שלא הצליח להישאר יהודי נאמן לדתו. אם לא יטעני זכרוני, היה יליד העיירה קאפולי או גראצ'אנץ, ואלי היה פונה ואומר: „זכור תזכור, כי דם יהודי נוזל בעורקיך ואל תעמוד מרחוק בעתות צרה“. יהודים נרדפים על לא עוול בכפם, ולא פעם הנני מגן להם. האתם יודעים כי ממוצא יהודי הנני? והרי לפניך — קמיע שממר והגן עלי בקרבות ובפצצות, מורשת אבות יקרה! התמתח הרופא הישיש וביטא בגאווה: זהו הסידור של אבא. ולפי דבריו ירש אותו מסבא וכשנחטף לקחו ושמר אותו כאישון עינו, ויקר הוא גם לי שבעתיים ספר-תפילה זה. דע לך, כי אתה משותרר מעבודת הצבא, לפי החלטתנו. ובכן דרך צלחה לך, השתלם ותהיה מורה להועיל. הציקתני רוח בטני וגיליתי לך את סודי.

הושיט לי את ידו, ונדהם יצאתי ממשדרו כאין אומר ודברים.

האדר"ת, רבה של ירושלים, ציוני מדיני *

מאת א. ר. מלאכי

וכ"ז¹⁸ בא להם מפני שלא השכילו לדעת טוב הדבר ואשרו כי מלבד התקוה הנשקפת לנו מזה לימים יוצרו הנה תוכן ענין ישוב א"י בעצמו הוא נעלה ונשגב מאוד כמו שהוא פשוט לכל בר בי רב כי מצות ישוב א"י גדולה מאוד ואין ערוך אליו מכל המצות שבתורה שמטעם זה התירו חז"ל לעשות בעבורה מלאכה דאורייתא ע"י עכו"ם כנזכר במס' גיטין ד"ח ע"ב, מה שלא התירו כן בכל שאר המצות שבתורה ככתוב בתוס' שם ד"ה אע"ג¹⁹ ורק במצות מילה נסתפקו התוס' ובב"ק ד"פ ד"ה אומר אם גם בה התירו חז"ל כן מטעם שגם היא נעלה בערכה על יתר המצות כמוזכר בש"ס בכ"מ²⁰. ולכן הורגלתי לאמר כי העובד עבודה בא"י בשדה או בכרם הנה הוא שקול כאילו נושא תפילין עליו כל היום ועוסק בתורה בלי הפסק, ואולי הראשונה תכריע עוד הכף יותר, יען כי בעת שהוא עוסק בעבודת הארץ הנה הוא מקיים מצות ישוב א"י הגדולה והחשובה יותר מכל מצות שבתורה ובכל עת ורגע תחת אשר יחשוב לעבוד אדמתו להביא טרף לביתו הנה הוא עוסק ביישובה של עולם למלא בזה רצון ד' בקיום המצות היותר חשובות כי כשהוא חורש שדהו בכל חפירה וחפירה שהוא חופר ומשדד אדמתו הנהו עובד ד' באופן היותר נעלה ושהוא זורע מקיים מצותו בכל זרע וגרעין אשר יזרע כן בכל איזה עבודה בשדה שיהיה לכל בהם הוא עושה רצונו יתעלה בלי הרף, ומה שמח לבי כי כאשר הפשתי בספרים אל אשר הולכיני דרכי עיוני באחד מעניני לימודי, מצאתי על דרכי הדברים שכתבתי כהויתן בס' ח"ס חלק ששי בחידושי לפרק לולב הגזול בדף א' ד"ה דומה לכושי שכ' במה שאמר ר' ישמעאל בברכות דף ל"ה ע"ב ואספת דגנך מית²¹ לפי שנאמר לא ימוש סי' התורה מפני יכול דברים ככתבן ת"ל ואספת דגנך הנהג בהן מנהג דרך ארץ, שדברי ר' ישמעאל אינם אמורים רק בא"י שהעבודה בקרקע גופה מצוה משום ישוב א"י ולהוציא פירות הקדושים, וע"כ ציוותה תורה ואספת דגנך ובעוה זורה גורן בלילה משום מצוה. וכמו שלא יאמר לא אניח תפילין מפני עסק התורה כן לא יאמר לא אאסוף דגני מפני שאני עוסק בתורה. אבל כשאנו מפורזים בעו"ה בין אר"ה וכל שמרבה העולם ישוב מוסיף חורבן בעבודת ה' והוסיף עוד שם דאפשר שגם שאר אומנות שיש בהם ישוב העולם הכל בכלל מצוה בא"י ורק בחו"ל אנו סומכין ע"ד²² ר' נהוראי סוף קדושין מניח אני כל אומנות שבועלם ואינו מלמד את בני אלא תורה ולא בא"י יעו"ש²³ מה שמרמו בזה בדברי הש"ס סוכה שם. אלה הדברים היוצאים מפי גאון נורא וקדוש כמוהו שלדבריו עסק התורה בא"י אינו חייב כמו בחו"ל, הביט ותמה, היש חייך מתוק מזה כי בכל שיעמול האדם בארץ בשלו בעסקי הרשות בעבור צרכי גופו הוא מוסיף ג"כ²² שלימות בנפשו, וא"כ איפה הלא טוב לנו עוללות עסקי הרשות בא"י מבציר המצות היותר חשובות בחו"ל, יען כי שמה בארצינו שלימות הגוף ושלימות הנפש תואמות תהיינה ויחד צמודות תתהלכנה כל תפרדנה. ואף כי לא נעשה שקר בנפשותינו להשיא את עצמינו בשוא נתעה להתרפות במלאכתנו מלאכת הקודש שהחזקנו בה עד הנה להחזיק לומדי

* ראה "בצרון" כרך ס"ג, חוב' ו' וד' תשל"ב.

18) "כל דור שאינו נבנה בית המקדש בימיו מעלין עליו כאילו הוא החריבו" (ירושלמי

יומא, פרק א', א).

19) ובכל זאת.

20) דברי המתחיל אף על גב.

21) מה תלמוד לומר.

21*) על דברי.

21**) יעייין שם.

22) גם כן.

תורה בא"י ולהספיק להם כל צרכיהם. חלילה לנו מלחשוב כן להעלות מחשבת פיגול כזאת ברעיונינו ח"ו, לא תהיה כזאת בישראל כי כל מה שאמרנו למעלה איננו כ"א רק בפרטי האנשים מעמינו הרוצים להקל מעליהם עול תורה במקצת ולהתנהג בהם מנהג דרך ארץ שהמקום מוכשר לזה יותר בא"י מבחו"ל, אבל בכלל מחוייבים אנחנו להגדיל תורה בא"י ולהאדירה להרבות בישיבות ובתי מדרשות לפרנס החכמים ותלמידיהם בכל צרכיהם. כי מי לא ידע שהתורה היא קיום האומה הישראלית ורק היא חיינו ואורך ימינו ובלעדה כלא אנחנו, ועץ חיים היא רק למחויקים בה, ומי שלא יחשוב כן הנה הוא ככופר בתורה הקדושה, ולהפך עוד צריכין אנו להוסיף אומץ, להרים קרן התור' בארץ הקדוש' בעת רופפו עמודי' ומטו יסודותי' בארצות אחרות לרוממה ולנשאה באופן היותר נעלה להמציא לתופשי התורה מחיתם ברוחה, למען יוכלו אדירי התור' וחכמי הגדולים להתענג על טוב העולם כעשירי עמינו לחיות חיים נעימים ולדור בדירות מרווחות בכל הוד והדר לכבוד בית ישראל כאשר יחיו חכמי העמים וגדוליהם, ולא יהי' ניכר משפלות הבית וכותליו ותושך תארו כי בעלו חכם גדול הנהו. בכל זאת כמו שמחוייבים אנחנו להחליץ חושים להרים גם דגל התורה בארצינו, כן ביותר חוב גדול וקדוש מוטל עלינו להושיב בה אנשים פשוטים לעבוד אדמתה כורמים ויוגבים, ולהרבות בתור' בעלי אומנות ומלאכת יד, ואנשים עוסקי מקנה וקנין לתומכם ולסעדם בכל אופן טוב ומועיל למען יוכלו להפיק תועלת מכלי מפריע, כי זהו עיקר ישובה של ארץ וקיומה ואלמלא עליא לא מתקיימי אתכליא, ובחסד ד' במשך הימים תהי' הארץ כגן עדן לפנינו.

וברור לי כי לו חיו כיום הגאונים שבדורות שלפנינו, כמו הגאון רע"א והח"ס²² ורבים כמוהם בעת הזאת, אשר החזון של ענין ישוב א"י נפרץ, ואין הדבר חלוי רק בנו להתנדב לזה כסף תועפות ובהשתדלות רב, בלי תפונה שהיו הקדושים האלו עוברים את כל מלאכתם בקדוש לעסוק ולהשתדל רק בפניה הזאת ברוב עמל ויגיעה וחגרו שארית אונם להוציא הדבר לפעול, ואחריהם כל אדם ימשוך להיות לעזר למו בכל אשר יפנו, כי מי יראה אלה גדולי הדור יוצאים לעזרת ד' בגיבורים ולא יצאו. אך מה נעשה בדור יתום הזה אשר דורשי טובת הכלל מעטו וחסרו אנשי אשכולות אנשים שהכל בהם שעם כל גדלם ושקידתם בתור' ועבודה ידעו ג"כ²² צרכי עמינו המרובים, חסרונותיהם ותקנותיהם לפי העת והזמן, דור שכל מגמתם להנאות עצמם ואיש את אחיו לא יעזרו, אף לא ישתתפו בצרות הכלל, דור אשר לבם צפון משכל מבלי להרגיש את אשר הביא הזמן בידם בהשגחה העליונה, ואשר נדרש מאתם לפעול בו ולהשתדל ככל אשר תמצא ידם. חלילה לי מלדבר תוהה על הכשרים שבדור, יודעים אנחנו שהגאונים שבדור כולם אהובים כולם ברורים כולם יראי אלקים אנשי אמת, אל תאמינו אתם השריידים שבעם שנגעתי בקצה עטי בכבודכם הרמה, אל תאשימוני לאמר שאליכם כוננתי חצי בדברים קשים כגידיים כאלה, כי לא תאמנו. יודע אני מך ערכי וחלילה לי להשפיל גדולתכם ולחלל יקרת כבודכם היתפאר קצוץ כנפים להחשיך השמש בצהרים, ועקר כוננתי אל יתר העם ומאשריו מתעים אשר השם אלוה חכמה ולא חלק להם בבינה. רק לא אפחד מכם נשואי פנים, שאוני אתם אדירי התור' שאו נא לפשעי אם אומר שכמה דברים גם אתם לא יצאתם ידי חובתכם כי תשבו ספונים בבתיכם ולא תביטו לחומלה ממרום כסאכם על עניי הצאן אלה ההולכים חשכים ואין גוגה להם, ולא תשגיחו בדברים הצריכים תיקון וחיווק בעם ישראל, אך אבלום פי ואחדל מדבר עוד כי יראתי פן אלכד בפצותי פי נגד קדושי עליון וברוב דברים לא יחול פשע, אבליגה נא על חפצי לשום רסן למו פי ואשוב למטירתי כי אחת דברתי ואשנה ואשלוש לאמר: על מה הננו צועקים עתה בבוא עלינו ימי הרעה ויגון עוני ולחץ, ומי אשם בדבר זה אם לא אנחנו בנפשינו, הלא אולת אדם תסלף דרכו ועל ד' הטוב יועף לבו, כי כבבר תועה במדבר שממה לא ידע נתיב יושר וארחות ארץ נושבת נסרתו ממנו אם יקרה ד' לפניו איש מנהל יודע המסילה הנכונה להדריכו בדרך ילך, הנה נפשו תמלא או גיל ותדוה וכל (סוף בעמוד 45)

המאבק למען עלית יהודים מבריה"מ והמשבר במפ"ם

מאת יצחק איזנברג

— א —

על אקדמאי יהודי, הרי הסכומים ש-
בהם המדובר הם ממש אגדתיים. בינ-
תים הגיעו ידיעות בדרכים שונות
מיהודי ברית-המועצות עצמה בהן
מואשמת ממשלת ישראל בהזחלת ענ-
ייניהם ואילו אשר לנשיא ניכסון הכ-
ריו פטיקאי יהודי נודע בשיחה עם
מערכת עתון "הארץ" בתל-אביב:
"עובדה היא, כי לאחר ביקור הנשיא
ניכסון ברוסיה החלו השלטונות ה-
סובייטיים להתנכל ליהודים ביתר
שאת". מדען זה אף טען, כי רדיפת
היהודים, מאסרם, חקירתם ואישפוזם
בבתי חולים לחולי רוח היו לאחר-
נה לחם חוקם של יהודי ברית-המו-
עצות והדאגה לגורלם בעתיד הקרוב
מחריפה והולכת מיום ליום. יהודי
ברית-המועצות דעתם אינה נחזה לא
מהנשיא ניכסון, לא ממנהיגי יהדות
אמריקה ואף לא מממשלת ישראל חרף
המאמצים הנעשים ע"י שלשת הגור-
מים הללו גם יחד למען הצלתם המ-
הירה, באשר לדעתם האמצעים שבהם
הם נוקטים כיום אינם מספיקים כלל
ועיקר.

ב-4 בספטמבר נערך בלונדון, כינוס
של מנהיגים יהודיים מארצות רבות
(כולל מדינת ישראל וארצות הברית)
בו הוחלט לגשת לפעולה נמרצת לה-
צלת יהודי ברית-המועצות ובראש
וראשונה לביטול "כופר התעודה", מפ-
את הרצח המזועזע של י"א הספור-
טאים הישראליים באולימפיאדה של
מינכן, רצח הנספח הזקלאי הישראלי
בשגרירות בלונדון, ד"ר עמי שחור,
משלח "מעטפות הנפץ" ע"י טרוריס-

מלכד המלחמה בטירור הערבי הן
בתחומי ישראל עצמה (כולל, כמובן,
"השטחים המוחזקים") ומחוץ לגבול-
תיה, שהנה כיום כורח השעה, עומדת
עתה הפעולה למען יהדות ברית המו-
עצות מתוך מגמה להשיג בהקדם את
ביטול "כופר התעודה" על האקדמאים
היהודיים — בראש תפקידיהן של
ממשלת ישראל ואוכלוסית המדינה.
כולנו יודעים יפה, כי שתי הבעיות
הללו גם יחד עוזות תעמולה במרכז
העניינים החיוניים שלנו עוד משך זמן
רב ונכונות לכך קיימת מצד הגורמים
הציבוריים השונים.

עצתו של נשיא ארצות הברית, מר
ריצ'ארד ניכסון, בפגישתו האחרונה
בבית המלון "וואלדורף אסטוריה"
בניו-יורק, בשלהי חודש ספטמבר ש.ו.
עם מנהיגים יהודיים מארצות הברית
ל"הקפיא" לעת עתה את ענין "כופר
התעודה", כדי לא להביא דווקא על
רקע זה לידי עימות מחודש בין
ארה"ב לבין ברית-המועצות, נתקבלה
במדינת ישראל ברגשות מעורבים,
כודאי, שתושבי ישראל מבינים יפה
את רצונו של הנשיא ניכסון להגיע
במוקדם או במאוחר לידי הסדר גלוי
באלי עם ברית-המועצות, אך מצד
שני שואלים הם: היתכן הדבר, שעל
מזבח זה תוקרב זכותו האלמנטרית
של יהודי החי ברוסיה הסובייטית
ובידו תעודת גמר של אוניברסיטה
או טכניקן לעלות לישראל? מבלי לדי-
בר על עצם העקרון של הטלת "כופר"

ידעה מפלגה זו משך כל שנות קיומה. כתוצאה ממצב עניינים זה הודיע המ"כ כיר הכללי של המפלגה ומנהיגה מזה שנים רבות, חבר הכנסת, מר מאיר יערי, שבוועידה הקרובה העומדת ל- התכנס בסוף השנה הנוכחית הוא לא יציג יותר את מועמדותו לכהונת ה- מזכיר הכללי. לא יהיה זה גם בגדר של הפתעה ציבורית, באם המוסדות החדשים של המפלגה, שיבחרו בוועידה, לא יציגו יותר את מר יערי ב- רשימת מועמדיה הראשונים לכנסת, אם כי משך כל שנות קיום המדינה הוא היה המועמד הראשון ברשימת מועמדי מפ"ם. הכל יתכן בעולמנו הפוליטי!

סיבות המשבר הזה שונות ורבות הן ומן הנמנע הוא לפרט כאן את כולן. כפי שמתברר נמצאים המורדים הראשיים בהנהגה הקיימת לא בעיד, אלא דווקא בקיבוץ הארצי של "השומר הצעיר" המשמש כמשנת עיקרית של המפלגה. האופוזיציה מכ- וונת ראשית כל בגד "ההנהגה ההיס- טורית", כלומר בגד ה"ה מאיר יערי ויעקב חזן וחבריהם הקרובים. האופוזיציה תובעת עתה בפה מלא דימוק- רטיזציה של המפלגה ומתן השפעה ממשית למוסדותיה הנבחרים. מה ש- נוגע לצד הרעיוני שבפרשה הרי ה- אופוזיציה מתנגדת לקו הפרו-סובייטי, אשר ציין את דרכה של מפ"ם ב- ניואנסים שונים משך כל תקופת קיו- מה ובעיקר בשנות החמישים. מאידך גיסא אין העתם של החולקים על דרכם של יערי חזן נוחה ביותר מן ה"מעריך" עם מפלגת-העבודה, אשר לא הביא לחברי אנשי האופוזיציה, לידי "ההתחדשות הרעיונית" המיוח- לת של תנועת הפועלים הישראלית. יש ביניהם כאלה התובעים במפורש את ביטולו של ה"מעריך" והופעה עצ- מאית של מפ"ם בבחירות לכנסת ב- סוף השנה הבאה ואילו האופוזיציו- נרים האחרים אינם מעיזים אמנם עדיין לדרוש זאת, אך בכל הודמנות אציהם הם לגרום טרדות להנהגת מפ- לגתם ולסיעתה בכנסת ובמאמציהן לש- מור על שלימות ה"מעריך", שפירוקו עלול גם להביא לידי התמוטטות ה- קואליציה הממשלתית הנוכחית ברא- שותה של הגב' גולדה מאיר.

מעל עמודי "דבר" התפרסמה בימים אלה שיחה מאלפת עם מר רפי קוצר,

טים ערביים לאישים יהודיים — ירדה הפעולה למען יהדות ברית-המועצות למשך שבועות אחדים למדרגה הש- ניה במכלול מאבקינו. עם זאת כולנו חוזרים הכרה מלאה, שאין כל הצ- דקה או בייקטיבית לכך ולא יתכן, ש- הדאגה ליהדות ברית-המועצות תשכח מן הלב אפילו לתקופה הקצרה ביותר.

בינתיים ממשיכים לבוא אלינו יהו- דים מברית-המועצות, בעוד, שבשנת 1971 — מספר העולים מברית-המו- עצות היה 13 אלף הרי כבר במשך חדשי 1972 (ינואר—אוגוסט) בלבד היה מספרם כעשרים אלף ולפי הע- רכה זהירה יבואו אלינו משם עד סוף השנה האזרחית הנוכחית עוד כשמו- נה אלפים, כך ששנת 1972 תסתיים, קרוב לחצי, ב-28—26 אלף עולים מברית-המועצות. אין ספק שמספר זה הוא עדיין אינו אלא מיעוט מבין אלה הרוצים לעלות ואף פנו בנידון אל השלטונות הסובייטיים. מספר בעלי תעודות אקדמאיות מבין המועמדים לעלייה מברית-המועצות הוא לפי ה- אומדנה כעשרים אחוז, אך האם עלינו לוותר דווקא עליהם? מה היא ההצ- דקה לכך, שתשלל מהם הזכות האל- מנטרית לבוא למולדתם המצפה להם בכליון עינים?

גודמן לו לכותב הטורים האלה ל- השתתף בישיבות סגורות, שנערכו ב- ימים אלה בתל-אביב, עם נציג משרד החוץ הישראלי, מר דיבון (המרכו את מפעל ההסברה בקשר ליהדות ברית- המועצות) וכן עם נשיא הקונגרס ה- יהודי העולמי, ד"ר נחום גולדמן, ולש- מוע מפייהם כמה פרטים על הפעולה הנעשית "מאחורי הקלעים" בנידון זה.

אכן נעשית פעולה שאין לזלזל בה בנסיבות הקיימות, אך יהדות ברית- המועצות, שהיתה אילמת כל השנים, אינה מסתפקת יותר בכל מה שנעשה. היא תובעת בפה מלא את זכותה לחיים ולעליה לישראל ושומה על כל הגור- מים לאפשר לה את מילוי שאיפתיה אלו ללא כל דיחוי נוסף.

— ב —

זה חדשים רבים, שבצמרת מפ"ם לגת פועלים מאוחדת" (בקיצור מפ"ם) ובשורותיה בישראל נטוש מאבק רע- יוני ואישי חריף ביותר, שכמהו לא

ראשי הקיבוץ הארצי כיום ה"ה שמעון אבידן (לשעבר מהמפקדים המרכזיים ב"הגנה" ובצבא הישראלי). שמיר וי. צ'וזיק זעם בטאון של הקיבוץ הארצי — "השבוע" ומספר, שבאחת משיבות מזכירות הקיבוץ הארצי בה נידונה לא מכבר בעיית הגשואין האזרחיים, נשארו חברו יעקב חזן והוא בחדדים כ"ערער במדבר"...

ועדה מכינה מיוחדת לקראת ועידת מפ"ם, שנועדה לסוף חודש דצמבר, יושבת זה זמן רב על המדוכה וכבר פרסמה את ההצעות שתובאנה בפני הוועדה בענינים מדיניים (כולל תכנית השלום עם הערבים), מבנה המוסדות המפלגתיים, היחסים עם העולם הסוציאליסטי ועם מפלגות הפועלים האחרות וכו', אך בינתיים ניטש הוויכוח הפנימי בין אנשי "ההנהגה" היסטורית לבין האופוזיציה שלה ב"מלוא עוזו. עובדה היא, שההקולקטיביות הרעיונית" לה הטיפו כל השנים ראשי "השומר הצעיר" ומפ"ם פשטה את הרגל וכי בקיבוצי "השומר הצעיר" מתנהל עתה ויכוח גלוי ונסתר על הבעיות האקטואליות והחיוניות ביותר.

יש לציין, כי ה"ה מאיר יערי ויעקב חזן — שניהם הם חברי קיבוצים עד היום. מר יערי הוא חבר הקיבוץ מרחביה ומר חזן הוא חבר משמר-העמק (הקיבוץ החוגג כיום את חג יובלו, במלאת נ' שנה לקיומו) ושניהם היו בעבר מראשי הקיבוץ הארצי של "השומר הצעיר". יוצא, איפוא, שהם כבר איבדו את השלטון בביתם הם ומכאן עד לידי איבוד השלטון במפלגה קצרה היא הדרך. האופוזיציה נגדם וחבריהם, היא כא"מור, על רקע רעיוני ואישי גם יחד. הוועדה הארצית של מפ"ם תהיה על כן, לפי כל הסימנים, "חמה" ביותר, והויכוחים לקראתה הן בסניפי המפלגה בעיר והן בקיבוץ הארצי מתנהלים עתה, במלוא הקיטור.

חבר הקיבוץ שער הגולן המשמש כ"מרכז הוועדה המכינה את המועצה הארצית של "הקיבוץ הארצי" של "השומר הצעיר" (שנועדה ל"28 ב"אוקטובר). בשיחה זו הכריז מר קוצר גלויות, שמוסדות מפ"ם זקוקים, לדעתי, לעירויים רציניי ע"י קירובם לפעולה של חברים צעירים, דבר שיבמנע מהם במידה ניכרת עד היום. להלן טוען הוא, בתשובה לשאלות העתונאי, כי "חברי הקיבוצים הם ב"יטורים אנשים פוליטיים, אבל מצב זה של אי-שיתופם בהכרעות היה אחת הסיבות לאדישות ולהתרחקות מהנושאים הפוליטיים. נוצר משבר אמון בין חברי הקיבוץ למפלגה ולהנהגתה". הנשאל אף חזר והדגיש, כי בין "הקיבוץ הארצי של השומר הצעיר" לבין מפ"ם שורר כיום משבר רציני וכי המועצה הארצית, שבה המדובר, שמטרתה לדון על הקיבוץ ותפקידיו הפוליטיים בחברה הישראלית, תתן את דעתה על מכלול היחסים הללו במלוא מובנו של מושג זה.

מנהיג מפ"ם, מר מאיר יערי, ה"מנהל זה זמן רב מלחמת חרמה ב"יריבו בכתב ובעל-פה פירסם אף הוא מעל עמודי בטאון מפלגתו "על המשמר" מיום ששי ה"22 לספטמבר ש.ז. מאמר גדול מלא זעם ותוכחה אישית. תחת הכותרת "היכן כאן ה"תמורה והיכן המפנה?". יערי טוען במאמרו זה, שיריבו אחוזים "אנטי-קומוניזם ואנטי-סובייטיות עד כדי טירוף" וכי בקיבוץ הארצי מתרכזות כיום חבורה אנטי-סובייטית הקיצונית ביותר בישראל. במועצה הארצית האחרונה של המפלגה לא זכו הללו להגיע, לדברי הכותב, אפילו לעשרים אחוזים של המשתתפים, אך בהנהגת הקיבוץ הארצי הם מהווים את הכוח הדומיננטי וסביבם מתרכז גם חוג של צעירים המעדיף את תכניתו של יגאל אלון על תכנית-השלום של מפ"ם. יערי מתפלמס חריפות ע.

מחודש לחודש

הבחירות באמריקה ו"כופר האקדמאים"

ובה תבעו את ביטול הכופר. אך אפשר שההפגנה המרשימה ביותר נגד הגזירה היתה ההצבעה של 76 מתוך מאה סינאטורים בואשינגטון בעד תיקון-החוק שהכניס הסינאטור הנרי מ. ג'קסון לסינאט לשלול מאת ברה"מ את המעמד של אומה מועדפת בסחר ולא לתת לה אשראי כל עוד לא תבטל את "כופר האקדמאים". כשעלה סינאטור אברהם ריביקוף על במה הסינאט ב-12 בספטמבר והזוהר את הרוסים, כי הם עלולים לסכן את היותורים בתעריפים ואת המעמד של אומה מועדפת בסחר עם ארה"ב אם לא יבטלו את מסי-הכופר הנ"ל, שהם מטילים על כל בעל השכלה ומדען יהודי הרוצה לעלות לישראל, היו ספ"קנים שאמרו, כי החוגים הרוצים ב"סחר חיטה ובעסקים גדולים אחרים עם ברה"מ הם חזקים ובעלי השפעה מרובה מדי משאפשר יהיה לעכם בע"ד. אך לא יצאו שלושה שבועות וה' תיקון-לחוק של הסינאטור ג'קסון זכה לתמיכת 76 סינאטורים, כלומר: לא רוב בלבד אלא רוב מכריע בסינאט! כשראו חוגי השלטון מה נרחבת תמיכת חברי הסינאט משתי המפלגות ב' תיקון ג'קסון האמור — שוב לא ניסו לעכב פעולה זו, ולא עוד אלא שראו בה משום חיזוק במו"מ עם הרוסים. ביקורו של גרומיקו בואשינגטון וחתימת החוזים אתו שימשו הודמנות נאותה לנשיא ניכסון ולמוכיר המדינה רוג'רס להעמיד את שר החוץ הסוב'ייטי על רצון האומה האמריקנית ובתי המחוקקים ועל שאיפתם החזקה, שיכור טל "כופר האקדמאים". אומנם, השא"ל לא תובא לאישור הבתים המחורקקים אלא בראשית שנת 1973. אבל ממשלת ניכסון חייבת להתחשב ברצון הקונגרס כבר עכשיו, שהרי היא מצ"פה להמשך שלטונם של הרפובליקנים עם בחירתו מחדש של הנשיא ניכסון, ואילו עמדתם של הדימוקרטים ברור בהם הגדול ידועה גם היא למדי. הסי-

כשחור פרופ. יובל נאמן, נשיא אוניברסיטת תל אביב, מהרעידה הבינלאומית לפיסיקה תיאורטית בואשינגטון, שבה השתתפו גם מדענים רוסים, אמר לעתונאים בישראל: "יש לי הרושם, כי לא נעשה די בשטח הבינלאומי למען המלחמה ב"כופר האקדמאים", שהחליט עליו ה' שלטון הסובייטי, כדי לשחק את ה' עליה לישראל של האינטליגנציה והמדענים היהודים בברית-המועצות". לפי דעתו צריך ואפשר לגייס את העולט המדעי המערבי כולו בין בא"י רופה המערבית ובין באמריקה, נגד ההחלטה הברברית של הסובייטים, ולאליץ אותם לבטל את הגזירה. כידוע פנתה ממשלת ישראל אל ממשלת ארה"ב וממשלות הדימוקרטיות האחרות לפעול למען ביטול גזירת הכופר. יהדות אמריקה התגייסה ועודנה מגויי'ת סת במאבק נמרץ זה, ואילו ה' ממשלה בואשינגטון טוענת כי הנשיא ניכסון עשה ויעשה בדרכים דיפלומ'טיות למען השגת המטרה הנ"ל. הנשיא ניכסון אמר זאת למשלחת גדולה של ראשי הארגונים היהודיים, וכמה דוברי רים רשמיים ניסו להרגיע את חברי הקונגרס ולמנוע פעולה נפרדת מצד'ם. אמנם, ואשינגטון לא הראתה התנגדות גלויה לפעולת הקונגרס, גם משום שהשעה היא שעה של ערב בחי'רות וגם משום שידוע לממשלה ה' נוכחית כי רוב הציבור האמריקני בורח בגזירה הרוסית של "כופר האקדמאים" ובהתנקשות גלויה ואכזרית זו בזכויות האדם.

הנה, בנוגע לתגובת העולם המדעי המערבי — ישנם כמה סימנים מעור'דיים. 21 בעלי פרס נובל — ריבם לא יהודים ואלפי פרופיסורים ואנשי מדע וזשובים אחרים מיהו עד כה ב' פומבי נגד "כופר האקדמאים" ושלאו מברקי מחאה לשליטי הקרמלין, 5.000 אנשי מדע ו-100 נשיאי מכללות בארה"ב שלחו עצומה למוסקבה

של ברה"מ ליהודיה. האומנם אין ל- אמריקה הדימוקרטיה המתגאה לה- יות ארץ החופש, הזכות והחובה לעמוד בפרץ?

מומחים לדבר בין יהודי רוסיה ה- טובייתית טוענים, כי ביקור ניכסון במוסקבה וההסכמים שהושגו בינו ובין ברז'נייב "לא היטיבו את מצבם של יהודי רוסיה, כי אם עודדו את שליטי הקרמלין לחשוב, כי מעתה, כשאררי- קה לצידם, הם יכולים לעולל ליהודי רוסיה מה שלבם חפץ". ודאי שטובת שלום העולם דורשת הבנה בין שתי מעצמות העל, והו גם לטובת מדינת ישראל ויהודי העולם כולו. אבל אין זה מתע הרעת מצבם של יהודי רוסיה, אם עמי העולם החיצון, ובפרט האו- מה האמריקנית, יעמדו מנגד ולא יפ- עילו את השפעתם, כדרך שמעצמות גדולות יכולות וצריכות להשפיע.

"טיים" מסתמך על האינטרס הלי- אומי האמריקני, ושואל: "עד היכן אפשר להרחיק לכת תוך תמיכה במי- עוטים נרדפים נגד אינטרס לאומי זה?" אבל האמת היא שהזכויות של אומה מועדפת, החיטה האמריקאית והיידע הטכנולוגי האמריקני — שהי- רוסים מעוניינים כל כך לרכוש — נחוצים להם לרוסים יותר משנחוצה לאמריקנים העיסקה כולה. ואם נכון הדבר כי הרוסים הם המפיקים את התועלת העיקרית מהעיסקה הזאת — מדוע לא לנצל את שעת-הכושר ולתת לאומה האמריקנית ולקונגרס האמרי- קני להגיד את דברם ולהביע את שאט-נפשם בעניין "כופר האקדמאים" ורדיפת המיעוט היהודי בברה"מ?

ומשום מה רואה "טיים" חובה ל- עצמו ללגלג על כוונותיהם של 76 הסינאטורים ולתלות את עמדתם ב- בחירות הקרובות" מדוע סבורים עור- כיו של "טיים", כי הגנת זכויות ה- אדם ומניעת רדיפת מיעוט, שהו מט- רות מוסרית לכשעצמן, אינן יכולות להיות מטרה חשובה למדי למדינאים משני הכתים המתחלקים, חברי הסי- נאט וחברי בית הנבחרים? האומנם הם רוצים להוכיח לנו, כי המשטר ה- דימוקרטי אין בו מתום ואין לו יסוד מוסרי כלל ועיקר?

זאת ועוד: אם אפשר לדבר על חשבונות של "קול הבוחר היהודי" כאזורים ובכרכים שיש בהם קיבוצים יהודיים גדולים, כלום אפשר לומר

נטור מק-גורון, המועמד הדימוקרטי לנשיאות, הצהיר באסיפה למען יהודי ברה"מ בניו-יורק, כי "הכרח הוא לק- שור את סבלותיהם של יהודי ברה"מ עם המו"מ המסחרי של ארה"ב עם השלטונות הסובייטיים. בשל הצהרה זו ודומות לה כבר זכה מק-גורון להיות מותקף בחריפות בכתב-העת הסובייטי "זא רוביניו". אם בנושא ניכסון כתה"ע הסובייטיים נוהגים כבוד ודרך ארץ, הרי לגבי מק-גורון הם מניחים שבין כך ובין כך לא ייכחר, ואפשר להטיח כנגדו דברים כדרכונות.

השבוועון "טיים" מגלה עמדה קשוחה וצרות-עין

מבין השבוועונים המדיניים בעלי ההשפעה רובי התפוצה בארה"ב היה "טיים" מאז ומעולם קריר ולעתים שלילי לגבי הציונות העניין הישרא- לי. תגובתו של "טיים" לעמדת 76 ה- סינאטורים בעניין "כופר האקדמאים" היתה, שהם "להוטים להשיג קולות בוחרים יהודים" ... האומנם גישה קשוחה וציונית זו, גישה שיש בה משום צרות-עין ומחזן וזלזול בדימוקרטיה, מוצדקת גם מנקודת-ראותו של האמ- ריקני הלא-יהודי? "טיים" נאחו בהנ- חה כי אין להתערב בעניינים הפני- מיים של מדינות אחרות, וסחר חפשי ובלתי-מוגבל הוא לתועלת כל האו- מת. אבל בו בזמן מודה "טיים", כי איסורי סחר והגבלות-סחר ושאר צו- רות של לחץ כלכלי הם "אמצעים חוקיים, שכל מעצמה עולמית רשאית לנקוט במצבים מסויימים". הדגש הוא איננו בשתי המלים האחרונות: "במ- צבים מסויימים", כלומר: המקרה של "כופר האקדמאים" וההתעללות ביהו- די רוסיה אינם נכללים כנראה — לדעת "טיים" — בין "מצבים מסויי- מים" אלה. מדוע? האם משום שדמם של יהודים צריך להיות הפקר ו"עניין פנימי" של ברה"מ, או של ארצות ערב? האם מפני שהעולם החיצון שתק בימי הטבח ההיטלראי הגדול באירו- פה הוא צריך לשתוק גם עכשיו? איננו באים להשוות את רוסיה הסוב- ייטית לגרמניה הנאצית, אבל אין ספק שיש כמה צדדים שווים לתעלולי הנא- צים ברדיפת היהודים ובהשפלתם, ב- הסתה האנטישמית, המסוויית כ"מל- חמה בציונות", ובשאר תופעות שלי- ליות שאנו עדים להן כיום ביחסה

כלפי מדענים יהודים אחרים, הנאשם מים כ"פאראזיטים" לאחר שהוצאו מעבודה בשל רצונם לעלות לישראל; לבטל את איסור-העליה שהוטל על אנשי מדע מעולים השואפים לחיות בישראל; לבטל את גזירת הכופר ול- התיר לכל יהודי לעלות לישראל".

"על דעת העם והכנסת אני שולחת ברכת עידוד לכל איש יהודי בברה"מ הנאבק על זכותו האנושית להתאחד עם עמו בישראל. ומעל במת הכנסת הנני קוראת לממשלות, למדינאים, ל- אנשי דת, וקודם-כל: לכל היהודים בישראל ובעולם לא לרגוע ולא לחדול מהמאבק לביטול הגזירה. מאבקנו הוא צודק. מאבקנו הוא שקול ואחראי, ואין להרפות ממנו. המאבק צריך להימשך למען יוסר המכשול של גזירת הכופר, למען תחדל ההתעללות וינתן לאחינו הרוצים בכך לעלות לישראל".

אכן, יהודי ישראל והתפוצות, ובכ"ל לם בני יהדות אמריקה הגדולה, לא ישקטו ולא יחדלו מהמאבק לביטול הגזירה, ויגידו בעלי יושר מסוגם של עורכי "טיים" מה שיגידו. זהו מאבקם של כל הלוחמים לזכויות אדם באשר הם שם. וכל מי שבא לעורר רושם אצל השליטים הרוסיים, כי המחאות אינן אלא עניין של "ציד קולות" גור-מים רעה ונוק לא רק לעניין הצודק של יהודי רוסיה אלא גם לשמה הטוב של הדימוקרטיה האמריקנית. לפני זמן מועט שמענו, כי דיפלומטים סוביי-טיים כבר מתפשטים דרכים לאישור ההסכם המסחרי הסובייטי האמריקני בדרכי עקיפין ולקבל אשראי על ידי "הבנק ליצוא וליבוא" שאינו נתון למרותו של הקונגרס. לא תהיה תפארה-תם על הדרך הזאת.

המאבק נגד הכופר יימשך עד ביטולו

כשהגיש הסינאטור הדימוקרטי הנרי מ. ג'קסון את התיקון הנ"ל לסינאט הזהיר במפורש את הרוסיים כי "הקונ-גרס לא יאשר את סחר-החבילה הסו-בייטי-אמריקני אלא אם כן יבטלו ה-שלטונות הסובייטיים את "כופר האק-דמאים". הוא המס הכבד, המוטל על יהודים ואחרים המבקשים לצאת ל-ישראל או לארץ אחרת". אזוהרה זו במקומה עומדת וטוב יעשו מדינאי הסובייטיים, אם לא יניחו הנחה מוט-עית, כי אחרי בחירות הנשיא, וייבחר

מתוך הצדקה כלשהי, שהסינאטורים ממחזות שיש בהם רק קומץ יהודים מעוניינים גם הם בקול הבוחר היהודי? די? למה לחשוך גם באלה? והלא אין זה בגדר האפשרות שכל 76 ה-סינאטורים באים מאזורים שיש בהם בוחרים יהודים רבים! כללו של דבר, מלבד מה שהטענות אינן נכונות, אינן נוספות כבוד למשטר הדימוקרטי ולבתים המחוקקים. אגב, התיקון של סינאטור ג'קסון מנוסח כך שהוא מכון לא רק נגד רוסיה הסובייטית בלבד אלא נגד כל שאר מדינות שנוהגות כך ומבקשות ליהנות ממעמד של מדי-נה מועדפת בסחר ולזכות באשראי אמריקני. משמע, כי הכוונה של תומ-כי התיקון לא רק לעזור ליהודי רוסיה בלבד אלא גם למיעוטים מקופ-חים בשאר ארצות, ומה להם לעורכי "טיים" כי נועקו?

תזווה קלה, שאין בה הוכחה למיפנה

אחרי שובו של גרומוקו למוסקבה שמענו יום אחד על 19 משפחות של מדענים ומשכילים יהודים שניתנה להם רשות לעלות לארץ בלי לשלם "כופר אקדמאים". למחרת הודיעו על 40 משפחות נוספות שקיבלו רשות לצאת בלי תשלום כופר וכעבור יום — על 70 משפחות נוספות שניתן להן לעלות. יודעי דבר פירשו זאת כעין ויתור לשעה, או ויתור לרגע, לדעת הקהל האמריקנית, והעיקר — לעמדה התקיפה של הקונגרס האמרי-קני. הודו בכך פקידים סובייטיים גבוהים, שרמזו, כי נזהגים להקל עם התקרב יום ה-7 בנובמבר, הוא יום הבחירות. אבל עדיין אין כל סימנים למיפנה במוסקבה בעניין זה, ועדיין אין כל אות, כי אכן בדעת שליטי הקרמלין לבטל את "כופר האקדמ-אים" לחלוטין.

בנאומו בכנסת ב-16 באוקטובר אמ-רה מרת גולדה מאיר, ראש ממשלת ישראל:

"אני פונה שוב לעולם הנאור ומב-קשת ממנו לפעול למען ביטול גזירת כופר-התעודה המוטלת על יהודים אקדמאים בברה"מ המבקשים לעלות לישראל!" והיא הוסיפה בקול נרגש: "הננו קוראים לממשלת ברה"מ לחדול מפגיעה ביהודים הנאבקים על עלייתם לישראל, לחדול משיטת המשפטים

כי כסף זה לא יבוא גם מן החוץ — מתפוצות ישראל.
יהדות התפוצות עושה מאמץ עצום לאפשר את העליה מרוסיה. את השיי-
כון, הקליטה וההשתרשות של עולי
רוסיה בארץ. נוסף על כך אין לשכוח,
כי גם לפני שיצאה הגזירה של "כופר
האקדמאים" היה כל עולה לישראל
משלם מס בשיעור 1,000 דולר, ונדרש
מאמץ רב לגייס גם סכום זה. באו
זוממי כופר התעודה ועשו את עליית
המשכילים לבלתי אפשרית. והלא הן
משכילים המדענים מהווים לפחות
רבע מכלל הציבור היהודי בברית
המועצות. כיצד יעלו כל אלה מביי-
ניהם הרוצים לעלות? על כרחך אתה
אומר, שאין פתרון אחר זולת ביטול
גזירת הכופר. ראש ממשלת ישראל
אמרה זה לא כבר באחת האסיפות:
"השלטונות הסובייטיים זוממים לנתק
את יהודי רוסיה ממדינת ישראל".
מזימתם זו לא תקום. י. מישראל

מי שייבחר לנשיא, "תותר הרצועה"
לגבי גזירת הכופר. הקונגרס ודעת
הקהל באמריקה לא ישלימו עם מעשה
הקיפוח הזה ולא יתנו למיעוט שלם
להיות למס-עובר. גם אם יארגנו הן-
שלטונות הסובייטיים מאות אסיפות,
שבהן יהליטו פה אחד כי "המס הוא
צודק" — לא ישנו בזה כמלוא נימה
את דעת הקהל בעולם החפשי בכלל
ובאמריקה בפרט.

מעצמה גדולה כברית המועצות
יכולה למצוא בנקל מקור אחר להכ-
נסה של מאה או מאתים מיליון דולר
מאשר מס-עובד ככופר האקדמאים.
לשלטון הסובייטי ברור ומחזור, כי אין
בידי המדענים והמשכילים היהודים
סכומים של 5—20 אלף דולר לאיש
בשביל כופר. בוועידה הלונדונית של
הארגונים היהודיים הוחלט שלא להי-
כנע לדרישת הכופר בשום פנים
ואופן, כי אין גבול לסחיטות ואין
להיכנע לסחטנות. פירושו של דבר,

מיהו יהודי? / המשך מעמוד 7

הפרושים הכניסו את ספר רות לתוך כתבי הקדש כדי ללמד שגר יהודי
גמור הוא. יחוסו של דוד המלך נמשך אל רות המואבית אשר קיבלה את דת
ישראל. הפרושים שהכניסו את ספר רות אל תוך כתבי הקדש התכוונו להוכיח
כי הגיורת המואבית נשאה חן לפני ה', ודוד המלך, הנאדר והנערץ בכל המלכים,
מחבר מזמורי תהלים, הוא דור רביעי מזרע הגיורת המואבית.
התלמד אוסר נישואי תערובת אם הבעל או האשה נשאו עובדי אלילים.
יוסף בן מתתיהו מספר ב"קדמוניות" על חייל יהודי בבבל אשר נשא אשה עובדת
כוכבים. בני דתו התנגדו התנגדות עזה לברית הנישואין על שהאשה ממשיכה
לעבוד אלילים³¹. יוסף בן מתתיהו מוסיף לספר שהנישואין הללו המיטו אסון על
הקהילה היהודית כולה.
נישואי תערובת בין יהודים ולא יהודים אינם תופסים. אם האם יהודית
וולדותיה יהודיים³², אף כי האב אינו יהודי³³.

(המשך יבוא)

(31) Ant. 18.9 (345)

(32) עיין: יבמות מה' והלכתא גכרי [גוי] ועבד הבא על בת ישראל הולד כשר בין
בפניה בין באשת איש... כיון דאמו מישראל אחיך קרינן ביה.

(33) עיין: קדושין ג, יב: אין בנך הבא מן הנכרית קרוי בנך אלא בנה; הולד כמותה.

ביקורת לאורו של חזון *

מאת מרדכי עובדיהו

— א —

זה כשני דור ומעלה ניצב אברהם קריב, בן ליטא היהודית, ספוגת תורה ו"מוסרנות", בשער בת ספרותנו ומכה במיתר שנימתו העיקרית — על חטא שחטאו בדורותינו סופרים גדולי סוכן שלמים, בפגימת דמותה של הגולה היהודית, אשר נתגלה ונתקדשה שבעתים מאז עליה הכורת הנאצי.

למערכת-מצווה זו נחלץ קריב היחלצות-יחיד, בלהט של שלום-אמונה, תוך עירעור מוסכמות מקדשות ותביעת עלבונם של כמה מסופרי הדור. מלאכתו זו שהוא רואה כשליחות, מגמתה האחת היא — "נרתק את השלשלת", כשמו של אחד מספריו, יצירי הקיטרוג הגדול. לעומת קול ענות-חלושה הקורא לחיזוק "התודעה היהודית", ב'ארגון של ימינו, מתריע קריב על הדילדול הרוחני שבתלישות ממקור-המחצב.

קובץ המסות והמאמרים שלפנינו, הדנים "במערכי היצירה העברית של דורות אחרונים", מהווה, כעדות המחבר בפתח הספר, גם "אפיק לגילוי עצמי" בכמה פנים, ופן עיקרי בהם, פני-הפנים, שמגלה לנו קריב, הלא היא אהבה לבלי-מצרים לכנסת-ישראל ולספרות-ישראל, שמעיינותיה נפתחו לפניו, כדבריו, מאז עלתו ארצה מגולת רוסיה, בה הונף גרון על התרבות והלשון העברית. אכן, גם בספר שלפנינו, שכל-עיקרו פריטה על מיתרי יצירתם של גדולי יוצרים בדורותינו, הומה לפרקים נימת הקיטרוג. ברם, נימה זו עוממת כליל כשאנו מתייחדים עם דפי הספר, שבמרכזו סופרי הרנסנס העברי החדש — ביאליק, עגנון, יעקב כהן, שטיינברג, פיכמן ועוד — באור-פניהם אנו שבים ומגלים במלוא שיעור קומתו את אברהם קריב המבקר-המשורר, אמן הפרטורט, זה שלפני-ולפנים, המעלה פעמים במשיכת-מכחול אחת כמו חי דמות-דיוקנם של יוצרים-בונים, אשר המכנה המשותף שלהם — אהבת ישראל והביקורת ללא-שיוור במקור-המחצב.

— ב —

לא באקראי פותח הקובץ בשלום-עליכם, מליץ-היושר הגדול לבני "עמך", אשר לכל צרות-צרורות שלהם הביא "צחוק-רפאות", וכהגדרתו המבריקה של קריב — "צחוק שיסדרו בעם — גם בסופו לעם". במנחם-מנדיל ובטוביה החולב רואה קריב "יצירי-רוח עממיים טבועים בחותם ראיתו של גאון ההומור היהודי". אף "למדנות" העם-ארצית של טוביה, פרי המצאה גאונית של יוצרו, "יסודה במציאות העממית שלנו". תוך שלילתו המוחצת את מסכת-עוקצין של מנדלי לגבי יהודי העיריה הגלותית, מעמיד קריב לקונפרונטציה את מנדלי סבא מול שלום-עליכם הנכד, תוך הגדרה ציורית שנונה: "בעוד צחוקו של מנדלי הסאטיריקן — הוא "עלבונם של בריותיו", צחוקו של שלום-עליכם — "גומת-החן" שלהם. בדברו על מנחם-מנדיל הבונה מגדלים פורחים באויר, ועל טוביה, בעל "הבטחון היהודי", ו"בעל ההשראה הנצחי להצלחה", מעלה קריב סברה נוקשת, כי "בכוח המדמה ההופך את המדומה ליש, יש משום תכונה נפלאה של כנסת-ישראל והיא שקיימה את עמנו במאפליית הימים".

את המופת שבדמות ביאליק הוא רואה בכך, שעיקר טעם חידושו הרנסנסי בא לנו לא כמתנה אלא "כהשבת אבידה", ומכאן הערצת העם אל בחירי-לבבו.

* אברהם קריב / "מיתרים ומערכות", כתבים מקובצים כרך א, הוצאת מ. ניומן, תשל"ב.

בהסדל מבן-דורו הגדול, נחום סוקולוב, שפיזר שפע כשרונותיו, ביאליק — "מקוה-רואה גדול, ששבילו — נצח ישראל". נאמן לשיטתו, מוצא קריב פער עמוק בין ביאליק למנדלי (הנערץ כנודע במאד על ביאליק): "אצל מנדלי נתנמכו עלינו השמים, אצל ביאליק — גבהו עלינו שמי-השמים". את סוד נצחו של גדול משוררי הדור הוא רואה לא בשירת הזעם לשעתה, אלא בכך שהעם הכיר בו נוגה-נגד של עצמו. ולהלן: "תהודת יצירת ביאליק מגעת עד למרחוק, כאשר לא הגיעה אולי אצל שום איש עברי אחר לאחר חתימת כתבי-הקדוש". סוד הערצתי לש"י עגנון ב"ארשת הישראלית הגמורה" שלו, המצטיירת לו כ"תהלוכת-השואבה של ספרותנו אל המקורות". ביצירתו הוא מוצא "חותם" תבנית של ההויייה היהודית במלוא יפעתה — משקל-שכנגד לשוטנים מבחוזץ". קריב כופר בכתר "ציירה של כנסת-ישראל שעיתרו למנדלי ושם כתר זה על ראשו של עגנון.

ניתוח מעמיק הוא מיוחד ל"הכנסת-כלה", האפוס היהודי הגדול, שיר-הלל ליהודי החסיד התם והגלבב. ואילו "אורח נטה ללון", הספר האלגי ביותר לעגנון, הוא "ברית-יצירה בין נפש אמן למקור-חיותה". אין קריב מעלים הרהורו הנוקב אחר "אבק מישחק ואבקת-סופר", הדבוקים בעטו של עגנון, הקושר כתרם לראש חסידים ושלומי-אמונה. עם זאת וודאית לו עגינתו העמוקה של עגנון בעולמם הרוחני של יראים ושלמים.

כאשר ל"שבועת אמונים", הרי בניגוד לדעות קורצווייל ומשה שמיר, שסיפור זה יוצא-דופן ביצירת עגנון — רואה בו קריב סיפור אליגורי-סימבוליסטי, שתוכו רצוף אהבה לישראל ולקדשי האומה, וכל-עצמו ארוג חוטי אוטוביוגרפיה משחר חייו, תוך התלבטות בין חולין לקדושה.

— ג —

מסכת מקיפה כדי מונוגרפיה ממצה מוקדשת לא. א. קבק, בן ליטא אף הוא, אשר קריב תובע עלבונו מידי העומדים על מיצפה ספרותו בשעתו. לדעתו — קבק פרץ תחומי הגובילה למרחבו של הרומאן, ומשלב שלב עלה לשיאו "בשביל הצר". קבק תר לא אחרי קלקלתו אלא לאחר מעלתו של אדם, אף אצל קטני-ארץ. להלן הוא רב את ריבו של קבק עם ברנר, אשר מתוך גינוי האנומליה הגלותית היהודית שלל את יצירת קבק, אשר קדם אף לאב"ג בהערצת "היהודים הגאים והיפים". אכן, קבק השכיל יותר מכל סופר אחר בדורו "לזרוע עילוי עם ואגם".

בדיקה מחדש וריהביליטציה גמורה הוא תובע לדמות-דיקונו של יעקב כהן, המשורר ההוגה, שביאליק שיבצו בשבעת כוכבי-הלכת של "שירתנו הצעירה". והנה, בעוד ששירת-נעוריו נתקבלה בתרועות, נתעלמה הביקורת כליל מיצירתו הדרמתית האפית הבשילה, "קלאסיקה עברית במיטב משמעותה — —" אשר גבהה בינה לבין דורנו — שכן "הרמוניה ואצילות אינן מרוח הזמן". יצירתו ששירה והגות אוניברסאלית חברו בה יחדיו היא "אחד הגלים הגבוהים של הרנסנס העברי".

"איש הטל" — כך מכתיר קריב את יעקב פיכמן, המשורר-הליריקן, המסאי והמבקר. אף הפרובלימות אצלו נושמות נשימה חמה. עם שליטתו בסל חדרי תרבות הזמן — ניצל משמץ דשמץ של דיקאדנס, כי "תמיד מלווהו ריח השדה אשר ברכו ה'". שוב אתה עומד על כוחו של קריב בציור דיוקן יוצר, כגון: "שירתו מאורשה ליופיו של עולם שחסדיו מתחדשים תמיד". ואילו עם פיכמן המבקר — "בא קשב עמוק להכרים שביצירה".

אמנם, הוא מסתייג במידת-מה מדרך ביקורתו של פיכמן, שכאיש השלוה, נהג להבליט את החשוב תוך התעלמות מן הפגום. אומר קריב: "בעוד שפיכמן היה לרוב תנא דמסייעא שקריב וליבב, הרי תפקיד לא פחות חיוני נועד בספרות לתנא ופליג".

"מעשה חשוב" היא הגותו הצרופה של יעקב שטיינברג, שבה "ששות המלים זו אל זו וגם נבוכות עדיין זו מזו". "ספר הרשימות" הוא "מיפקד לנכסינו הרוחניים, ובספירת יצירתו אופפנו, אייר רמים". אם כי כמשורר-אמת היה איש האילתור — היה בעל עיקרים מוצקים — "כל שדחה וכל שאימץ — בכל

מאדו עשה" — תחת שמי יהודה עמקה מחשבתו והיתה עדינה חדשה גם לשפתו". סממנים מובהקים הוא נותן בדור שמעוני, "משוררה של שחרית התחיה". שירתו — התפעמות ממחזשי ברית עם אדמת המכורה. בהעירו על עודף קרן השפע בשירתו שדילול-מה יפה לה, הוא מצביע על תרומת שירת שמעוני לאזרחות טובה בספרותנו הארצישראלית החדשה.

— א —

בהתפעמות-הלב הוא מעלה דמויות רחל ודבורה בארון. רחל — "קולה הרוגש מצא שערי-לב שמור לו לבדר", ו"פלג שירתה היה לראש-נחלים". דבורה בארון — סיפורה "תמצית אנושית, נוצצת, רועדת — כרמעה בעין השמש". לעומת תיאור "חיצון" של ההווי הגלותי בידי גדולי הפרוזה שלנו, דבורה בארון (ביחוד בספרה "מה שהיה") מתרפקת על האדם היהודי, תוך אהבת-אומן, כי "הנפשות הקטנות הן כמו גביע-אלהים". "מי בעל-נפש ורעדו מיתרי-נפשו עם כל דף שבספר" — מעיד בריגשה קריב.

בצבעים דשנים הוא מציין דיוקנו של אשר ברש, "אמן ההרמוניה ומוזיגת ישן וחדש, שם ויפת". את כוחו הרב כריאליסטן מדקדק הוא מביע בפסוק נפלא: "כשם שאינו בא לזכות דרך נס, כך אינו בא לזכות דרך אונס". ובהיות עינו נתונה לא ליצירה בלבד אלא גם ליוצר, מעיד הוא בברש, כי היה "תפארת-אנוש — משומרי עטרת-הכבוד לתואר סופר".

קריב פוקד — בזכות אהבת-ישראל ואהבת-מכורה שבהם — ענווי-רוח שכוחים בקרית-ספר שלנו, כגון מ. סיקו, שבדפי ספריו המועטים אצורה קובלנה חרישית של הנמכת קומת אדם מישראל. דברים נרחבים הוא מייחד לש. רייכנשטיין, "סופר הקיבוץ", מגידולי עמק יזרעאל. מסה מעניינת דנה בדמותו הטראגית של ראובן בריינין, "ממגלי אירופה בספרותנו ואיש הרנסנס העברי — שזיקנתו לא עיטרה את ילדותו".

להלן מעלה קריב במיצוי דיוקנותיהם של א. דרויאנוב, ר' בנימין, צבי דיזנדרוק ומ. גליקסון.

במדור "מרחוק" המסיים כרך א' — דברים על סנקה, חכם הסטוא, מהרוגי מלכות גירון הרשע, ששקעה, בעוד דברי החכם הקדמון "חיים היום כביום נתינתם"; על גורקי — גדול סופרי רוסיה, "שנתן לעמו לחם ולא שעשועים"; ועל תומאס מסאריק, משחרר עמו, פילוסוף ומדינאי הומניסט, ברוח חזונו של אפלטון. בפרקים אלה מתגלה קריב ברוחב תפישתו האוניברסאליסטית, היונקת מבאר מים חיים שלנו.

— ה —

אברהם קריב, מראשי המדברים בספרות ישראל ותרבות ישראל, המעורה בשיטי-שיטין שלה, הוא מבקר-אמן בעל כלי-ניתוח חדים ודקים. אף הוא מבזיק ניצוצי-הגינות ממסכת יצירה, מלאי שאר-רוח, כגון: "דבר-יצירה שאין בצידו כדי שניים מקרא — אינו כדאי אפילו לקריאה אחת". "הרבה יסודות של חידוש בעולם אחד, הם רוב טובה שקשה לקבל" (על יעקב שטיינברג). "בעוד שסתם בדיחה בחינת קבוצה שאינה יכולה לדור עם האמנות בכפיפה אחת, הרי ההומור חותמו אמת" (על דרויאנוב). "אמני-אמת יודעים כי אין סמל בעלה מרוב המציאות שהרים ביד נבונה" (על דבורה בארון).

אליבא דקריב לא תתואר ספרות של קיימא באין רוח חזון בכנפיה. "אמנות לשם אמנות", אסתטיקה לשמה, לדידיה, כמוה כ"עבודה זרה". באין חזון יירע עם האדם. כשרוך ללא חזון — חטאת ניוון ושחיתות רובצת לפיתחו. אכן, הספרות אינה אלא כלי-שרת בקודש — לעילוי אדם ועם.

גם החולקים על מישנתו הקיצונית של א. קריב — ויש מקום להסתייג ביחוד מהשגותיו המוחצות על מנדלי וברנר — מודים בלהט אמונתה, ביושרו האינטלקטואלי, ברוחב ובעומק ראייתו לאופקי הרחב שלנו. בפארפריזה לפסוקו של קריב על יעקב כהן, נוכל לומר על ביקורתו היוצרת של קריב: אשרי הספרות שמבקר-משורר כערכו מושך עליה חסד עינו ולבנו.

עטרת צבי*

מאת ז. ברושי

אליבא דאמת זהו המאסף השלישי, התלמידים הרבים שצ. ש. ז"ל העמיד והידידים שרכש לו הוציאו שני מאספים: אחד ליובלו השישים ואחד — לשבעים. ואין כאן משום כל המוסיף — גורע. סופר ומחנך בעל שיעור-קומה כש. מעורר סקרנות, וכל המרבה לספר על אישיותו הרי זה משובת.

מולדתו של ש. היא בדיגיביץ, אוקריינה — 15 מרץ 1884 — עיר ואם בישראל, וזן המקום על יושביו. חנותו של אביו — ר' דוב, אמיד ומשכיל — היתה בית ועד לחכמים ששקלו וטרו בכיבושנו של עולם. ההורים השתעשעו בילד שעשועיהם, מוריו ומלמדיו הפרטיים ותבריו — וביניהם יעקב פייכמן — הכירו מיד בכישרונותיו, כל אחד במיטב יכלתו נתן את דעתו לעודד את האברך ההוא, שהצטיין גם בהתמדה יתרה, בעקשנות נועזת ובאהבת תורה. אוהב תורה — לא ישבע תורה.

בסיכומו של דבר: הסביבה האירה פנים לו. יש סוברים שהמצוקה מחשלת את האדם. ברם, רק יחידים בעלי אופי מוצק מצליחים לצאת מן המיצר בלתי נפגעים. ומי יתנה את פיצעי-הנפש התבוים? צבי — או הירשל — ניצל מפיגעי-הזמן. כולם ניבאו לו, כי לגדולות נוצר. ויהי כאשר פתר — כן היה.

אם נקבל את הנוטריון של מול — מקום, זמן, לימוד — הרי הם שלושה מרכיבים יסודיים המעצבים את חייו של כל בן-אדם. אך לא כל אחד מודע עליהם. נתמזל מולו של בעל היובל שהיה דעתן ותמיד בא במקום הנכון — אם זה היה טרנוב או ברדיצ'ב — והתמצא בצרכיו התרבותיים-רוחניים, בזמן הנכון — והבין את תביעת השעה, בינה לעיתים. כל אלה עמדו לו להיות בקור-העילוי וההישגים. נתקיימה בו התפילה, אורח חיים תודיעני, והביא בליבו חכמה וחלק ממנה לרבים.

ש. שלום וישורון קשת פותחים שער א' בברכה בשם הברית המשולשת שכרת ש. עם החינוך העברי, היצירה העברית וא"י, שהיא גולת הכותרת לכל מיפעל חייו, ואברהם רוזן מוסיף נופך משלו — עיטור פיוטי לדמותו; ג. קרסל מעלה פרט מעניין בתולדותיו: פובליציסטון נועז שתפס את האקלים הכללי של וועידת צרנוביץ, שלכאורה עשתה את עמודיה כיסופים לידיש, רפידתה — רעב לעממיות ומרכבתה — אירגון של חברות למען מאמע לשון ותיקונה (אורטוגראפיה, מינוחים חדשים וכד'), כלומר: יעד בלשני-סיפרותי. ברם שרפשטיין הצעיר גילה פני הלוט מאלוט עליה והמסכה הנסוכה על המשתעשעים והשועים ובמאמר חריף (המצפה, 1908) גילה שתוכה רצוף איבה לעברית, ציוניות וירו שלים.

* ספר שרפשטיין — מאסף ליום הולדתו הפ"ה בעריכתו של זבולון רביה, שבו משתתפים לו איש — מכיל 421 עמודים ומחולק בשלושה שערים: א. לדמותו; ב. חינוך ומחקר; ג. סיפרות יפה. יצא לאור עלידי ועד היובל בניו-יורק והסדרות המורים בישראל, תל-אביב, תש"ל.

יעקב חורגין עומד על ריבוי הנושאים שבכתביהו: הואי יחודי וכללי. יש אשר פכים קטנים הנתונים לאיבוד — דווקא ש. חוזר עליהם, ממרקם ומשבבם ובצימצום אמנותי יורע אורם. בקיצור: כלל גדול הוא גוקט בכתיבתו, כל מי שמוציא דברי סופרים ואינם עריבים על שומעיהם, נוח לו שלא אמרם¹.

בזכרונותיהם הלבביים של אהרן ויפה (מאקלוביץ) קליין מתגלה ש. כמחנך שהשפיע על חניכיו בגישתו המיוחדת: נועם הליכות וגיוון השיעור בתבלין הומוריות, המפיג את המתחיות בכיתה ומשרה אקלים מרגיע המקרב לבבות ומשדיך את יראת הכבוד של התלמיד כלפי מורהו. שיטה זו נעוצה במקורות עתיקים: דרבה מקמי דפתח להו לרבנן אמר מילתא דבדיחותא ובדחו רבנן, ולבסוף יתיב באימתא ופתח בשמעתא².

הביבליוגראפיה של כתבי שרפשטיין משתרעת על ארבעים עמודים (26—66). ליקטה וסידרה עקבא בן-עזרא. רשומים כאן 463 ערכים — פריון סיפורתי משנת תרנ"ט עד עכשיו ומצויידים בהסבר קצר הממצה את תוכנם.

בשער ב' — המצוי בגדר עניונו של בעל היובל — משתתפים כ"ג סופרים. חיים אורמאן מנתח את שיטות-החינוך השונות הנהוגות באירופה ובארצות-הברית בהכשרת מורים בבתי הספר היסודיים בהקשר לבעייה זו במדינת ישראל.

גרשון חורגין כותב על המוסר כיסוד-החינוך. גישה זו מזדהית עם דברי ר' חנינא בן דוסא: כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו — חכמתו מתקיימת³. ומוסר משמע: הדרכה להתחייבות ואחריות חברתית. התניך הוא נטול יציבות וקביעות, אך נוח להשפעה. רק המחנך המושל ברוחו ומקפיד על גבולות הנימוס כלפי הזולת — חזקה שיצלית. ההשפעה צריכה להיות בעקיפין ובמעשים. בניגוד לדעת ר' מאיר — שהלומד תורה מרב אחד ... נמצא מלא טובה וברכה⁴ — סבור המחבר, בוודאי בעקב שינוי המקום, תמורות הזמן וחליפת התנאים, שדווקא החינוך רב-הצדדים, כלומר שבא מפי מורים רבים הוא המועיל ביותר. העונש הנופני — שכרו יצא בהפסדו. הלוקה — שכבודו נפגע — יעמוד במירדו. יש לאחוז בשביל הזהב שתהא שמאל דוחה וימין מקרבת.

ד"ר אפרים שמואלי וד"ר חיי ברורר רואים בהנחלת עברית המסד והטפחות של החינוך בתפוצות, ואין להעדיף את הבמה שיש בו' על הקנקן. כי לשון אינו כלי טכני, אמצעי תיקשורת גרידא בין הבריות, אלא בה נאגרה נישמת האומה ומשמשת כתרס בפני פורענות ההתבוללות. יש לאון בין שניהם ולמקד את הלמידה למוינה. נשקפת סכנה ממשית שיגדל דור אויש ... והתרופה? מילכא קשיטא נותן ד"ר ברורר לגייס כוחות-הוראה מעולים ולשלחם להתם. אבל איך מגייסים? המצויים החלוצים הללו וכיצד יפעלו וישפיעו? סתם הכתוב.

עזריאל אייזנברג מספר על תולדות ועוד החינוך היהודי בניירורק, שנוסד ב-1910. בתשכ"ט קיבל הוועד מקרן הצדקה תמיכה בסך \$ 910.418 וממקורות אחרים \$ 200.000. מה עושים בסכום כזה? צורכי עם ישראל מרובים. המחבר מונה שירותים דלקמן: התקנת תוכניות, מכשירי עזר, חומר לבחינות, הרמת קרנו של המורה, מיסקרים, תרגילונים, חוגי ריקודים, ספריה ועוד פרפראות לחכמה שאין לזלול בהן כלל וכלל.

טיבעי ואנושי הוא: אדם שעמד בראש הוועד י"ז שנים (1949—1966) שיראה הכול באספקלריה המאירה. ובמה ירצה את מלאכתו אם לא בראשי פרקים של מיפעלים שנעשו

- (1) שיר השירים רבה ד.
- (2) פסחים ק"ז א.
- (3) אבות ג.
- (4) אבות ד' נתן ה.

ועתידים להיעשות, ובראשי הממונים, המפקחים, המדריכים, יועציו על ויועציותת השוקדים להשביח את החינוך? גם הבנין החדש זכור לטוב, המסמל במידה מסוימת את כוחה ויציבותה של הקהילה היהודית מעיד, כי ג' ש ה נאה (לחינוך) זירת נאה וכלים נאים מרחיבים דעתו של אדם, ויש ליצור תנאים נוחים לפקידים במערכת הפדגוגיה. בקיצור: גדולות ונפלאות! אלא מה? המחבר מגלה טפח ומכסה טפחיים. הרושם הוא, כי משהו חסר מן הספר (הסטטיסטיקה דשם מעורפלת במיקצת), והשאלה היא: אם כל כך טוב, מדוע כל כך רע?

ד"ר יהודה פילטש, שנהירין לו שבילי החינוך בארה"ב כשבילי עיר מולדתו, הופך את הקערה על פיה ומראה שהחינוך העברי שיטחי, קלוקל ויורד פלאים. גם עכברא גנב גם חורא גנב. הבית נחרוקן. האוצר הלשוני טעון עתירי-ערכים כפי כל יהודי — צדקה, קידוש השם, גמילות חסד, פדיון שבויים, מתן בסתר — יצא מכלל שימוש. ואפילו הגיבים הקשורים בהואי הדתי — ארון קודש, פרוכת, תשובה — נעלמו מן הזיכרון ומן הלב. התעלמות זו אינה ברוכה דווקא בהסתגלות כפוייה אל התיים האמריקניים, אלא בעיקר היא פרי הנוחה מודעת ואדישות זידוגית. ומקום התורפא — בפמליא של מעלה: המנהל, המחנך, הרב, המדריך. האות המרובעת והתארך העברי נכחדים ממוסדות חינוך ומבנינים חברתיים, ולא נחלו על שבר בית יוסף. מחזי מיליון חניכים בבתי אולפנא יהודיים רק מתי מיספר כותבים (מסוגלים לכתוב? / ז. ב.) חיבור קצר בעברית, והספר העברי — כאבן שאין לה הופכין. בסיכומו של דבר: אפשר לשנסח את גוסח הכתוב: גשיאים ולוח (בבתי ספר יש למכביר) וגשם (כלומר: הגשמה) אין.

אברהם פ. גניס מייחד את הדיבור על החובה של הציבור ליטול על עצמו אחריות קהילתית לחינוך היהודי. דווקא עכשיו השעה נוחה לכך, מכיוון שעסקני קרן הצדקה החלו להראות אבנתא דליבא לקיומה ועתידה של עדת ישראל באמריקה, לא רק במוכן הגשמי החומרי, אלא גם מבחינה רוחנית-לאומית. וזהו אות לטובה.

על המדוכה, דיקדוקי יושבים ד"ר שלמה הרמתי וד"ר זאב חומסקי, ואין מלכות אחת נוגעת בחברתה כמלוא הנימה. מאמרו של הראשון נועד בעיקרו ליחידים-סגולה מיקצועיים, או למועמדים לעשות תורה זו קרדום לחפור בו. מסופקני אם מורה בארה"ב או בישראל יפיק ממנו — מקוצר רוח, עבודה קשה ודווקא בזמן — תועלת ממשית. והשני מנתח חריגים המצויים בתנ"ך ובמישנה — פרי פעלים שאבד עליהם כלה, כי גם בלשון חלים חוקי פריחה וכמישה.

יעקב כנעני, בעל, אוצר הלשון העברית אינו הולך רכיל, אלא מגלה סוד כיצד הגיע למיפעל חייו, שבו קנה לו את עולמו לא בשעה אחת אלא ביגיעה ועמל של ארבעים שנה. ועוד ידו נטויה, ואחריתו — מי ישורנה?

שלושת המאמרים המלאים וגדושים דברי תורה, הלכה ומינהגים, (גישואי קטנים בתלמודי לת. ז. ריינס; מידות רעות בתלמידים בתקופת התלמודי למשה אברבך; ערכים מוסריים והתפתחות ההלכה לשלמה גרינברג) — מהווים כעין חוליה משולשת אחידה תוך רמו מעודכן לעידן שלנו ססדנא דארעא חד הוא ולא ייתכן חינוך ללא בסיס מוסרי. עליהם יתענגו ת"ח, לומדים ולמדנים.

אפיריון גמטי ליעקב קבוקב שפירסם צרור מיכתבים ליהודה לייב לחין (יהל"ל) מאת המשורר יצחק רבינוביץ, שהגיע לארצות הברית בראשית שנות ה-90 במאה שעברה. המיכתבים הללו — פרט לערכם ההיסטורית-תרבותי, יש להם גם ערך בלשני בסינגונם המליצי. ודווקא המליצה כאן יוצאת מתחת קולמוסו חד וחלק, חגיגית, טיבעית ורהוטה ומשקפת לא רק את חיי הכלל ואת ההואי של המהגרים היהודים ומאבקם עם הסביבה החדשה, אלא גם התלבטותו הוא כפרט — משכיל עברי — שהוטל בלבב ים סוער ומישברים וגלים עוברים עליו. יש בשירטוטים הללו ביקורת קטלנית על חיי הציבור שהתחילו לנבוט ולקבל צורה: פה,

השקר אינו פוסת, רענן הוא כשושן פורה, מלא עלומים וליח. מסתבר שגם סדנא דזרייא חד הוא.

מרדכי עמנואל נוח (נאמו על שיבת היהודים אל ארצם, בתרגומו השלם מאת חיים אורלן) ויהודה לייב מגנס (מאת חיים ראובן רבינוביץ) — יש להם מכנה משותף אחד. שניהם יצאו — למרות המרחק שבניהם בזמן קרוב למאה שנים — לעשות נפשות לרעיון שיבת ציון; זה בין בני-ברית ושאינם בני-ברית, וזה — גם לרעיון השיבה אל היהדות בין היהודים. ולא עוד אלא שהתמודד לפרוץ את גידרו של היכל עמנואל בניירורק — מצודת שינת ציון והתיקונים. הוא הבין כי אין בין 'תיקון' ו'ניתוק' אלא שיכולות אותיות בלבד, ועריקה מההמונים הפשוטים מלאי-אמונה וביטחון גוררת קריעה ועקירה מן השורש, ואיבר מדולדל — מכיוון שדל דל.

פרט מעניין מעלה המחבר: בשנת 1909 קרה מיקרה: בתו של אחד מועד הנאמנים נישאה לנוצרי וכומר היה המסדר קידושין בכנסיה. מגנס תבע בכל תוקף את פטוריו של מר שטרן, עשיר מופלג, מועד הנאמנים, שתי החלטות הובאו לפני הוועידה. ההחלטה התמורה גזרה איסור על רב ריפורמי לסדר קידושין בנשואי תערובת. לאור הוועידה המרכזית של הרבאים האמריקניים האחרונה, שבה נאמר בגבהות לב שלמעלה מ-400 רבאים מתקנים נותנים את הגושפנקא לנישואים כאלה — מתבלטת ביתר שאת אישיותו של חכם זה שראה את הגולד ואחרית דבר מראשיתו.

חזונם של שני היהודים המופלאים על שיבת ציון קרם עור ועצמות, רק מאמציו של מגנס להרחיק את הצלם מן ההיכל לא נתממש. אך מי יודע כמה לבבות קפואים נדלקו מן הניצוצות האותיות הפורחות מפיהם? מי יהע כמה גרעינים נפלו בפרודות, נקלטו ונשאו פרי, ושונאים ואדישים לגורל ישראל הפכו חסידי אומות העולם? ומי יספור את התועים והנידחים ששבו בזכותו אל עם? כי, אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח.

ח. ברודומא — לולא דמיסתפינא הייתי אומר כי, עמד וימודד ארץ⁵, והגיאוגרפיה של איי כחותם על ליבו. וכשהוא אוחז בציצית-ראשן ומטייל איתך ארוכות וקצרות בנגב — אל תירא ואל תחת! כי הרי שומר ישראל מעל ולימינך ולשמאלך — צהתל ובינך ספרה-ספרים ולפניך מורה נבוכים — חזקה שלא יאונה אליך רע; ולא עוד אלא שתשוב מן החיור מדושן-עונג. ברודומא מראה לך במיסמכים מתועדים ממקורות ראשונים, כי שטח זה, מבחינה היסטורית, הוא הראשון בחלקי הארץ שהחזיקו בו האבות ועסקו ביישובו, ומבחינה מעשית-כלכלית צפונים בו אוצרות כמוסים, ורק עם ישראל ששרשיו נעוצים כאן מקדמת דנא מסוגל לגלותם. וכתום הטיוול, אם אפילו היית יונה שביונים — והפכת לאיש אחר ולא תרצה להיות כיונה פותה אין לב ולהחזיר אדמה זו לצאצאי פרעה ולתת בידם חרב היונה.

ישראל חיים לוינטל כותב מסה נאה על אופיה של הדרשה הקלאסית. המדרש — למרות ריבוי המחקרים על התהוותו — עדיין לא נתמצה כראוי. משל, למה הדבר דומה? ליריעה ססגונית שארגו אותה מאות אומנים, וכל אחד הטביע עליה את חותמו. מיבנה הסיפורתי הוא רב-אנפין: אגדה, בדיחה, משל ומליצה, מוסר, מינהגים, פולקלור, עצה ותושיה, הלכה, נסיונות חיים, דיונים בכיבושנו של עולם, ישראל בין העמים, גורלו ועתידו, דברי הימים והשתלשלותם. וכך נצטברה בה רבדים-רבדים. רק אמודאי מומחה — דרשן בחסד עליון — יצלול במימיה וידלה משם אבנים טובות ומרגליות. את המדרש אפשר לעדכן לרוח הזמן. הוא כעין יין ישן בקנקן חדש. יש בו כל הטעמים. בחורים יטעמו טעם לחם, זקנים — דבש, תינוקות — שמן ויהא נבלע ברמי"ח אבריים.

אריה טרקטובר עומד על מקומה של השואה בהיסטוריוגרפיה היהודית. לפי דעתו בפרשת הסבל היהודי — הגולה — בחקר השואה גלומה פרשה שניה — הגסתר — קידוש

השם: העמידה על הנפש, ההתנגדות בתוקף לצר. וכשם שמצוקת היהודים היתה יחידה במינה בטראגדיה הנואשת בתולדות כל העמים, כך יחידה היתה בגילוי גבורתה הנפשית: העם היחידי באירופה הכבושה שהתקומם בעשר אצבעות נגד הצורר המנאץ. פרשה זו — הגסתר — הוזנחה מכמה טעמים. עכשיו הולך ומסתמן הכיוון להבליטה, למען ידעו דורותיכם ותשמש גם פיתחון פה כלפי משטינים ומקטרגים וזייפנים, אשר בשרירות ליבם התמודדו לטשטש את גילויי זוהר אלה, ומעלילים על צאצאי, מסדה' שהלכו כצאן לטבח יובל. אליבא דאמת נתקלו המנאצים על כל צעד ושעל בהתמרדות ובצו האַטביסטי, ובחזרת בחיים — שהוא גם כן סימן מובהק להתקוממות חשאית ונועזת.

נחום דרייזין מיישב — דוחקא לא בדוחק — כמה תמיהות, בענין המילחמה שבין דויד וגליית' (שמואל א' פרק יז). למשל מפני מה לא יצאו כל בני ישי ודויד — שהיה בגיל הכ"ח — בכללם להילחם? [לפי התורה (במדבר א, ג) חל הגיוס על בני כ' ומעלה] והתשובה: המינהג המקובל היה לגייס לא יותר משלושה בנים מאב אחד, כדי להבטיח שארית למישפחה במיקרה אטון בשדה הקטל ולמנוע עירעור המשק. ומה שנוגע לשאר התמיהות היה מי שאמר: ינתי ספר ונחזה ביה.

מתוך אוסף הברון דויד גינזבורג שבמוסקבה, מפרסם אברהם יצחק כ"ץ פיוט, יאבתי פצות פה' — בצירוף הסבר — בן שיבעה בתים. באלף בית המשולש משובץ שם הפייטן יצחק הקטן שחי בין המאות יא—יג. מה שמאפיין את הפיוט הנ"ל — שכאר הפיוטים — הוא: המאבק של מחברו עם... הלשון שנצטמצמה — אחרי תקופת המישנה — בד' אמות של הלכה גרידא, וניסיון לחרוג מתחומיה הצרים. מצד אחד רצון עז של היוצר לתת ביטוי למערכי הלב ומאידך גיסא — מחסור בכלי הבעה. ומה שמפליא אותנו: היוצר דלוק יצר היצירה אינו מצומת ללשון, אלא נאבק ליצור גיבם חדשים שמקורם ברבדים ישנים לתשמישו האמנותי. ובלי משים היה יצחק הקטן — ושאר הפלוגנים האלמונים — בין סוללי הדרך הראשונים להרחבת הגבולין של השפה בכתב ובעל־פה (321—323).

קיימא לן: ברא כרעיה דאבוהי. זכה בעל היובל ובנו יחידו בן-עמי חי עם מישפחתו במדינה. זכות עצמית — ביחד עם זכות אבות — בודאי מטייעת, והוא פרופיסור באוניברסיטה שבתל-אביב. בספר מובא נאומו המעניין, המדענים והאחרים שהשמיע בחברת הפיסיקאים בארץ.

פרקי עליה ופרקי היים' ליהודית הררי — הם בעצם סיפור מופלא על הקשר הניצחי בין בגים ומולדת, הרפתקאות ותלאות של יהודים עולים ותיירים לארץ האבות החל מן המאה ה"ב עד 1914. טוב ויפה! אך מאין הקסם הוזה שבכיכרת אומה זו — שראשיתו נעוצה בנאות חנוך' — להצית נשמות, להלהיב לבבות ולצקת רוח חיים בתשושי כוח לעבור גילגול מחילות, טילטולי דרך ברכב וברגל, בים וביבשה, ברעב ובצמא — והנסיעה ארכה לפעמים חדשים וגם שנים — כדי לחונן עפרה ואחר כך להיות צפויים לשונו ולביוה? וכי לאכול מפריה ולשבוץ מטובה (שלא היו) היו צריכים? אלא מה? במקום זה נתמקד חלום המשיח ופדות הנפש, עירגון לשלימות הרוחנית, לתיקון העצבות היהודית הגלומה בששת ימי המעשה, כשהיוצר הגדול ראה את יצירתו, ויתעצב אל ליבו. וכך מסתיימת המגילה: כשפרצה מלחמת העולם הראשונה... לא האמין היישוב הצעיר והדל... שיוכל להתגבר על כל התלאות שעברו עליו. המתים — מתו והחיים המשיכו להאמין בגאולת ישראל ובהבטחת האלוהים לאברהם, לזרעך אתן את הארץ הנאת'.

מפני דוחק במקום אנו מציינים, כי בשער ג' — סיפרות יפה — משתתפים: ישראל אפרת. גבריאלי פרייל, יצחק זילברשלג, רחלה בבלי ואנדה עמיר-פינקרפילד (379—421).

בין ספרים חדשים

„בן המזוג“ לשרה גלזומן

המספרת שרה גלזומן הצליחה לצרף פרשי-
יות חייו של ביאליק למסכת ביוגרפית רבת-
ענין ורושם. המחברת שאבה את העובדות
והמקרים ממקורות קרובים ורחוקים והיא
שילבה את המאורעות בסידרה של סיפורים
המתקשרים קשר כרונולוגי המקיפים את כל
תקופות חייו של המשורר, התקופות הראשר
נות ביתר הרחבה ופירוט והאחרונות –
בדילוג רב ובבחירת אפיונות מומן
צאתו את רוסיה, ישיבתו בברלין ולאחר מכן
השתקעותו בתל-אביב.

הספר יפה הוא לתלמידים, כי על כן
לשונו קלה ובהירה והתוכן מלבב ומרתק.
הספר שווה לנפש כל קורא, המגלה עניין
בספרותנו, גם הבקי בתולדות חייו של
המשורר ימצא בו היות חיים מתובלות

שיחה חייה, שיחת בני בשר ודם המאירה את
הדמויות שעו בגלגל מזלו של ביאליק. הספר
יצא בהידור וכולו מנוקד ניקוד מלא. הוא
זכה בפרס יצחק למדן מטעם עיריית רמת-
גן והומלץ על-ידי משרד החינוך והתרבות.
„בן המזוג“ הופיע בהוצאת ספרים יוסף
שרברק, והוא מכיל 301 עמ'.

קאסוטו, משה דוד :

ספרות מקראית וספרות כנענית

מחקרים במקרא ובמזרח הקדמון – כרך
א. הוצאת הספרים על שם י"ל מאגנס,
האוניברסיטה העברית, אוסף פירסומים של
חוקר המקרא הנודע שהופיעו בשנים תרפ"ז
– תשי"ב.

מדברי ההקדמה: „פרופ' קאסוטו כיהן
באוניברסיטה העברית בירושלים לאחר שנות
הוראה ומחקר ברוכות בבתי המדרש לרבנים

האדר"ת, רבה של ירושלים / המשך מעמוד 29

קרביו תודות יהמיון להאל הפודה אותו מתוהו יליל ישימון ולאיש חסדו שהתנדב להצילו מרדת
שחת. אכן אם הוא לא שמע בקול מורהו לשוב ויעקים את דרכו ללכת ארחות עקלקלות עד
נשאר תועה בארץ תלאובות בלי מצוא הדרך הנכונה, הלא הוא בעונו ימות במדבר צי' בארץ
צלמות ודמו בראשו יהי, כן אנחנו אחרי גלול לפנינו ע"י חכמי ישראל הגדולים אנשי השם
כהגאון ר"צ קאלישער ומרעהו הגאון החסיד ר' אלי' מגרייץ זצ"ל דרכי יושר ללכת אל ארץ
נושבת מה שלא זכו לזה בדורות שלפניהם שלא הי' הזמן מוכשר לזה, ולא הטינו אונינו להקשיב
דברי אמת היוצאים מפי משיחי ד' אלה מה נאמר ומה נדבר עוד, האלקים מצא את עונינו אשר
כולנו כצאן תעינו, והשקענו נפשינו במצולת העצלות ולא דאגנו לאחרינו עד אשר כלינו
שנותינו בהבל, וכבר עפו מבחר העתים שהיו מוכנות לפעול ישועות בקרב הארץ, ואין לנו כי
אם להצדיק את דין שמים עלינו להתחרט על העבר ולהטיב דרכינו בעתיד, ולהתחזק לפחות
בימים האלה, כשכבר החרב מונח על צוארינו בל נהי' חלילה ככלב שב על קיאו וככסיל שונה
באולתו.

אחרי הדברים והאמת האלה יבין כל אדם שכל אשר נדבר עד כה בעלי מכה"ע ארוכות
וקצרות לטובת המדוכאים והמגורשים הכל שטות והבל גם פשע ומרד, כי אחרי שנוטל עלינו
לעזור אותם במשען כסף ומוכרחים המה לשנות מקומם ולעקור דירתם אין לנו דרך אחרת כי
אם להובילם אל ארץ נחלת אבותינו מעולם, כי לא די לנו העונש הבא עלינו על שמאסנו
בארץ חמדה מכבר כאשר אמרנו למעלה די והותר ואיך נוסיף סרה לספות חטא על פשע,
ע"כ מחוייבים אנחנו לעמוד על נפשותינו נגד אלה החפצים להעתיקם למקומות אחרות, ולדעתי
הדבר מוטל על כבודו הרמה לצאת לישע עמינו, להרעים ע"ז בקול בכל מכה"ע העברים לבל
יוכלו עושי עול המואסים בארץ חמדה להפיק חפצם ולהראות לכל באי עולם את טוב הארץ
ויפיו ולהבינם כי אין לנו עצה אחרת רק להסיע את כל היוצאים מארצינו ברשות ממשלתינו
לארץ שגרו בה אבותינו מעולם ושבנו בנים לגבולם ושם ינוחו יגיעי כח...

את הציונות כרעיון שחולל את השינוי הדיקרי במציאותו של העם היהודי בדורות האחרונים. הספר הופיע בהוצאת ספרות הפועלים. 192 עמ'.

יעקב שטיינברג — האיש ויצירתו
מאת ישראל כהן. מונוגרפיה על יצירות המשורר והמספר מבחינת תרומתו הסגולית לספרות העברית ומבחינת ערכו האוניברסלי, תוך ניתוח משמעותי ומבנין. המחבר עומד על בעיות ספרותיות, אסתטיות וצורניות בויקתן לתפיסתו של שטיינברג ודרך עצובי. הוצ' "דביר", 471 עמ'.

חוברת חדשה של "במה"

זה לא כבר הופיעה חוברת חדשה של "במה", רבעון לאמנות התיאטרון בעריכתו של ישראל גור. בחוברת 54—53, אביב קיץ, תשל"ב, המחזה "בקץ הימים" לחיים הזו, המעובד עלידי המחבר והערוך להצגה בתיאטרון "הבימה" בבימויו של דוד לוי; הדואליות של הומן האנושי ב"בקץ הימים" — דאקלין גאנר-בוסמית; פרקי המורה המקורי במדינת ישראל ("א"א) — ישראל גור; "מישחק החלומות" לסטריינברג — הוייה או מציאות? — ד"ר גדעון שונמי; "הכל בגן" לאלבי; עיון השואתי — ד"ר מיכאל רוטנברג; תיאטרות קדומים בישראל — ד"ר זאב וילנאי ועוד. כתובת המערכת: ירושלים ת.ד. 4069. **אבשלום**

ובאוניברסיטאות שבעיר מולדתו, פירנצי, וב"רומא. מראשית דרכו שקד במידה שווה על ספרות ישראל לכל תקופותיה ועל ספרותו של יוון ורומי... בשעה שפתח פרופ' אקסטו בפירוש המקרא, פנה אף לליבונם של הטכסטים השמיים-המערביים שנתגלו בימיו ובמיוחד אלו שבכתבי אוגריה. הוא היה אחד ממניחי היסוד המובהקים להבנתם ולקביעת זיקתם אל דרכי הכתובי. בספר 289 עמ' מלבד הפקטימילה של ספר יונה. בכרך השני יבואו מחקרים שפירסם בלשונות אחרות ויפיעו בפעם הראשונה בעברית.

יאנוש קורצ'אק בעברית

בהוצאת בית לוחמי הגיטאות ע"ש יצחק צגלסון הקיבוץ המאוחד הופיע הספר יאנוש קורצ'אק בעברית, ביבליאוגרפיה מוערת בצירוף מבוא מאת פרופ' ד"ר גדליה אלקושי. המבוא (86 עמ') מקיף חייו ופעלו של המחנך הנודע. הביבליאוגרפיה המוערת מכילה: א. כתבי יאנוש קורצ'אק, ב. על יאנוש קורצ'אק, והמפתחות; מפתח כתבי העת והספרים; מפתח שמות האנשים.

על הקיום היהודי בזמן הזה

מסה פילוסופית מאת נתן רוטנשטיין. הספר מכיל דיון בסוגיות של מציאות העם היהודי בדור הזה על שלושה מפלסים: זיקתו של הדור למורשת העבר היהודי; מציאות הדור על בחינותיה התברתיות, הדיניות והגפשיות; נסיון לראות מחדש

ידיעות

מינויים חדשים בסמינר התיאולוגי היהודי

ד"ר גרשון ד. כהן, נגיד הסמינר התיאולוגי היהודי בניו-יורק, הודיע שלשנת הלימודים תשל"ג הוזמנו כמרצים בסמינר, ד"ר אבי הורביץ, מן האוניברסיטה העברית בירושלים כפרופ' עוזר לתניך וד"ר דן מירון, מן האוניברסיטה של תל-אביב כפרופ' ל' ספרות עברית. כמרכן נתמנו ד"ר אברהם

הולץ, דיקן לתיכונן אקדמי; ד"ר דוד ליבר, נשיא האוניברסיטה ללימודי היהדות בלוס אנג'לס — לסגן-נגיד כללי לטיפוח הקשרים בין שני המוסדות והרב יואל רות — דיקן התלמידים בבית המדרש למורים והמכללה ללימודי היהדות.

הסמינר יקיים חילופי-גברא גם להבא כינו לבין המוסדות האקדמיים במדינת ישראל. ד"ר משה צוקר, ששימש פרופ' אורה

בתיאטרון ובאופרה "מישראל — באהבה"

קבוצה זו של זמרים ורקדנים מצה"ל הופיעה בתיאטרון "פאלאס" ועשתה רושם רב ברוח הגעורים שלה, בלהט ובחן הי משחק.

השירים רובם מוכרים, אך הקצב והביצוע הם חדשים והוכנסו בהם נעימות מקוריות. גם הליווי של "קומבו" חשמלי המורכב ממשות כלי-נגינה, הוסיפו לשירה "רקע" אר מסורתי ואף-על-פי שהשירים היו על-פי נוסח תימני, או שתכנם מקראי, נתלווה להם טעם של מוסיקה "עכשווית".

פה ושם היו נצנצני הומור וסאטירה ב משחק, אך בעיקרו ליבבה הקבוצה, ובתוכה המזמרת והרקדנית הכשרונית נורית זאבי, בקסם הפשטות והטבעיות שבהופעתם ואף שמץ הסנטימנטליות שיוחה לה חן מיוחד.

בבית האופרה של מדינת ניו-יורק ב"לינקולן סנטר"

"שושנה" — המחזמר היא "גירסה" חדשה ו"אמריקני" בתכלית של הסיפור הי- אפוקריפי הידוע, "שושנה והזקנים". מקום העלילה הועבר מארץ יהודה לעמק של הרי טנסי. המחזמר מבליט את החולשות ומשחקי היצרים הנצחיים של האדם שלא נשתחרר מסבל-הירושה השטני שבו. מותר להגיד, שה"מעבר" נעשה בטעם אמנותי ו היסודות המלודרמטיים נבלעים בהצגה הי- ריאליסטית.

"מפיסתופל" ו"מאריה סטוארדה" — האופרה הראשונה היא מבושה והשגיה מדוניגיטי. השחקנית המחוננת בברלי סילס משחקת את התפקיד הראשי של מלכת הי- סקוטיים. היא מצטיינת בעיקר בסצינה כאשר היא ניצבת מול המלכה אליזבט, כשהיא כולה גאון הממוגז בלעג מרור ועדין. בגלל משחקה בלבד ראויה ההצגה להצלחה.

א. ב.

תיקוני-טעות

לצערנו נשתבשו "רשימות ההווי" של דוד קוסלביץ בחוברת האחרונה של ה"בצחוי". הרשימות תבואנה על תיקון בחוברת הי- קרובה של הירחון.

באוניברסיטה של בראילן בשנת הלימודים 1969-1970, הוזמן החורף לאוניברסיטה הי- עברית בירושלים וילמד שם פרשנות המקרא ופילוסופיה יהודית.

קבלת פנים לאורחים מאמריקה

בביתו של ד"ר מאיר ש. כהן, בתל-אביב, שהוציא זה לא כבר את ספרו "היה איש היו זמנים" (בהוצאת מ. ניומן), שבו יתאר ברוב כשרון את דמות אביו, התקיימה מסיבה לכבודם של אורחים, סופרים ואישי תרבות, מאמריקה. במסיבה נשאו את דבריהם, דברי זכרונות והערכה, המשורר אפרים אוזירבך, העיתונאי יצחק אייזנברג, חיים ליף, מ. גרוסצימרמן, עקיבא בן-עזרא, הצייר יהודה ראזנר, ד"ר מאיר ש. כהן, והמארחת, גב' כהן.

"יהודים בתנועות המהפכניות בעולם"

בסוף הקיץ התקיים בירושלים כנס אנשי-רוח מטעם הקונגרס היהודי האמריקני. הכנס נסב על הנושא "יהודים בתנועות המהפכניות בעולם לפנים והיום". הנשיא החי-דש של הקונגרס, רבאי ארתור הרצברג, פתח ב"דושיח" והשתתפו בו: רבאי ארתור לליזולר, מרים סירקין, גרטרוד הימלפארב, פרופ' להיסטוריה באוניברסיטה של עיר-ג. י.; ריצ'ארד כהן ופיל באום, המשתתפים בארץ היו: יצחק בן-אהרן, מנחם בגין, דוד שחם (עורך "אות"), יורם דינשטיין, פרופ' באוניברסיטה של ג. י. ושמעון שמיר, מנהל המכון למזרח התיכון.

רחל אמרי-פיינגברג

לפני זמן מה נפטרה הסופרת האידית והעברית רחל אמרי-פיינגברג בגיל 87. המנוחה, ילידת העיירה לובאן ברוסיה הי-לבנה, נתפרסמה לפני מלחמת העולם הי-ראשונה בציוריה ובזכרונותיה מן ההווי היהודי בעיירה הקטנה. בשנת 1933 הת-יישבה בארץ ופירסמה כמה ספרים, בי-ניהם "מגילת דובובה" על הפוגרומים בי-אוקריינה וסיפור גדול שהוציאה בניקוד מלא, ב"דרכי נכרי". כן גם כתבה מאמרים ורשימות בשאלות התרבות והחיים. שלום לעפרה.

מכילים מסות וסיפורים. ב„פגי עצמו“ מתאר שטיינמן את דמות-דיוקנו הרוחנית ודרכו בספרות ומכניס את הקורא בכבשונה של יצירתו.

מעזבונו של אליעזר שטיינמן
בהוצאת „מיטב“ הופיעו שני כרכים מ-עזבונו הספרותי של אליעזר שטיינמן — „פגי עצמי“ ו„הכרכים ירוקים“. הספרים

מערכת „בצרון“

משתתפת בצערה של

הגב' שושנה שרפשטיין

ובני משפחתה

במות בעלה, הסופר והמזונך הדגול

פרופ' צבי שרפשטיין

במפעליו החשובים למען החינוך, הספרות והתרבות העברית ינחמו.

קריאת הצלה

מאת מוסדות הצדקות המאוחדות

הרבנים הגאונים בארץ הקדש ובארצות הברית הכריזו על מגביית חרום להצלת המוסדות לתורה וחסד המאוחדים בהצדקות המאוחדות, ובראשם הישיבה הגדולה ובתי הת"ת עץ חיים בירושלים. הושיטו יד עזרה לצדקות המאוחדות ובזכות זאת תתברכו שימלא ה' ית"ש כל משאלות לבכם לטובה.

שלאו תרומותיכם ביד רחבה אל:

**United Charity Institutions
of Jerusalem**

1141 Broadway 9th Fl.
New York, N. Y. 10001

בברכת חג הנוכה שמח

AVRAM GROBAR'S

**אב
Avram**

**NEW YORK'S ONLY
MEDITERRANEAN
NIGHT CLUB**

TWO SHOWS NIGHTLY
Dinner Show 9 P.M.
Supper Show 11 P.M.

Featuring
**AVRAM, Belly Dancer, and
Other Guest Stars**

**Full Dinner Menu
Cocktails - Dancing**

SPECIAL! — 4 AYOLONS & BROADWAY CAST of "To Live Another Summer"

Special Attention to Small Parties up to 200

"One feels like returning even before one has left"

AIR CONDITIONED

80 GROVE STREET at 7th Ave. & W. 4th St.
Greenwich Village

Closed Monday

Reservations: 243-9661 & 243-0602

Published Monthly by Bitzaron, Inc. (Hebrew Literary Foundation), 1141 Broadway, New York, N.Y. 10001 (except January-February, April-May, November-December, when published Bi-Monthly, and July and August when not published). Dr. Maurice E. Chernowitz, Executive Editor; Prof. Hayim Leaf, Editor; Gabriel Preil, Special Editor. Subscription, payable in advance, \$7.00 per year; foreign \$8.00. To members of the Armed Forces half rate. Second class postage paid at New York, N.Y. All rights reserved. Opinions expressed in articles of Bitzaron represent the opinions of the authors and not necessarily reflect those of the editors and publishers. Subscriptions automatically renewed unless we are notified otherwise.